

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди
Польське Товариство педагогіки філософічної
імені Броніслава Ф.Трентовського (ТРФ)
Національна академія педагогічних наук України,
Відділення загальної педагогіки та філософії освіти
Інститут вищої освіти НАПН України
Кафедра філософії

За підтримки
МІЖНАРОДНОГО БЛАГОДІЙНОГО ФОНДУ
«ФОНД ОЛЕКСАНДРА ФЕЛЬДМАНА»

МАТЕРІАЛИ XIX МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО – ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ

«ОСВІТА І ДОЛЯ НАЦІЇ»
Виховання громадянина в демократичних суспільствах:
європейський та український досвід

(17-19 травня 2018 року)

Харків
ХНПУ
2018

*XIX Міжнародна науково-практична конференція «Освіта і доля нації»,
м.Харків, 2018*

ББК 87.3

Редакційна колегія:

М.Д. Култаєва – д-р філософ. наук, проф., зав. кафедрою філософії, головний редактор; Україна;
Н.В. Радіонова – д-р філософ. наук, проф. заступник головного редактора; Україна;
С.В.Бережна – д-р філос. наук, проф.; Україна;
Бертелсен Дейл – д-р філософії, професор Блумбергського університету; США;
Гулда Мечислав – д-р соціологічних наук, професор Гданського університету; Польща;
І.Д. Денисенко – д-р філософ. наук, проф., Україна;
І.О. Радіонова – д-р філософ. наук, проф.; Україна;
О.В. Садоха – д-р філософ. наук, проф.; Україна;
М.В.Триняк – д-р філос.наук, проф.; Україна;
О.М. Роговський – д-р філос., наук, проф.;Україна;
К. Штадлер – д-р філос. наук, професор Віденського Інституту права, Австрія.

Затверджено Вченою радою

Харківського національного педагогічного університету імені

Г.С.Сковороди

Протокол №9 від 29 травня 2018 року

«Освіта і доля нації». Виховання громадянина в демократичних суспільствах: європейський та український досвід: Матеріали XIX Міжнародної науково-практичної конференції (17-19 травня 2018 р.) /Харк.нац.пед.ун-т ім.Г.С.Сковороди. – Харків: ХНПУ, 2018. – с.205.

Збірник містить матеріали доповідей з питань філософії, світоглядної культури, життєтворчості та актуальних проблем освіти і виховання у сучасних соціокультурних контекстах.

Збірник розраховано на наукових та практичних працівників у галузі освіти, викладачів вищої та середньої школи, докторантів, аспірантів, магістрів та студентів вищих навчальних закладів.

Харківський національний педагогічний
університет ім.Г.С.Сковороди, 2018

СКОВОРОДИНІВСЬКІ ІДЕЇ У ТВОРЧОСТІ

В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

І. Ф.Прокопенко, м. Харків

Відомий і провідний філософ сучасної України – член-кореспондент НАПН України М. Д. Култаєва у своїй останній монографії [1] наголошує, що розбудова сквородинівської традиції у ХХ сторіччі в Україні є безперервною. Складність і навіть трагізм відстоювання її смислів і орієнтирів, їх суперечливі інтерпретаційні схеми представлені у новому прочитанні філософсько-педагогічної спадщини багатьох філософів і педагогів – шестидесятників і наших сучасників, серед яких особливе місце посідає творчість академіка В. О. Сухомлинського.

В даний час, коли творчість В. О. Сухомлинського набула рис завершеного і логічного цілого, особливо рельєфно виокремлюється значення його філософсько-педагогічних праць. Особливе місце посідають його праці, написані в останній період життя Василя Олександровича. Саме ці роботи можна віднести до головних, або програмних праць, бо саме вони дають чітке уявлення про педагогічну систему автора і його особистості і як теоретика, і як педагога-практика, і як новатора.

Названі праці пізніше увійшли до трилогії, були швидко і високо поціновані. Діалогія «Серце віддаю дітям» і «Народження громадянина» відмічені Державною премією України (1974 р.) та першою премією Педагогічного товариства України (1973 р.) [2, с. 15 – 546].

Глибокий внутрішній зв'язок цих творів дозволяє нам зрозуміти, як В. О. Сухомлинський вирішував складні проблеми розвитку, формування і виховання, навчання дітей у єдності із практичним вирішенням проблем сучасного йому суспільства.

Проблеми, які виникали у його практичній діяльності, починаючи із 40-х років ХХ сторіччя, стали для нього самостійним і спеціальним об'єктом

аналізу. Глибоке розуміння педагогічної практики привело педагога-новатора до власного розуміння процесу виховання і його складових.

Нагадаємо, що В. О. Сухомлинський виділяв три основоположні чинники виховного процесу: учитель – учень – колектив. Василь Олександрович пред'являв дуже високі вимоги до особистості вчителя – керівника і організатора навчально-виховного процесу. В цих вимогах, на його думку, в повній мірі реалізується принцип власного прикладу педагога. Він повинен бути для учня прикладом багатства духовного життя. І тільки за цих умов учитель має право виховувати [2, с. 322]. Високі особисті якості вчителя, його професійна підготовка та життєвий досвід повинні стати для учня незаперечливим авторитетом. При цьому під авторитетом Василь Олександрович розумів не завищення власної ролі і не відгороджування від вихованця своєю ерудицією, вимогою безперечної слухняності, формальне і авторитарне управління дитиною, а переконував, що без взаємного проникнення у світ почуттів, думок і переживань один одного, емоціональна культура як плоть і кров культури педагогічної – немислима.

Найважливіше джерело виховання почуттів педагога – це багатопланові емоційні стосунки з дітьми у дружньому колективі, де вчитель не стільки наставник, а, в першу чергу, і друг, і товариш [2, с. 22].

Поряд з цим у зазначеній трилогії центральне місце відведено проблемі вихованця. На думку В. О. Сухомлинського, вихованець – це активний, самодостатній індивід, який живе повнокровним і цікавим життям. Дитинство – це не підготовка до майбутнього самостійного життя, а справжнє, яскраве, самобутнє і неповторне життя.

Третя складова виховного процесу – колектив. Такий колектив створюється учасниками навчально-виховного процесу на основі задушевності, сердечності, взаємодопомоги. В. О. Сухомлинський був переконаний, що виховна сила колективу розпочинається з того, що має

місце у кожній окремій людині, з того, які духовні цінності вона має, що вона приносить у колектив, що дає іншим і що від неї беруть люди [2, с. 395].

Виходячи із зазначеного, В. О. Сухомлинський виступав прибічником ранньої спеціалізації дитини, якомога ранішого залучення до моральних і духовних цінностей. Пізнання дитиною навколишнього світу і самої себе не повинне бути одностороннім. Пізнаючи світ і саму себе, дитина зобов'язана по крупинці пізнавати свою відповідальність за матеріальні і духовні цінності, створені старшими поколіннями. Інакше – вихована у повазі і вдячності Богу, батькам, учителю.

В сучасних умовах розбудови нової української школи дуже відповідальним етапом стає початкова школа і хотілося б, щоб як у В. О. Сухомлинського, усе було у достатку: вчитель – учень – колектив і всі зусилля навчально-виховного процесу були підпорядковані потребам формування сучасного покоління освічених українців: громадян, патріотів, професіоналів.

Література

1. Філософсько-освітні імплікації Григорія Сковороди: у витоків сквородинівської інтелектуальної традиції : монографія / М. Д. Култаєва, І. Ф. Прокопенко, Н. В. Радіонова. – Харків : ФОП Мезіна В. В., 2017. – 245 с.
2. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи сину. Трилогія. – К. : Радянська школа, 1985.

UZASADNIENIE BADAŃ FILOZOFICZNYCH W PEDAGOGICE

prof. nadzw. r hab. Sławomir Sztobryn

Ten problem ma długą historię i liczne wypowiedzi uzasadniające więź pedagogiki z filozofią. Ma także swoje instytucjonalne uzasadnienie w postaci katedr akademickich, czasopism i towarzystw naukowych. Obecny w pedagogice oscylacyjny ruch - ku filozofii i próby odejścia od niej są związane z rozwojem światowej humanistyki i dominujących w poszczególnych okresach paradygmatów. W największym skrócie można to przedstawić w sposób następujący: od antyku po schyłek XIX wieku wszystkie koncepcje i teorie o

charakterze pedagogicznym stanowiły nieodłączną część filozofii i im bardziej cofamy się w czasie tym trudniejsze jest odróżnienie refleksji pedagogicznej od koncepcji filozoficznych. Jeszcze w XX wieku idea filozofii stosowanej czyli pedagogiki miała swoich wybitnych przedstawicieli w osobach pedagogów kultury w Niemczech i w Polsce oraz w pragmatyzmie amerykańskim. Krótka faza negacji filozofii jako nauki i w związku z tym wszystkich dyscyplin, które przyznawały się do więzi z matką nauk, która miała miejsce w okresie pozytywizmu i pierwszych dekadach XX wieku, jako prosta konsekwencja dominacji paradygmatu empirycznego (eksperymentalnego) uległa fazie nowej uzasadniającej niezbywalność filozofii jako takiej i akceptacji filozofii dyscyplin, jako jej rozszerzenie. Pedagodzy kultury nawet w dobie II wojny światowej nie porzucili tego stanowiska. Po wojnie ambiwalencja ujawniła znów przeciwny biegun, bowiem wszystkie kraje tzw. „obozu socjalistycznego” zredukowały myślenie filozoficzne do jednego i do tego dogmatycznie oraz ideologicznie postrzeganego nurtu marksizmu-leninizmu, by po przełomie 1989 roku ponownie otworzyć się na nowoczesną i pluralistyczną filozofię, która w swojej przestrzeni badawczej zachowała miejsce i dla pedagogiki. Jeśli jednak uznamy, że ten proces oscylacji czy swoistej dialektyki jest konstytutywny dla pedagogiki czerpiącej z filozofii, to w przyszłości należy spodziewać się kolejnego zwrotu, który zgodnie z logiką dziejów prowadzić może do współcześnie bliżej nieokreślonej negacji wzajemnych powiązań filozofii i pedagogiki. Zapowiedzi tego można już dziś znaleźć np. w postmodernistycznej negacji kultury wysokiej, w dążeniu do społeczno-politycznej interpretacji pedagogiki, w depersonalizacji jednostki zredukowanej do tzw. kapitału społecznego, w neopragmatycznym dążeniu do rozbudowania skutecznej praktyki edukacyjnej kosztem pogłębionego namysłu nad ludzkim losem i rolą edukacji, w dynamicznej dyferencjacji dyscyplin naukowych. W tym kontekście warto przywołać opinie K. Kotłowskiego oraz A. F. Grabskiego. Każdy z nich uzasadniał w ramach swojej dyscypliny scalającą, syntetyzującą funkcję filozofii chroniącą wielowymiarową relację współpracujących nauk. Każdy typ

metanarracji budowanej w naukach o wychowaniu wcześniej czy później sięga po generalizacje filozoficzne lub do nich autonomicznie dochodzi¹.

Pewną możliwością rozwoju badań w zakresie pedagogiki historycznej i filozoficznej jest filozofia modalności, dzięki której uczeni mogą subtelnie wskazać gdzie znajduje się jakieś zjawisko w danym momencie swojej ambiwalencji. „Wyłonione z badań nad modalnością teorie mogą ułatwić konstruowanie i dekonstruowanie całościowych obrazów przeszłej, zastanej i możliwej rzeczywistości. Mogą więc wpływać na kształtowanie nowego oblicza edukacji i pedagogiki”². W. Kojs badając filozofię modalności słusznie twierdzi, że świat ludzki jest do głębi modalny, J. Gnitecki powiedziałby, że jest ambiwalentny. Jednak z koncepcji obu autorów wynika wspólna konsekwencja, a mianowicie taka, że dynamikę, zmienność procesów pedagogicznych nie da się precyzyjnie rozpatrywać wyłącznie w procesie empirycznego badania, które daje nawet bogatą, ale statyczną wiedzę na temat rzeczywistości edukacyjnej zamkniętej w perspektywie tu i teraz. Badania historyczne umożliwiają dostrzeżenie przemian tej rzeczywistości w ramach pewnych cezur, natomiast namysł filozoficzny wydobywa z procesów pedagogicznych ich sedno, istotę, pozwala ująć syntetycznie wielowarstwowość, dynamikę, pozwala rozjaśnić obecne tam antynomie. Podejście łączące pedagogikę historyczną z pedagogiką filozoficzną otwiera nową perspektywę badawczą, w której nie zatraca się tego, co indywidualne i niepowtarzalne na rzecz generalizacji, ani tym bardziej nie blokuje się holistycznego, całościowego, hermeneutycznego sposobu traktowania tak złożonej i trudnej do interpretacji rzeczywistości, jaką jest rzeczywistość edukacyjna. Z tego, co zostało dotąd powiedziane wynika jeszcze jedna, ogólna konkluzja będąca odpowiedzią na tytułowy problem. Współczesne badania pedagogiczne nie chcą zatrzymać się w miejscu, czy uciec w postmodernistyczną literackość czy metaforykę mogą uzyskać pogłębienie w badaniach, które sięgają po bardziej złożone konstrukcje metodologiczne. O tym, że z tymi badaniami nie

---

¹ „Im bardziej wzmaga się specjalizacja, tym bardziej czyni konieczną pracę syntetyczną”. Cyt za A. F. Grabski, *Kształty historii*, Łódź: Wydawnictwo Łódzkie 1985, s. 41.

² W. Kojs, *Modalne aspekty edukacji i pedagogiki*, „Chowanna” 2009, s. 24-25.

jest zbyt dobrze jednoznacznie pisał Antoni Smołalski podkreślając jednocześnie, że paradymaty pedagogiki są przedmiotem jej historiozofii³.

Bogdan Nawroczyński pisał w XX wieku o renesansie pedagogiki filozoficznej w Polsce i tak faktycznie było w ostatniej dekadzie przed wybuchem wojny. Lata powojenne naznaczone dominacją filozofii marksistowskiej, narzuconym przez Związek Radziecki zwrotem w szkolnictwie do XIX wiecznego herbartyzmu, zastopowały rozwój refleksji tego typu. Faktycznie można mówić o renesansie pedagogiki filozoficznej dopiero po przełomie 1989 roku. W środowiskach akademickich zaczęły pojawiać się struktury (katedry, zakłady) orientujące swój podstawowy kierunek badań właśnie na pedagogikę filozoficzną. Jednym z pierwszych był Zakład Pedagogiki Filozoficznej przy Wydziale Nauk o Wychowaniu UŁ, który utworzyłem w 2005 roku. W tym miejscu warto przybliżyć tradycję Uniwersytetu Łódzkiego, który od momentu swego powstania w 1945 roku zajmował się pedagogiką filozoficzną w sposób ciągły (jeśli patrzeć na to w kontekście następstwa profesorów pedagogiki). Założycielem był słynny w Europie Sergiusz Hessen, który wykształcił kilku wybitnych następców w tym Karola Kotłowskiego późniejszego profesora UŁ. Moja droga naukowa wiedzie dokładnie ścieżką pedagogiki historycznej i filozoficznej⁴. Obecnie Zakładem Pedagogiki Filozoficznej kieruje moja wychowanka prof. Anna Walczak. Instytucjonalne osadzenie filozofii wychowania czy pedagogiki filozoficznej na uczelniach jest zmienne. Wraz ze zmianami miejsca pracy profesorów czy zmianami koncepcji organizacyjnych na wydziałach pojawiają się zakłady czy katedry i znikają. W tym sensie względnie stałym, instytucjonalnym miejscem uprawiania tej refleksji jest TPF.

Współcześni badacze zwracają uwagę na to, że historyczny rozwój filozofii wychowania szedł na przełomie XIX i XX wieku „w dwóch kierunkach: w jednym rozwijano ideę pedagogiki jako swoistej filozofii stosowanej, w drugim podejmowano próby zbudowania „filozoficznej otuliny” dla szeroko pojętych

---

³ A. Smołalski, *Paradymaty i historiozofia pedagogiki*, Wrocław 2009.

⁴ Magisterium zostało poświęcone K. Kotłowskiemu, doktorat S. Hessenowi, habilitacja stanowiła syntezę pedagogiki historycznej i filozoficznej w XX wieku.

procesów edukacyjnych”⁵. Punkt widzenia, który bliski jest części współczesnych filozofów wychowania z racji silnego wczytania się w źródła zachodnie z neopragmatyzmem na czele polega tym, że relacja pedagogika-filozofia jest interpretowana inaczej niż tradycyjnie. Od Deweya uważa się, że pedagogika nie jest jakąś mniej czy bardziej praktyczną ekspresją filozofii, lecz że ona ją w całości obejmuje. Z tym punktem widzenia zbieżne jest przywołane wcześniej stanowisko L. Witkowskiego głoszącego, że pedagogika jest refleksją metahumanistyczną. Zdaniem W. Prokopiuka w pedagogice pozostającej w orbicie wpływów byłego Związku Radzieckiego dokonano dwóch charakterystycznych zmian w sposobie podejścia do niej: uczyniono z niej oręż w walce politycznej przy okazji redukując jednostkę do tzw. stosunków społecznych, a po wtóre pedagogika zatraciła status dyscypliny teoretycznej na rzecz wąsko pojętej pragmatyki realizacji celów partii. Z tego punktu widzenia Uniwersytet Łódzki, który w swych początkach zrzeszał śmietankę międzywojennej polskiej humanistyki był właściwie (ale w ograniczonym ideologicznie stopniu) ostoją filozofii wychowania. K. Kotłowskiemu zarzucano oportunizm, ale - co starałem się w innym miejscu uzasadnić - te oceny były zbyt powierzchowne i łatwe nie biorące pod uwagę centralnych kategorii jego postawy intelektualnej⁶.

Celem rozwoju pedagogiki historycznej i filozoficznej jest w istocie **podejście integralne** wymagające od wszystkich uczestników otwartości i tolerancji wobec stanowisk czy koncepcji konkurencyjnych. Cechowy charakter nauki i uczonej tak mocno potwierdzany kolejnymi stopniami naukowymi i hierarchizacją wśród kadry profesorskiej jest przeżytkiem, gdy patrzy się na to z perspektywy historycznej, nie mówiąc o futurystycznych koncepcjach np. tzw. świadomości roju. Prezentowany tu punkt widzenia potwierdza także integralne podejście Pitirima Sorokina „to [...] przykład ponaddyscyplinarnego rozwiązania problemu statusu kultury, a także **połączenia płaszczyzny historycznej (czystego**

---

⁵ W. Prokopiuk, *O filozofii edukacji - rozterki i nadzieje*, [w:] S. Sztobryn, B. Śliwerski red., *Idee pedagogiki filozoficznej*, Łódź 2003, s. 25.

⁶ S. Sztobryn, *Karol Kotłowski jako historyk pedagogiki*, [w:] S. Sztobryn, B. Śliwerski red., *Idee pedagogiki filozoficznej*, Łódź 2003, s. 255-262.

opisu) z płaszczyzną teoretyczno -filozoficzną, systemową”⁷. Pedagogika jest częścią tej kultury, jest systemem wewnątrz obejmującego ją supersystemu, a w związku z tym autentyczny przełom w jej obszarze nie będzie polegał na ucieczce do przodu, co daje się zaobserwować w wielu krajach postsocjalistycznych, lecz będzie świadomie łączył różne punkty widzenia, różne metodologie i perspektywy badawcze łączące wiedzę o przeszłości z projektami przyszłości. Uzasadnienie takiego sposobu myślenia obecne jest w przywoływanej wcześniej logice modalności⁸. Z pewnością ta jedność w różnorodności jest problemem złożonym, jednak nie wydaje się czymś nieosiągalnym, jeśli odwołamy się do historycznej koncepcji różnojedni B. F. Trentowskiego czy do współczesnych rozważań T. Kotarbińskiego o dobrej robocie⁹. Jedność pedagogiki historycznej i filozoficznej ostatecznie odzwierciedlać się może w postulowanej przeze mnie historii filozofii edukacji czy w wersji A. Smołalskiego historiozofii pedagogiki.

Pedagogika ewoluując w ramach sztywnych kontekstów społeczno-politycznych wchodziła w odmienne relacje z własną historią i filozofią. Te dwie dyscypliny, jeśli spojrzymy na problem z formalnego punktu widzenia były i nadal pozostają jej specyficznymi wektorami - wertykalnym i horyzontalnym. Przyjmując taki punkt widzenia trzeba powiedzieć, że błędem jest redukcja pedagogiki do innych dyscyplin, a przesadą uznanie jej absolutnej autonomiczności. Względna autonomia pedagogiki historycznej i filozoficznej wynika z jej współpracy ze wszystkimi dziedzinami wiedzy, które są w stanie formułować naukowe tezy o człowieku, jego rozwoju i wytworach. Filozofie wychowania nie mogą abstrahować od historycznych koncepcji człowieka i

---

⁷ Cz. Gryko, *Historiozofia na uwieży historiografii. Casus: teoria systemów Pitirima A. Sorokina*, [w:] J. Bańka, *Myśl systematyczna i historyczna w badaniach filozoficznych*, Katowice 1995, s. 137.

⁸ Czynnikiem otamowującym natury psychologicznej jest silne, a czasem wręcz paradoksalne, przekonanie niektórych uczonych o własnym geniuszu i nieomyślności, co degraduje głośno postulowany przez nich pluralizm i sprzyja raczej budowaniu jakichś koterii, aniżeli twórczych zespołów naukowych.

⁹ T. Kotarbiński, *Zasady dobrej roboty w pracy umysłowej* [w:] *Drogi dociekań własnych. Fragmenty filozoficzne*, Warszawa 1986, s. 182-206. Wśród szeregu postulatów dobrej roboty chciałbym wskazać te, które mają charakter ogólny - postulat porzucenia zadań nierozwiązywalnych, postulat dokładności roboty, postulat ujęć całościowych, akrybia. Same w sobie nie gwarantują jedności w pedagogice badań historycznych i filozoficznych, lecz dają narzędzia służące realizacji tego celu.

stworzonej przez niego kultury. Wydaje się, że w tym tkwi prawda o istocie i historycznej egzystencji człowieka, bez której aktualistyczne projekty są puste.

Bibliografia

1. Gnitecki J., *Niektóre ujęcia pedagogiki ogólnej w Polsce i na świecie*, [w:] S. Palka red., *Możliwości rozwijania i wykorzystywania teoretycznej wiedzy pedagogicznej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Pedagogiczne”, z. 22, Kraków 1995
2. Grabski A. F., *Kształty historii*, Łódź: Wydawnictwo Łódzkie 1985
3. Gryko Cz., *Historiozofia na uwężzi historiografii . Casus: teoria systemów Pitirima A. Sorokina*, [w:] J. Bańka, *Myśl systematyczna i historyczna w badaniach filozoficznych*, Katowice 1995
4. Kojs W., *Modalne aspekty edukacji i pedagogiki*, „Chowanna” 2009
5. Kotarbiński T., *Zasady dobrej roboty w pracy umysłowej* [w:] *Drogi dociekań własnych. Fragmenty filozoficzne*, Warszawa 1986
6. Kudlacova B ., *Renesans dziejów myśli pedagogicznej na Słowacji i związane z tym problemy*, *Pedagogika Filozoficzna on -line* 2010, nr 1
7. Kukulski Z., *Główne momenty myśli i badań pedagogicznych*, Lublin 1923
8. Michalski Ł., *Przemiany syntez niemożliwych*, Katowice 2016
9. Prokopiuk W., *O filozofii edukacji - rozterki i nadzieje*, [w:] S. Sztobryn, B. Śliwerski red., *Idee pedagogiki filozoficznej*, Łódź 2003
10. Smołalski A., *Paradygmaty i historiozofia pedagogiki*, Wrocław 2009
11. Spyra J. red., *Kronikarz a historyk. Atuty i słabości regionalnej historiografii*, Cieszyn 2007
12. Sztobryn S., *Polskie badania nad myślą pedagogiczną w latach 1900-1939 w świetle czasopiśmiennictwa. Ujęcie metahistoryczne*, Łódź 2000
13. Sztobryn S., *Karol Kotłowski jako historyk pedagogiki*, [w:] S. Sztobryn, B. Śliwerski red., *Idee pedagogiki filozoficznej*, Łódź 2003
14. Zalewska-Pawlak M., *W poszukiwaniu zagubionej teorii sztuki życia i sztuki wychowania. Sztuka i wychowanie w XXI wieku*, Łódź 2017

ФІЛОСОФСЬКА ПЕДАГОГІКА В.СУХОМЛИНСЬКОГО У КОНТЕКСТІ ЗАВДАНЬ ДУХОВНОГО ОНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

М.Д. Култаєва, м.Харків

Для розуміння масштабів мислення та значення дій такого талановитого і суспільно відповідального педагога, як В. Сухомлинський треба ураховувати не тільки контекстуально обумовлені ідеї, продиктовані духом часу, а й не обмежені конкретними контекстами філософські інтуїції, які власне і визначають часовий діапазон тривалості ідей мислителя та відлуння його діянь.

Варто зазначити, що для Сухомлинського ніколи не були важливими так звані «домагання на визнання», конкуренція за домінування на українському і радянському педагогічному небосхилі. За часи свого життя

він випадав з реалій суспільного життя, жив і діяв в опціях екзистенціальної свободи і відповідальності.

Філософська педагогіка Сухомлинського не належить до сциєнтистського типу теоретизування, це передусім філософія практичної дії і любові з великим потенціалом духовного оновлення суспільства. Ця проблематика з її позаконтекстуальним філософським змістом стає надзвичайно актуальною у контекстах розбудови демократичного українського суспільства, яке потребує як орієнтирів, так і практичних рекомендацій щодо подолання залишків тоталітарного комуністичного минулого.

М'який вихід з пасток патерналістського мислення, ілюзій та сподівань, поєднаних з пасивністю та бездіяльністю пропонує В. Сухомлинський. З урахуванням цих завдань нового прочитання потребує передусім його праця «Серце віддаю дітям», де філософсько-педагогічна складова поєднується імперативами оновлення засобами освіти і виховання. Єдність формальної і неформальної освіти, широке застосування практик непрямого впливу на адресатів виховання (як дітей, так і дорослих) дозволило Сухомлинському створити навіть на теренах СРСР з його залізною завісою справжню відкриту світові педагогічну провінцію, про яку мріяли просвітники.

Важливим моментом конструювання такої педагогічної провінції як острівка свободи, де життя підпорядковано загальнолюдським цінностям, є створення особливої духовної атмосфери любові, довіри і радості. Школа радості Сухомлинського водночас є школою, організованою на засадах справедливості і солідарності. Певною мірою вона нагадує також американський проект школи як справедливої спільноти (school as just community).

Нового прочитання потребує також і концепція громадянського і патріотичного виховання, обґрунтована і впроваджена Сухомлинським. Адаптація цієї концепції до сучасних українських реалій сприятиме

прискоренню демократичних трансформацій в Україні і духовному оновленню українського суспільства.

АЛЬТРУЇЗМ ЯК КОНСТАНТА УКРАЇНСЬКОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ

О.Б.Фельдман, м.Харків

Для сучасної людини, яка занурена в нестриманий технологічний поступ, еkleктичне мовне середовище, переживає психологічний дискомфорт через трансформацію ідентичності стає актуальною пильніша увага до свого національно-культурного коріння, духовних і традиційних витоків. Болісні соціально-політичні зміни в Україні на фоні відродження національної гідності та посилення планетарної єдності людства потребують від української людини нового альтруїстичного світорозуміння. У міркуваннях над питанням української національної ідентичності не можна випускати з поля зору того факту, що сучасна історична пам'ять є наслідком пережитих національних та глобальних катастроф – російське колоніальне імперське та радянське панування, Голодомор, Чорнобиль. Представники української нації, які пережили ці великі зломи історії, трагічний досвід тоталітаризму, трансформували свої душі, а відтак, з'явилась нова ментальність, нова душевна проблематика. Реактуалізація мотивів людинолюбства та співчуття, в художньо-естетичному освоєнні дійсності є спробою пошуку певної архетипної української солідарності, опертя на яку й наслідування дозволяло розв'язувати актуальні проблеми сучасної кризової доби, надаючи українському світу гармонії та структурованості на засадах гуманізму. Отже, у рефлексіях над соціальною антропологією українського суспільства дослідження альтруїзму у творчості українських письменників є актуальним не лише в філософському сенсі, але й у контексті напружених пошуків Україною своєї моделі національної ідентичності, а також її прагненні до модернізації та співробітництва з іншими країнами та культурами.

Втрата буттєвих основ є ознакою сучасної цивілізації, в якій докорінно змінюється життя української людини. Воно позначене неоднозначністю, суперечливістю, наростанням почуття невпевненості і напруги. Проте єство

людини як одухотвореної істоти потребує персонального відчуття повноти буття, що можливе лише за умови глибинного включення у процеси національного культуротворення.

Звернення до мотивів альтруїзму та співчуття, людинолюбства в українській культурі є спробою пошуку ментальної формули української солідарності, опертя на яку й наслідування дозволяло б розв'язувати актуальні проблеми індивідуального і соціального буття, надаючи українському світу гармонії та структурованості на засадах гуманізму.

Взаємозв'язок людини та української культури став предметом наукової уваги українських учених Є. Бистрицького, П. Гнатенко, Д. Дроздовського, О. Забужко, Н. Зборовської, С. Кримського, В. Малахова, Л. Ситниченко, М. Рябчука, В. Табачевського, Н. Хамітова В. Шинкарука та ін. Дослідники (Ю. Барабаш, І. Даниленко, О. Забужко, Н. Зборовська, О. Єременко, М. Рябчук та ін.) у пошуках коду національної державності, зв'язку політичних, культурних та психологічних проблем українського суспільства з різних методологічних позицій намагаються дійти до першовитоків української культури через виявлення у текстах вітчизняної літератури вихідних понять і низки метафор. На філософський аналіз у таких наукових студіях вплинули праці французького дослідника Ж. Дерріди, який почав застосовувати художні методи пізнання і доводити, що між філософією і літературою немає відмінності. Безумовно, українська література репрезентує глибокі гуманістичні інтенції, як то твори М. Гоголя, Т. Шевченка, І. Нечуя-Левицького, Л. Українки, І. Франка та інших письменників. Адже національна література концентрує, зберігає та, як правило, культивує гуманістичні виміри загальнолюдського та етнокультурного історичного досвіду. Соціокультурні цінності, зокрема альтруїстичні, і історичні події є взаємозалежними. Проте, як слушно зауважує Р. Козеллек, в процесі реалізації історичного розвитку вони мають різний часовий вимір. Альтруїстичні цінності, що з'являлися в українській

*XIX Міжнародна науково-практична конференція «Освіта і доля нації»,
м.Харків, 2018*

культури, набували фактичної реальності, залишалися константними у часовому вимірі завдяки тому, що зберігалися в історичній пам'яті поколінь.

Отже, альтруїстична безкорисна діяльність українських митців створила умови для національно-культурного та державно-політичного відродження України. Спрямована альтруїстичними смисложиттєвими початками їх творчість та дії у часи російського колоніалізму набувала гуманістичних духовних орієнтирів. У царині сучасного національного культуротворення досвід альтруїстичного мислення та поведінки, відображений у літературі та мистецтві XIX ст., може бути перспективним і важливим для розуміння української душі та посилення органічної солідарності нашого суспільства.

ВИХОВАННЯ ДУХОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА ЗАСОБАМИ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Г. Ф. Пономарьова, м. Харків

Зміна політичної й економічної ситуації в Україні призвела до кардинальних змін у пріоритетах системи освіти, зокрема вищої педагогічної. Її модернізація зумовила необхідність суттєвого перегляду традиційних підходів до підготовки фахівців, усвідомлення важливості формування їх громадянської свідомості, духовності, моральності, професійного утвердження в нових соціокультурних умовах.

Дослідження провідними українськими фахівцями проблем освіти і виховання (С. Гончаренко, В. Луговий, І. Бех, В. Моляко, О. Кульчицька, В. Рибалко, Г. Шевченко, Г. Щокін та інші) вказують на те, що гуманітарна освіта, моральне й духовне виховання, зокрема майбутніх педагогів, є домінантами освітнього процесу, і фахову підготовку слід здійснювати саме на їх основі.

Виходячи з напрацювань науковців у галузі соціальної педагогіки (А. Капська, М. Лукашевич, А. Мудрик, В. Радул та інші), основним чинником, що впливає на систему формування гуманного фахівця і на розвиток культури його особистості, слід вважати умови соціокультурного мікросередовища, яке, своєю чергою, залежить від морально-етичних цінностей всього суспільства [5]. Разом із тим, оволодіння студентами гуманними цінностями здійснюється через призму обраної професії, тих вимог, які ставляться до діяльності, поведінки, життєвої позиції її носія.

Безперечно, гуманна педагогіка активно популяризується серед педагогічного загалу й знаходить усе більше послідовників. Проте для її ефективного впровадження в практичну діяльність недостатньо лише змінити стиль педагогічного спілкування, зосередити увагу на диференціації чи індивідуалізації навчання, подолати конфліктність тощо. Як зазначає І. Бех, «...ідеї гуманістичної педагогіки охопили все наше суспільство..., однак нині загальна ейфорія, пов'язана з цією проблематикою, змінилася глибоким її осмисленням, розумінням складності сутнісної трансформації сучасного освітнього процесу» [1].

«Ще в давнину говорили, що знання має бути передане тільки учням із певним запасом моральності, інакше зло в суспільстві примножуватиметься... Насамперед потрібно духовно вилікувати людину. Культура не може бути без знання історії, філософії, мистецтва, як і без знань етики» [8].

Основним мірилом гуманної взаємодії викладачів і студентів не мають бути ні особисті амбіції, ні авторитет викладача, ні мета освіти, досягнута за будь-яку ціну. Інтереси молодшої людини, її особистісні прагнення не повинні пригнічуватися й ігноруватись. Тільки віра і любов допоможуть упоратися із завданнями виховання [2, с. 8 – 13].

Видатний український філософ і поет Григорій Сковорода стверджував, що любов благотворно впливає на стосунки між людьми, вона лікує душу людини. Коли людина щось любить, то її серце радіє, веселиться.

І дуже страшною образою, убивством людської душі він уважав розтління людини в думках і в її серці [3].

Освіта, як процес цілеспрямований, орієнтує педагогів і вихованців на досягнення поставленої мети, визначення якої надає можливість реалізувати таку її особливість як прогнозування майбутнього. В. Сухомлинський писав: «Без наукового передбачення, без уміння закладати в людині сьогодні ті зерна, що зійдуть через десятиріччя, виховання перетворилося б у примітивний нагляд, вихователь – у неграмотну няньку, педагогіка – у знахарство. Необхідно науково передбачити: у цьому суть культури педагогічного процесу, і чим більше тонкого, вдумливого передбачення, тим менше несподіваних нещасть» [7, с. 171].

Українські дослідники, як і їх попередники, наполягають, що духовність – це спосіб розбудови особистості. На думку Б. Кримського, духовність – це зустріч із самим собою, своєю душею, внутрішнім світом.

У контексті наукової дискусії вважаємо за доцільне зазначити, що коли С. Соловейчик пов'язує поняття «духовність» із поняттям «духу», то І. Зязюн та Г. Сагач пов'язують духовну людину з розумною [6, 4].

У своєму дослідженні ми користуємося визначенням духовності, що трактується як індивідуальна вираженість у системі мотивів особистості двох фундаментальних потреб: ідеальної потреби пізнання й соціальної потреби жити, діяти для інших. Ми інтегруємо з наукових здобутків, зокрема Г. Шевченко, такі:

- індивідуальна вираженість людини;
- духовні потреби людини;
- пізнавальні потреби людини;
- соціальні потреби людини;
- потреба самоактуалізації людини;
- потреба діяльності людини [9].

Узагальнений аналіз результатів дослідження проблеми потреб особистості, її ідеалів, що здійснювалося багатьма науковцями, дозволив нам

виокремити такі критерії духовності особистості, зокрема майбутнього педагога:

- орієнтація людини на вищі естетичні цінності, сумлінні вчинки;
- ставлення людини до громадської діяльності;
- прагнення особи до пізнання;
- розуміння людиною сенсу буття (табл.1).

Таблиця 1.

Критерії духовності

Критерії	Показники
Морально-етична культура	Усвідомлення моральних норм, моральний ідеал. Любов і повага до ближнього
Соціальний	Ставлення до громадської і професійної діяльності, до Батьківщини. Відчуття в собі людини, справжнього громадянина своєї держави.
Пізнавальний	Творча спрямованість, пошуковий інтерес, жага до знань, рівень інтелектуального розвитку.
Розуміння сенсу буття	Життєва позиція, усвідомлення своєї мети і свого призначення в житті.

Досвід і наукова теорія переконують, що формування духовності студентів у закладах вищої освіти відбувається під впливом різноманітних умов. Ми визначаємо такі:

- організація освітнього процесу відповідно до вимог принципів індивідуального підходу та толерантності;
- інтеграція навчання, активне використання міжпредметних зв'язків із метою забезпечення багатогранності розвитку особистості;
- урахування особливостей суспільної природи людини, відповідно – виховання майбутніх учителів і вихователів у системі міжособистісних взаємин;

*XIX Міжнародна науково-практична конференція «Освіта і доля нації»,
м.Харків, 2018*

- максимальне стимулювання активності студентів в освітньо-науковій та позааудиторній роботі, прилучення їх до скарбів національної і світової культури.

Дослідження ціннісних орієнтацій студентської молоді, яке проводилося серед студентів академії, засвідчило, що серед академічних, соціальних, духовних цінностей найбільший пріоритет був відданий свободі (31%), справедливості (21%), дружбі та коханню (30%). Функціонування освітньої системи досить успішно гальмує негативні тенденції недооцінки студентами соціальних і моральних цінностей, орієнтує їх на формування поглядів, пов'язаних з особистісною, професійною самореалізацією, дружбою, чесністю, порядністю, повагою.

Важливим елементом освітньої системи закладу вищої освіти, з нашого погляду, є взаємопов'язана дієва позааудиторна робота студентів у найрізноманітніших формах, а саме:

- науково-практичні конференції, як-от: «Формування професійної майстерності майбутнього фахівця», «Наука і практика - молодому вчителю», «Дослідницька та пошукова робота студента – запорука його професійного становлення», ключ до професійної ефективності;

- волонтерська робота, зокрема допомога людям з інвалідністю, дітям-сиротам, постраждалим у зоні АТО, нашим бійцям, які лікуються чи воюють за рідну землю;

- педагогічні роздуми «Народження громадянина», «Слово про слово», «Учитель, вихователь, педагог», «Творча палітра педагога»;

- віртуальні подорожі в педагогічне минуле;

- круглі столи, творчі зустрічі, майстер-класи кращих педагогів, діячів культури і мистецтва, батьків студентів;

- цикл бесід про духовність людини як істинну цінність «Сад твоєї душі», «Казки серця», «Хвала природі», «Любов'ю прикрашай учинки свої»;

- панорами творчих педагогічних ідей;

*XIX Міжнародна науково-практична конференція «Освіта і доля нації»,
м.Харків, 2018*

- усні журнали «Моя земля – земля моїх батьків», «Родинне свято», «Пам'ять родоводу»;
- веб-семінари «Виховання патріотизму в студентській молоді», «Україна в боротьбі за незалежність»;
- години спілкування «Україна в боротьбі за незалежність», «Мова – життя основа»;
- літературно-музичні композиції «О рідне слово, хто без тебе я?!», «Я син свого часу...», «Україна і Шевченко», «Даруймо радість людям».

Отже, аналіз наукової теорії, узагальнення досвіду й результати дослідження переконують, що заклад вищої освіти має стати школою духовності, творчою лабораторією, школою цілісного сприйняття світу, гуманних взаємин.

Своє головне завдання ми вбачаємо у створенні оптимальних умов для самопізнання і саморозвитку кожного студента в щоденній клопіткій роботі, плеканні бажання і готовності майбутніх педагогів стати гідними носіями високої моралі, постійно збагачувати духовну скарбницю своїх вихованців.

Література

1. Бех І. Д. Пріоритети виховання сучасної вузівської молоді / І. Д.Бех // Виховна робота у вищому навчальному закладі: симбіоз нового і традиційного : зб. наук. праць за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф. / АПН України, Ін-т проблем виховання АПН України, Ін-т педагогіки АПН України, МОН України, Кам'янець-Подільськ : Кам'янець-Подільський держ. пед. ун-т, 2001. – С. 14-20.
2. Гірний Г. Аксиома навчального плану / Г. Гірний // Шлях освіти. – № 3. – 2001. – С. 8–13.
3. Григорій Сковорода. Повна академічна збірка творів / За редакцією проф. Леоніда Ушкалова. – Харків–Едмонтон–Торонто : Майдан; Видавництво Канадського Інституту Українських Студій, 2011. – 1400 с.
4. Зязюн І. А., Сагач Г. М. Краса педагогічної дії / І. А. Зязюн, Г. М. Сагач // Київ, 1997.
5. Капська А. Й. Основні закономірності моделювання виховного процесу / А. І. Капська // Нові тех.вих. : зб.наук.праць. – Київ : НДО, 1994. – С. 91–96.
6. Соловейчик С. Л. Педагогика для всех /С. Л. Соловейчик. – Москва, 1987.
7. Сухомлинский В. А. Как воспитать настоящего человека. – Київ: Радянська школа, 1975. – С. 171.
8. Таланчук П. Образование должно служить средством развития человека / П. Таланчук // Зеркало недели. – 2003. – № 49 (474). – 20 декабря. – С. 16.
9. Духовно-культурні цінності виховання Людини : монографія / Г. П. Шевченко [та ін.]. – Луганськ : НОУЛІДЖ, 2013. – 332 с.

**ДИТИНА У ПРОСТОРИ СУЧАСНОЇ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ: ДО
АКТУАЛІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ
В.СУХОМЛИНСЬКОГО**

Н.М.Якушко, м.Харків

Початкова освіта в Україні нині зазнає реформування, спрямованого на оновлення принципів організації та діяльності, а також посилення уваги до системи цінностей та інтересів дитини, тобто, концентрації на засадах дитиноцентризму. Пошук нових дидактичних моделей реалізації принципів «Нової української школи» відповідних початковому рівню освіти: розвиток активності; ініціативність; самостійність; розвиток творчого потенціалу; науковий пошук; групова робота; індивідуальний підхід; інноваційні технології – орієнтований на формування освітнього простору «дружнього до дитини».

Термін «Школа, дружня до дитини» запропонований Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) для різних країн світу, де впроваджується відповідна інновація. Школа, дружня до дитини, – це загальноосвітній навчальний заклад, у якому: діти навчаються відповідно до власних схильностей у сприятливому середовищі, що надає можливість повною мірою реалізувати особистісний потенціал; адміністрація школи й учителі несуть відповідальність за те, щоб зробити шкільне середовище сприятливим для розвитку особистості, організують навчально-виховний процес на засадах розвитку соціально-психологічних компетентностей учня (його життєвих умінь); спільними зусиллями педагогів, учнів та їхніх батьків створено необхідні й достатні умови для забезпечення цілісного благополуччя дитини.

*XIX Міжнародна науково-практична конференція «Освіта і доля нації»,
м.Харків, 2018*

Детальне ознайомлення з означеними смисловими орієнтирами виявляє, що для вітчизняної педагогіки та системи початкової освіти вони не є новими, адже апробовувалися у творчій та практичній діяльності В. Сухомлинського.

На думку В. О. Сухомлинського, «дитинство – найважливіший період людського життя, не підготовка до майбутнього, а справжнє, яскраве, самобутнє неповторне життя...». Відтак, освіта і особливо початкова освіта повинні бути організовані так, щоб забезпечувати досягнення цілісного благополуччя дітей, тобто задоволення їх потреб, забезпеченості їх прав, особистісної успішності. Складовими цілісного благополуччя дитини є духовно-моральний вимір (стан задоволення потреби дитини в оволодінні духовною культурою суспільства, усвідомлення й осмислення найвищих нематеріальних цінностей, особистісної успішності на шляху до самореалізації, що виражається в багатстві духовного світу дитини, її ерудиції й емоційних запитах, відповідає духовно-моральному благополуччю); психічний вимір (стан задоволеності потреби дитини в інтелектуальному, естетичному, емоційно-ціннісному розвитку, самоусвідомленні, що свідчить про узгодженість психічних процесів і функцій, відчуття особистісної цілісності, внутрішньої рівноваги); соціальний вимір (ґрунтується на стані задоволення його потреб у міжособистісних зв'язках, причетності до певної соціальної групи, соціальному комфорту, що виражається в задоволеності особистості своїм соціальним статусом, орієнтацією у світі професій, участю в житті суспільства й ухваленні рішень); фізичний вимір.

Першоджерелами повноцінного розвитку особистості молодшого школяра, на думку В. О. Сухомлинського, є предметно-розвивальне середовище, яке викликає емоції, почуття. Говорячи про необхідність розвитку душі дитини, педагог ставить мету перед кожним вчителем «ввести маленьку дитину в світ пізнання навколишньої дійсності», допомогти їй вчитися, полегшити розумову діяльність, пробудити в душі почуття і переживання. Він обґрунтовував, що вчителям слід не чекати природного

дозрівання психічних функцій дітей, а за допомогою відповідного розвивального середовища, змісту і методики навчання прискорювати їх розвиток. І дуже вдумливо враховувати готовність дитини до навчання.

Глибоке вивчення й аналіз педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського дають змогу зробити висновок, що запропонована ним педагогічна система збагачує сучасну педагогічну науку та філософію освіти світоглядними та методологічними орієнтирами необхідними для успішного формування «Нової української школи» та інклюзивної освіти.

У численних педагогічних працях В.О. Сухомлинський постійно звертає увагу на індивідуалізацію роботи з дітьми з особливими потребами, оскільки бачив конкретну роботу педагога у визначенні причини біди в кожному окремому випадку, необхідності знайти кожній дитині посильну розумову працю, доступні шляхи подолання труднощів, залучати дитину до цікавої роботи, щоб вона могла розвиватися інтелектуально, на основі почуття власної гідності. Досягти ефективності педагогічної діяльності з «особливими» дітьми можна лише за умови, що складовою частиною навчального процесу будуть толерантність, справедливість, доброзичливість і повага людей. Указані імперативи детально розписані у працях видатного педагога як рекомендації для батьків, учителів, директорів шкіл. Звернення до цих праць є у край актуальним у сучасних соціокультурних контекстах.

**ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПЕДАГОГІЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА У
ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ МАЙБУТНІХ
ВЧИТЕЛІВ ІСТОРІЇ (НА ПРИКЛАДІ ІСТОРИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ
ХНПУ ІМЕНІ Г. С. СКОВОРОДИ)**

С.В.Бережна, м.Харків

У сучасний період переоцінки цінностей виховний потенціал «малої історії» стає особливо вагомим. Завдання, які стоять перед педагогічним краєзнавством тісно переплітаються з освітніми пріоритетами, зокрема,

*XIX Міжнародна науково-практична конференція «Освіта і доля нації»,
м.Харків, 2018*

виховання у громадянин почуття національної свідомості, глибокої поваги до історії, культури, мови, традицій українського народу, а також інших народів, пов'язаних з ним своєю долею, відродження духовності та історичної пам'яті в суспільстві.

Наукові положення педагогічного краєзнавства викладені в працях філософів, педагогів, істориків, соціологів: Я. Верменича, В. Горбика, А. Даринського, М. Костриці, І. Пруса, К. Строева П. Тронько та ін.

Педагогічне краєзнавство – один з основних напрямів національного виховання студентів історичного факультету через вивчення історичних, географічних, суспільствознавчих та культурних особливостей рідного краю. У своїй роботі колектив історичного факультету керується тим, що молода людина має відбутися не лише як кваліфікований фахівець, здатний працювати в ринковій економіці, а й як особистість, громадянин, патріот української держави. І саме в освітньому процесі, виховна робота повинна сприяти досягненню поставленого завдання.

Накопичений досвід викладання краєзнавчих курсів на історичному факультеті, а саме: «Історія рідного краю», «Етнологія», «Історичне краєзнавство», «Розвиток історичної освіти і науки в Харкові», «Історія Слобожанщини в умовах трансприкордоння», «Охорона культурної спадщини України», свідчить про те, що змістом і призначенням вищої освіти є не лише здобуття студентом професійних знань та навичок, але й розвиток його як всебічно розвиненої особистості з активною громадянською позицією.

Навчальні курси спрямовують студентську аудиторію у проблемно-пошукове, дослідницьке русло через теоретичну частину: лекції, семінари, підготовка індивідуальних досліджень: «Історія моєї «Малої» батьківщини», «Краєзнавчий музей – осередок дослідження краю», «Видатна пам'ятка в моєму місті (селі)», «Маловідома постать краю». Така діяльність, спрямована на індивідуальний підхід, стимулює творчий пошук студента, передбачає роботу з колекціями краєзнавчих осередків, місцевими краєзнавцями.

*XIX Міжнародна науково-практична конференція «Освіта і доля нації»,
м.Харків, 2018*

Практичні заняття перетворюються на піші та автобусні екскурсії: «Харків церковний», «Харків архітектурний», «Архітектура О.М. Бекетова», «Садиби Харківщини»; проведенні презентацій історії своїх сіл або генеалогії родини, місцевих пам'яток.

Величезне виховне значення мають відвідання виставок («Харківський фотограф – Федецький», «Лесь Курбас і Харківщина» тощо), колекцій Харківського історичного музею імені М. Сумцова, Музею місцевого самоврядування у позавчальний час. Функціонування пересувних виставок на факультеті («Від фортеці до столиці», «Віхи історії. Українське козацтво» ХІМ імені М.Ф. Сумцова) формує високий інтерес студентства до краєзнавчих питань, виховує його самоідентифікацію з краєм, його минулим.

Одне з чільних місць у краєзнавчо-педагогічній спадщині належить українській козацькій педагогіці, що пропагується на історичному факультеті через участь в роботі Окремого науково – дослідного центру українського козацтва імені Г. С. Сковороди, під час проведення уроків «Козацької слави», участі у посвяті в козаки та берегині, спортивному фестивалі, дослідженні слобідських козацьких полків тощо.

Студенти – історики набуті теоретичні знання про національну культуру, побут, традиції, звичаї реалізують на практиці, організовують заходи щодо збереження національних надбань. В приміщенні археологічної лабораторії створено невеликий за площею, але змістовний музей, якій дозволяє наочно побачити старожитності нашого краю.

Традиційно на історичному факультеті відбуваються наукові конференції з краєзнавства серед учнів, вчителів шкіл міста та області, студентів та науковців: «Краєзнавство і учитель», «Козацькі читання», «Навчальний заклад: історія та сучасність», «Навчальні заклади: історія та сучасність» тощо. Кращі доповіді учасників цих конференцій друкуються у збірниках конференцій, або у фаховому збірнику «Історія та географія».

*XIX Міжнародна науково-практична конференція «Освіта і доля нації»,
м.Харків, 2018*

На засіданнях гуртків з краєзнавства, з історії України та клубу військової історії «Шерман» розглядаються регіональні особливості Слобідського регіону, досліджують біографії відомих харків'ян.

За підсумками 2017 р. студенти – історики стали призерами на Харківському регіональному гендерному конкурсі, регіональному Конкурсі студентських наукових робіт імені Ковальських, регіональному конкурсі проектів «Харків – місто молодіжних ініціатив»; відзначені премією на Каразінських читаннях, Краєзнавчих читаннях ім. проф. Б. Зайцева.

Кожного року студенти історичного факультету проходять географічну польову та археологічну практики у Харківській області. Під час цих практик студенти всебічно вивчають культурну, географічну специфіку краю, поглиблюють свої комплексні дослідження, стають учасниками краєзнавчих досліджень. В межах педагогічних, науково-дослідної та музейно-архівної практик, студенти знайомляться з багатою матеріальною, науково-педагогічною спадщиною нашого краю, формують навички створення шкільних краєзнавчих музеїв.

Отже, педагогічне краєзнавство як складова національної освіти має великий потенціал і широкі можливості по вихованню студентів педагогічного Вишу. Одночасно краєзнавство виступає важливим інструментом науково-інтелектуального та духовного впливу на формування державницької свідомості та патріотичних почуттів студентів.

ОБРАЗ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО В КІНО

Е. М.Алієв., м.Харків

Освіта є важливою частиною в житті будь-якої людини, вона дозволяє рухатися вперед і досягати успіху. З дитячих років починається основний внесок освіти. Школа дає навички, розвиває впевненість, посилює інтерес до знань, показуючи, як багато цікавого в житті. Дитина поступово у процесі освіти знайомиться з культурами світу, історією своєї країни, збільшує в собі інтерес до знань, задає питання і шукає відповіді. Освіта допомагає людині

зрозуміти самого себе, щоб обрати вірний шлях у цьому світі. Маючи освіту, можна обговорювати події, ідеї. Формувати власні висновки на основі об'єктивних фактів.

Визначальною фігурою освіти є педагог. Професія педагога потрібна в будь-якому суспільстві, так як педагог формує соціальне середовище, адаптує до життя майбутнє покоління. Педагог допомагає молоді знаходити потрібну інформацію, аналізувати її, вірно оцінювати, формувати власну думку і уявлення.

Справжній педагог, на думку Василя Олександровича Сухомлинського, повинен випереджати свій час та працювати на майбутнє. Педагога має хвилювати світ людей, а не лише окрема особистість. Обов'язком педагога виховувати порядних людей.

В кінематографі в другій половині ХХ століття з'явилась низка документальних фільмів про видатного педагога - «В.А. Сухомлинский», «Василий Александрович Сухомлинский», «Солнце В.А. Сухомлинского» (за участі Ш. Амонашвілі), «Серце віддаю дітям», де розповідається про життя і роботу педагога в Павлівській середній школі, особливості його педагогічної методики, проаналізовано головний педагогічний принцип Сухомлинського - виховання без покарання, відзначено роль праці у виховному процесі

У 2015 - 2017 роках на українських телеканалах було створено низку передач про В. О. Сухомлинського - «Сердце, отданное людям», «Книги В. Сухомлинського іноземною мовою» тощо.

Отже, образ видатного педагога – новатора В. Сухомлинського не отримав повного відображення в кінематографі, що може стати важливим завданням для українських режисерів.

РОЗВИТОК НАВЧАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ І САМОСТІЙНОСТІ СТУДЕНТІВ ПРИ ВИВЧЕННІ ФІЛОСОФІЇ

О.С.Біланов, м.Харків

В наш час одним із головних принципів національної освіти є гуманізація всіх напрямків навчання. При цьому, гуманізація спрямована на створення таких форм і методів навчання та виховання, які б забезпечили розвиток індивідуальних особливостей кожного, хто отримує освіту. Гуманізація навчально-виховного процесу передбачає активну участь студентів в самостійній навчальній роботі. В психолого-педагогічному аспекті гуманізація забезпечує перехід від навчання, як функції запам'ятовування, до навчання як до процесу розумового розвитку.

Все вищезазначене в повній мірі відноситься до вивчення філософії у медичному виші. При викладанні філософії одним із основних напрямків педагогічної діяльності вважаємо активізацію самостійної роботи студентів. Для досягнення цієї мети широко використовуємо такий метод, як випереджувальні завдання у вигляді підготовки студентами рефератів, доповідей, повідомлень, презентацій, створення схем і таблиць. Так, при вивченні окремих тем, наприклад «Людина та її діяльність», студенти отримують завдання підготувати реферати за різними напрямками, їм надаються методичні рекомендації по виконанню цих завдань, основна та допоміжна література.

Сьогодні випереджувальні завдання необхідні не тільки для того, щоб якомога більше матеріалу опрацювати на заняттях. Студенти, самостійно опрацьовуючи матеріал, отримують знання, а на занятті мають можливість поділитися ними з іншими, оцінити власну роботу, зробити висновок. В основі навчання – створення самостійної пошукової діяльності, у ході якої формуються нові знання, уміння, навички та розвиваються здібності, активність, ерудиція, творче мислення.

Велику роль в активізації самостійної роботи відіграють комп'ютерні технології, а саме використання Інтернет-ресурсів. Так, при вивченні теми «Історичні типи філософії», студенти за допомогою Інтернету готують цікаві мультимедійні презентації за напрямками: «Становлення філософії країн

Сходу», «Становлення західно-європейської філософії», «Філософія Стародавнього світу» тощо.

Широко використовуємо в практиці викладання роботу з першоджерелами. Студенти самостійно вивчають твори філософів, виписують з них цитати, готують цікаві повідомлення на семінарські заняття.

При здійсненні навчально-виховного процесу велике значення має його планування. Складаючи план вивчення тієї чи іншої теми, визначаємо навчальні та виховні цілі, об'єм необхідного для засвоєння матеріалу в навчальних посібниках, можливі для застосування технічні засоби. Все це активізує навчальну роботу студентів, підвищує рівень їх знань.

ЗНАННЯ В КОНТЕКСТІ ФІЛОСОФСЬКО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПОГЛЯДІВ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО НА САМООСВІТУ ОСОБИСТОСТІ

О.В.Бурлука, м.Харків

В реаліях сучасного мінливого суспільства людина повинна адаптуватися до життєвих ситуацій самостійно здобуваючи необхідні знання, уміло застосовуючи їх на практиці для вирішення різноманітних проблем і чітко усвідомлювати, де і яким чином вони можуть бути застосовані. Саме цьому сприяє самоосвіта, що дійсно створює умови щодо зростання професійного рівня, загальної культури особистості і перспектив розвитку суспільства. В ХХ – на поч.. ХХІ ст. основою соціально-економічного розвитку стає виробництво інформації і знань, тому проблема самоосвіти стала найбільш актуальною і розробляється різними фахівцями: А. Айзенберг, В. Лозовой, Г. Зборовський, О. Шукліна, А. Громцева, И. Редковець, Г. Серіков, Є. Комаров, А. Кравченко В. Лисий Г. Наливайко Н. Терещенко В. Ядов і інші. Проблемі самоосвіти особистості приділяв особливу увагу і В. А. Сухомлинський.

В. А. Сухомлинський вважав, що без постійного оновлення знань неможливий духовний, культурний, професійний розвиток особистості.

Поняття знання має широке тлумачення, що враховує його соціокультурний контекст і практико-перетворюючу основу діяльності індивіда. Знання, існує у свідомості кожного з нас, але, крім того, воно існує ще і поза кожним з нас, воно нібито розщеплюється на два світи – суб'єктивний і об'єктивний. Знання як складна інтегральна система включає низку продуктів культури, сукупність того, що кожен знає про соціальний світ: правила поведінки, моральні принципи, приписи, цінності, вірування, прислів'я, приказки тощо. Традиції, норми, вимоги виступають для індивіда орієнтиром, метою, яку слід досягти, таке знання, по суті апіорне, тому що засвоюється індивідом найраніше. Соціальна адаптація пов'язана із засвоєнням індивідом накопиченого людством досвіду спілкування, праці, пізнання, поведінки, тобто привласненням соціально-типового досвіду. Освоєння такого досвіду закладає основу формування самоосвітніх процесів особистості. Самоосвіта особистості є формою передачі соціокультурних зразків, пов'язана з процесами інтеріоризації знання: тут навчання виступає як інноваційний вид діяльності на індивідуальному рівні. В цьому випадку самоосвіта особистості виступає як освоєння іншої, невідомої раніше сфери реальності і є не лише освоєнням інформації про неї, але і підключенням до її мови, вибудовуванням стосунків, освоєнням норм і цінностей, характерних типізацій, в ній прийнятих.

В. А. Сухомлинський вважав самоосвіту не механічним поповненням знань, а взаємовідносинами між людьми, сутність яких полягає в обміні знаннями, вміннями. Він акцентував увагу на тому, що без самоосвіти навчання не дає бажаних результатів в розвитку професійних здібностей і загальної культури особистості. Самоосвітня діяльність служить рішенням завдань інтелектуального розвитку особистості, сприяє поглибленому вивченню тієї або іншої галузі знань, усебічному розвитку людини, її соціальному становленню, вибору професії, формуванню життєвих пріоритетів. Таким чином, індивід, підключаючись до різних сфер знання, вибудовує на цій основі своє відношення до різних сфер знання, до себе

самого, і на цій основі вибудовує свої стосунки з іншими. Зовнішні умови і внутрішні потреби особистості, реалізуються через певну сукупність інтересів: професійно-трудоий інтерес (результати впроваджені в реальний процес праці і професійного вдосконалення); матеріальний інтерес (підвищенням винагороди за наявні і застосовані знання); соціально-статусний інтерес (залежність соціального положення від культурно-освітньої компетентності і творчої ініціативи особистості); духовний інтерес (визнання значущості і затребуваності знань на практиці). Тобто, можна констатувати, що самоосвіта стимулюється тісно пов'язаними інтересами професійного самоудосконалення, отримання або поглиблення знань, розвитком своїх здібностей, ліквідацією пропусків в одному з видів професійної підготовки і таким чином, є мотивованою, цілеспрямованою, усвідомленою діяльністю.

В. А. Сухомлинський надавав велике значення формуванню і розвитку самоосвіти, розглядав її як джерело формування особистості. Самоосвіта як процес конструювання (само конструювання) особистості, сутність якого, – в єдності практико-пізнавальних процедур виступає як осмислене, усвідомлене освоєння соціальної дійсності, при якому актуалізовані процеси самопізнання, самоідентифікації, саморегуляції. Самоосвіта як постійний процес становлення образу є одночасно і деякий результат, сформованість. Самоосвіта є способом самореалізації суб'єкта в пізнавальній діяльності, коли розкриваються його екзистенціальні, антропологічні і соціальні характеристики. Всебічний і гармонійний розвиток людини, формування особистості стає самоціллю самоосвіти, її сутністю. Підсумком, своєрідним вінцем самоосвіти є виникнення цілісності, нової системної якості особистості, яка зовні проявляється в зміні системи стосунків особистості з соціальним світом і може служити критерієм реалізації нового ефективного механізму цивілізаційного виживання.

Література:

***XIX Міжнародна науково-практична конференція «Освіта і доля нації»,
м.Харків, 2018***

1. Бурлука Е.В. Самообразование личности как социально-педагогическая проблема. Монография – Х.: ЧПИ «Новое слово», 2008. – 180 с.
2. Кривошеенко К. С. В. А. Сухомлинский о самообразовании и работе с книгой // Народное образование. 1977. № 3. С. 81– 84.
3. Сухомлинский В. А. Антология гуманной педагогики / Сост. Г. Д. Глейзер. М.: Издательский Дом Шалвы Амонашвили, 2002. – 224 с.
4. Сухомлинский В. А. Как воспитать настоящего человека / Сост. О. В. Сухомлинская. М.: Педагогика, 1990. – 228 с.

ДЕМОКРАТИЧНІ ШКОЛИ В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ

Н.І.Варич, м.Харків

Невідворотність змін перед лицем викликів і ризиків, недостатність спроб виробити ефективний інструментарій довести, «чому знання важливі» й забезпечити «рівність гравального поля», звільнення дітей від навчальної нудьги та примусу й залучення їх до співучасті й творчості в освітніх практиках спонукає невідкладно вживати спільних заходів (поруч зі школою з боку держав, бізнесу тощо), передовсім через оновлення освіти, яка покликана пропонувати і втілювати нові розмаїті підходи в здобутті й використанні знань, у підготовці кваліфікованих спеціалістів, знімаючи напругу занепокоєння про майбутнє. Загальною тенденцією інновацій, що сприяють цьому руху, є актуалізація ідей гуманізму, перш за все, пріоритетності розвитку особистості дитини та творчої співпраці педагога й учнів, зокрема на демократичних засадах.

Повага до дитини, визнання її неповторності, забезпечення її комфортного перебування в соціальному світі, формування самовираження, громадянської позиції визнається (наприклад, у працях Х.В. Бека, Н. Ноддінгса, С. Харгадона, О.Заболотної) як провідна риса демократичних шкіл, які існують більше, ніж у тридцяти країнах світу: США, Японії, Аргентині, Бразилії, Ізраїлі, багатьох країнах Європи. Хоча демократична освіта може застосовуватися до учнів будь-якого віку в будь-якому навчальному середовищі, саме демократичні школи покликані допомогти учням отримати компетенції, які готують їх для задоволення потреб демократії, не стільки конкуренції, скільки співробітництва та безпечного продуктивного співжиття, співпраці, співтворчості.

*XIX Міжнародна науково-практична конференція «Освіта і доля нації»,
м.Харків, 2018*

Найвідоміші демократичні школи світу – це Summerhill у Великій Британії (заснована 1921 року) і Sudbury Valley в США (працює з 1968). Кожна з них є самоврядувальним товариством, де дітям «надається свобода бути самими собою», де школярі вчаться жити відповідно до своєї природи, отже, бути щасливими, щирими, справедливими, спроможними поважати одне одного, підтримувати один одного, здатними знайти й підтримувати свій інтерес у житті, розвивати свої нахили, особистісну свободу та незалежність.

Принципи демократичних шкіл ґрунтуються на дотриманні прав людини та рівності, незалежно від віку, статі, віросповідання та національності.

Якою буде школа, залежить не тільки від учителів, а й від учнів та їхніх батьків, які обирають разом правила навчання, взаємодії тощо, тому демократичні школи не схожі одна на одну. У демократичну школу приймають дітей зі світських і з релігійних сімей, із родин іммігрантів тощо, підтримуючи налагодження взаєморозуміння через навчально-виховні розвивальні практики. Зазвичай у демократичних школах (звісно, з урахуванням їхньої специфіки) навчаються різні за здібностями діти, зокрема й ті, які не приймають меж державної школи, її жорсткої регламентації, чіткої підпорядкованості, які не знайшли спільної мови з однолітками чи вчителями деінде, й тут навчаються жити відповідальним і реалізованим життям.

Першою вітчизняною альтернативною демократичною школою, котра працює за сучасними західними зразками, стала Dixi (м.Київ).

Активізація глобалізаційних процесів, поширення політичної демократії в різних країнах зумовлюють заохочення до створення міждержавної освітньої мережі, спонукаючи до експерименталізму й плюралізму. Так, 2006-2009 роки стали початком мережі демократичної освіти в Європі – EUDEC (мережі навчальних закладів, організацій та окремих осіб), що сприяє демократичній освіті як розумній освітній моделі.

EUDEC об'єднує знання, набуті через досвід демократичної освіти в усіх європейських країнах, пропонує обмін ними в різних формах. Показово, що мета мережі – дати дітям право робити свій вибір щодо їх навчання і у всіх інших сферах повсякденного життя.

ПУБЛІЧНЕ БУТТЯ ЯК СОЦІАЛЬНЕ УТВЕРДЖЕННЯ СУЧАСНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Л.А.Васильєва, м.Харків

Не викликає сумніву той факт, що сучасне суспільство вже перебуває в точці своєї інформаційно-комунікативної біфуркації, де інформаційний потенціал набуває глобального гіпермасового відкритого характеру й з впевненістю прагне до сингулярних форм свого прояву. За таких умов сучасне явище публічності є досить суперечливим, але воно завжди існувало поряд із людиною як специфічна структурно-організаційна система комунікативної діяльності.

Дискусії щодо поняття публічності тривають уже кілька століть, було кілька спроб визначити його – спочатку з точки зору співвідношення суспільного/приватного в соціальному житті, а потім як політико-комунікативний феномен. Серед дослідників цієї проблематики варто назвати Г. Арендт, Ф. Ар'єса, Дж. Вайнтрауба, М. Вебера, Ю. Габермаса, М. Девіса, Дж. ван Дейка, Р. Дойча, Дж. Дьюї, К. Леві-Стросса, В. Ліппмана, В. Парето, Р. Сеннета, Н. Фрейзера.

В силу кроскультурних й транскультурних процесів, розпаду звичного образу світу й зрушення чіткого місця людини-публічної в ньому, виокремлюється два наслідки цього розпаду: масова дезорієнтація, втрата ідентифікацій й чітких індивідуально-особистісних моделей існування. В цьому сенсі система публічної самоідентифікації молодого фахівця, українця-громадянина складається хаотично: з одного боку, констатується розпад звичайних соціально-культурних зав'язків, а з іншого –

спостерігається ієрархія «точок опори», які необхідно знайти й зберегти в міжособистісному спілкуванні (наприклад, викладача й студента).

Набуває популярності пошук універсального морально-психологічного типу публічної особистості, яка здатна розв'язувати соціальні завдання високого ступеня складності й залишатися гармонійною та збіраною. Такі особливості публічно-організаційної діяльності потребують, насамперед, підвищеної соціальної відповідальності, здатності до самостійного та швидкого ухвалення рішень, вибору лінії поведінки в непередбаченій ситуації, що межує із ризиком. Саме харизма керує й організовує людину-публічну безвідносно до статусу, посади, положення. Таку владу побудовано не на логіці чи давній традиції, а на силі особистісних якостей, здібностей лідера. До таких якостей відносять енергійність, творчий вплив на навколишніх («обмін енергією»), високий культурний рівень вербального спілкування (публічні риторичні здібності), адекватну самооцінку, привабливі зовнішні дані, гарні манери й уміння поводитися в суспільному середовищі.

Сучасний суб'єкт публічної комунікації – особистість, що намагається про себе відкрито заявити, – часто позначають як мовну або комунікативну особистість. Таке поняття має досить неоднозначне трактування. Так, в абстрактному значенні особистість означає оригінальність, унікальність, а в конкретному значенні під особистістю розуміють особу, яка реалізує свої властивості, виокремлюючись з-поміж звичайних індивідів за біологічними характеристиками. І як ми бачимо, у цих двох визначеннях є діалектична суперечність. З одного боку, особистість включає в себе феномен індивідуальності, а з другого – їй доводиться поступитися своєю неповторністю, щоб бути частиною певного соціуму. Ця вічна опозиція між унікальністю, неповторністю і стандартизацією, клішованістю, масовістю, громадськістю, уніфікованістю, стандартизацією, плюралістичністю, різноманітністю найбільш яскраво проявляється в сучасній публічній комунікації. Але сама публічна комунікація між людьми, якщо вона

орієнтована лише на подібність правил, мовних норм, виключає необхідність спілкування взагалі. Оскільки, якщо всі учасники комунікації дотримуються однакових правил, однаково розуміють логіку світу й логіку мови, усі вони однаково позбавлені якихось психологічних, тілесних, соціальних, особистісних характеристик. Іншими словами, ми маємо справу з одним публічним суб'єктом, який ні з ким не спілкується, та й потреби в нього такої не виникає.

В сьогоденні публічна сфера виступає вже не як історична реальність, а як реальність структурно-функціональна, як елемент теоретизування про природу модерного суспільства. При цьому комунікативний капітал можливий лише там, де немає яскраво вираженої нерівності в розподілі насамперед економічного капіталу. А умовою успішного публічного дискурсу є наявність вільного часу в більшості й щохвилинна участь у таких дискурсах. Його учасники стають публічним культурним капіталом, якого достатньо для вираження свого інтересу й врахування цього інтересу в консенсусі.

Отже, цільовим завданням на сучасному етапі розвитку публічних комунікацій є розвиток самосвідомості суб'єкта публічної діяльності, який мислить розумно, й осмислене застосування спеціальних знань, набутих у ході системного самопізнання, самовдосконалення в реальних умовах публічної практики. Це завдання не просте, оскільки для його реалізації необхідна не тільки добра воля учасника публічного співробітництва, а й розвинені в ньому духовно-моральні якості, серед яких пріоритетними є миролюбність, правдивість, подяка, відповідальність, скромність, рішучість (перелік можна продовжувати). Крім того, на перше місце мають виходити нові публічні форми викладання гуманітарних наук. Це має стати для молодих фахівців свідомим світоглядним регулятором, який при відкритій діалогічності дозволяє значно скорше розібратися в дуалістичній природі сучасних соціокультурних, політичних, комунікативних процесах,

передбачливо запобігти зростанню нестабільності, протистоянням й кордоцентризму.

Саме для сучасної України, яка активно намагається затвердити себе в світовому публічному просторі, актуальним є впровадження нових спеціальних філософсько спрямованих освітніх курсів, які б орієнтували молодь, як стратегічний ресурс, на подолання егоцентризму й однобокості мислення, й сприяли збереженню національної ідентичності та поступовому впровадженню в транскультурні процеси глобалізаційного світу, втримуючись від насильства і жорстокості.

ЖИТТЄВИЙ СВІТ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: РАДІСТЬ ЯК ЧИННИК ПОДОЛАННЯ СТРЕСУ ТА ЗАПОБІГАННЯ АГРЕСИВНИХ ФОРМ ПОВЕДІНКИ

Р.В. Васильченко, м.Харків

Життєвий світ військовослужбовця – це відношення до власного життя, світу навколо себе (політичного, соціального, економічного і культурного простору), своєї місії та призначення, з іншого боку, це усвідомлені ним професійні, сімейні та інші відносини, життєві цілі та ціннісні орієнтації, що складають сутність його буття.

Поза цими взаєминами, світоглядними та ціннісними уявленнями життєвий світ військовослужбовця важко окреслити. Рівень душевного благополуччя військовослужбовця, його здатність до подолання стресу та запобігання агресивних форм поведінки, безумовно, залежить від багатьох факторів, насамперед, психічного здоров'я та почуття радості в житті.

Видатний український педагог, філософ, вчений Василь Сухомлинський радістю життя називав здатність людини бачити красу світу. В чомусь він був схожий на І. Канта, у якого захоплення й благоговіння викликали зоряне небо над людиною й моральний закон усередині людини. Василь Сухомлинський писав, що людина стала Людиною тому, що побачила красу навколо — блакить неба, мерехтіння зірок, рожевий розлив

вечірньої зорі, прозорий серпанок степових просторів... А побачивши й відчувши цю красу — сама стала красу творити. Зрозумівши красу і створивши її власноруч, людина відкрила й відчула радість життя. Досягти стану радості можливо лише завдяки творчій праці та творчому мисленню. Думка, що народжена, збуджена, витончена в праці, вважав Василь Олександрович, стає радісною, оптимістичною.

Культура й освіта в наш час є соціальними інститутами, через які здійснюється трансляція та втілення у діяльність військовослужбовця базових світоглядних цінностей, які відповідають за виникнення у людини почуття радості та краси.

Зі збільшенням впливу освітнього фактора на соціальні процеси та психічний стан військовослужбовця, роль освітніх цінностей буде тільки зростати. У військовослужбовця почуття радості від творчої діяльності в будь-яких сферах життя є джерелом підвищення професійної працездатності. В. Сухомлинський приділяв велику увагу прищепленню людині «культури почуттів» та «культури бажань». В сучасних умовах життєві навички, що відповідають за почуття радості - це здатність до адаптації й позитивної поведінки, що дає змогу військовослужбовцю ефективно справлятися з повсякденними проблемами і потребами. Найголовніша мета в розвитку життєвих навичок радості життя - навчити курсантів-військовослужбовців захищати своє здоров'я та оберігати добробут. Отже, завданням навчальних технологій, що оберігають психічне здоров'я, є формування життєвих навичок здорового способу життя.

Діяльність, що оберігає психічне здоров'я, передбачає послідовну систему активних дій усіх учасників комунікативної взаємодії, спрямовану на створення здорового професійного середовища. Важливим є формування таких професійних та життєвих навичок, які орієнтують військовослужбовця на духовний, психічний, фізичний розвиток «на протязі життя». Саме таке відношення до життя є чинником збереження, зміцнення і відтворення здоров'я військовослужбовця.

У цілому ж результатом сформованості здорового способу життя та стійкого почуття радості життя є культура здоров'я. З одного боку - це інтегративна якість військовослужбовця, з іншого - це показник його професійності та відповідальності за світ.

Культура радості життя - невід'ємна складова загальної культури військовослужбовця, передумова високого рівня його професійних знань, умінь і навичок .

В. СУХОМЛИНСЬКИЙ У НІМЕЧЧИНІ: ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННОСТІ У ФІЛОСОФСЬКО-ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ УКРАЇНСЬКОГО ПЕДАГОГА

Н.В.Григорова, м.Харків

Той факт, що ще прижиттєві філософсько-педагогічні твори почали перекладатись на європейські мови, безперечно, свідчить про оригінальність педагогічної теорії і практики Сухомлинського, але також й про співзвучність європейській ментальності та запитам часу. Останнє ще недостатньо висвітлено у сучасній філософській, педагогічній та лінгвістичній літературі, так само як не здійснена належна оцінка якості перекладів творів Сухомлинського на німецьку мову, що здійснювались у колишній НДР у ідеологічно заангажованому видавництві Aufbau Verlag, а також більш демократичному видавництві Volk und Wissen.

За часи існування НДР Сухомлинський був представлений німецькій публіці передусім як радянський педагог, який начебто відстоював цінності радянського способу життя, а свої зусилля спрямовував на формування радянської людини як втілення духовної, моральної і фізичної досконалості. У німецьких перекладах, які підлягали цензурі – а відтак прізвища авторів перекладів здебільшого не наводяться, дещо нівелюється активна життєва позиція Сухомлинського. Це простежується навіть у перекладі назви його праці «Серце віддаю дітям», де активізм автора замінюється на пасивну констатацію «Моє серце належить дітям» (Mein Herz gehört den Kindern»).

Лише після розпаду СРСР суспільна думка як в Україні, так і на Заході починає усвідомлювати справжні інтенції педагогічної творчості Сухомлинського як транслятора європейських цінностей, на формування яких у дітей була спрямована його діяльність. Це передусім повага до особистості, людська гідність, свобода, солідарність. Показово, що у перекладах творів Сухомлинського в ФРН він постає вже не як ідеолог і технолог комуністичного виховання, а як «альтернативний педагог». Дослідники його творчості також акцентують цей момент (Див.: Erika Hartmann. Natur, Erziehung und Verantwortung. Zum Werk des ukrainischen Alternativpädagogen V-A- Suchomlinski. Hamburg. 1997).

Варто зазначити, що звернення до загальнолюдських цінностей як орієнтиру педагогічної діяльності на рівні організаційної і безпосередньо навчально-виховної роботи, впроваджене Сухомлинським за часи так званої «відлиги», було передвісником постсекулярних трансформацій, які починають поширюватись у культурі європейського пізнього Модерну, починаючи з другої половини минулого століття. Любов як універсальний принцип організації людського буття, а також краса і гармонія у Сухомлинського є конститутивними елементами Нової школи, простір якої не обмежується стінами шкільної будівлі та огорожею шкільного подвір'я.

Для Сухомлинського Нова школа – це передусім простір свободи.

Як альтернативний педагог В. Сухомлинський у західній рецепції його творчості ушановується не менш, ніж Вальдорфська педагогіка Р. Штайнера, бо вона позбавлена містицизму, є соціально орієнтованою, а найголовніше – демократичною, бо є доступною широким верствам населення, стверджуючи український варіант європейської форми життя та неогуманістичний ідеал всебічного і гармонійного розвитку особистості.

ФОРМИ І МЕТОДИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЯХ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО

Серед факторів становлення цивілізаційного розвитку основоположну значущість займає проблема навчання і виховання світоглядної культури людини, яка акумулює в собі всю сукупність філософсько-гносеологічних, наукових уявлень і розуміння людського буття.

Особливість цієї проблематики полягає в тому, що вона є визначальною у всіх сферах діяльності людини і в її особистому вимірі. Актуальність цієї проблеми є перманентною і загострюється соціальними змінами що продукують нові наукові парадигми, особливо в науках про людину.

Історико-філософська ретроспектива щодо виховання і навчання має багато напрацювань як змістовно, так і за формою. Внаслідок цього виникає проблема в переосмисленні наявних і пошуку нових форм, методів і принципів навчання та виховання. Водночас, дуже важливо за цивілізаційними і технологічними викликами та раціоналізацією усіх сфер діяльності, виховати в людині не робота-спеціаліста, хай навіть найвищого класу, а непересічну і творчу особистість з тонкими людськими почуттями як то: гідність, людяність, самодостатність. В цьому ключі дуже слушним і важливим є звернення до творчого і педагогічного спадку В.О.Сухомлинського. Педагогічна концепція педагога високогуманна і демократична, органічно поєднує класичну і народну педагогіку.

Аспекти навчання в розумінні Василя Олександровича тісно пов'язані з проблемою виховання, яка на його думку є визначальною в життєдіяльності людини. Він зазначає, що всебічний розвиток особистості можливий лише там, де є два вихователі – школа і сім'я. При цьому не допускається розходження ні в меті, ні в суті, ні в засобах виховання. Адже починаючи із дошкільних закладів, школи, вони крім освіти водночас виконують ще іншу функцію – соціалізацію дитини, яка дає моделі того, як взаємодіяти з іншими людьми, з суспільством, з авторитетами. Однак, в сучасних реаліях як і в часи В.О.Сухомлинського, який наголошував, що в країні немає інституту виховання, зокрема, навчати самих навчаючих, у нас не вчать, як

бути батьками. Тому всі помилки чи негативні прояви, які були у взаєминах з нашими батьками, ми проектуємо на своїх дітей, додаючи ще й власні.

Педагог приймає до уваги загальний стан освіченості суспільства та його соціальні інститути, де на законодавчому рівні постулюються громадянські права і свобода, а в реальному житті – батьки і соціум не можуть зізнатися собі, що син чи донька — це абсолютно окрема людина. Батьки готові скалічити дитині всю її подальшу долю, аби хоч на трохи продовжити існування на планеті частинки себе як особистості, реалізувати свої неореалізовані мрії. Тому В. Сухомлинський вважав, що в значній мірі, дитячий егоїзм, жорстокість, хамство, невдячність, байдужість, лицемірство породжуються вадами сімейного виховання.

Не менш проблемними є тотальні вимоги соціуму щодо професіоналізму громадянина, намагання звести навчання і виховання до інструменту: хорошого ремісника, спеціаліста. Позаяк педагог вважав, що перед кожною дитиною, навіть найважчою, вчитель і батьки повинні відкрити ті сфери діяльності, де вона зможе досягти своєї вершини, сформувати свою особистість. Тому й створив "Азбуку моралі", котра вчила осягати суть добра і зла, гідності тощо, азбука пропонувала подолання емоційної необхідності відкривати здатність відчувати стан інших, вміння ставити себе на місце іншої людини. Пропагуючи засади виховання колективізму в учнів, Сухомлинський, на відміну від Макаренка, рішуче відкидав принцип виховання індивідуума через колектив як засаду, "яка може завдати духової травми вихованцеві". Наголошував, що кожна дитина народжується як окрема особистість, у неї є своя місія на цій землі, своє призначення, тож дуже важливо виявити і допомогти розвивати природні схильності дитини.

Не менш актуальні проблеми сьогодення у формуванні в молоді національного й естетичного [світогляду](#), вчитель ставив і втілював у своїй практиці. Про один із шляхів успішного розв'язання цієї проблеми він писав, що у душі дітей мають увійти найкращі народні традиції та стати святом законом, бо не можна уявити народ без пам'яті, без історії, без власної

культури. В дусі українських культурно-історичних традицій педагог констатував, що мудрість є найважливішою прикметою людини. У його працях часто знаходимо вислови: "мудрість жити", "мудра людська любов", "гідність – це мудрість тримати себе в руках". Педагог цілеспрямовано формував у кожного вихованця вміння бути маленьким філософом, осмислювати життя через слово, добротність, красу світу.

Література.

1. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям / В.О.Сухомлинський //Вибрані педагогічні твори: в 5 т. – К., 1977. – Т.3. – С. –279с.
2. Як виховати справжню людину. //В.О.Сухомлинський Вибрані твори: в 5 т. Т.2 /Редкол.:– Київ : Радянська школа, 1976. –236с.
- 3.Сухомлинський В.О. Сто порад учителю /В.О.Сухомлинський. Київ : Рад. школа, 1988. –304 с.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ STEM-ОСВІТИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЕКТУ «ІНТЕЛЕКТ УКРАЇНИ»

Т. О.Довженко, І. В.Гавриш, м.Харків

Провідним трендом модернізації національних освітніх систем високорозвинених країн є впровадження *STEM-освіти* з метою підготовки фахівців у галузі *converging NBIC-технологій* – ядра 6-го технологічного укладу. Поняття «STEM» є акронімом від назв предметів природничої, технологічної та математичної освітніх галузей: «Science» («фізика», «хімія», «біологія», «географія»), «Technology», «Engineering» («Інформатика», «Технології»), «Math» («Математика»).

Як концептуальні засади STEM - освіти, що мають реалізовуватися в початковій школі науково-педагогічного проекту «Інтелект України», ми розглядали низку взаємопов'язаних положень:

1. STEM-освіта має бути неперервною: розпочинатися в першому класі початкової школи й тривати впродовж усього навчання учнів у

зкладах загальної середньої освіти. Залучення дітей молодшого шкільного віку до STEM-освіти сприятиме виконанню початковою школою завдань, окреслених у «Державному стандарті початкової освіти», щодо необхідності формування в дітей молодшого шкільного віку ключових компетентностей, зокрема математичної, інформаційно-комунікаційної та екологічної; компетентностей у галузі природничих наук, техніки і технологій; підприємливості та інноваційності.

2. Метою STEM-освіти в початковій школі має бути формування в учнів означених вище ключових компетентностей в органічному взаємозв'язку всіх їх складових: цінностей і ставлень, знань, умінь і практичних навичок (зокрема й наскрізних умінь, зазначених у «Державному стандарті початкової освіти»: читання з розумінням, уміння висловлювати власну думку усно і письмово, критично та системно мислити, логічно обґрунтовувати свою позицію, виявляти творчість, ініціативність, конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми, співпрацювати з іншими людьми).
3. Сутнісними ознаками STEM-освіти в початковій школі Проекту мають бути: інтегроване навчання за темами, яке здійснюється на засадах міждисциплінарного та проектного підходів; запитальне навчання; навчання на основі власних відкриттів учнів; практична спрямованість навчання; посилена увага до вивчення англійської мови, оскільки найбільш значущі наукові друковані ресурси та Інтернет-ресурси публікуються саме цією мовою.

Таким чином, у процесі модернізації національної системи освіти доцільно врахувати досвід, накопичений у США та в Україні з питань реалізації технології STEM-освіти, зокрема щодо створення спеціальних класів для навчання здібних у природничо-математичній галузі учнів початкової школи.

**АНТИТЕРОРИСТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ НА ШЛЯХУ
ВРЕГУЛЮВАННЯ ЦІННІСНИХ КОНФЛІКТІВ В УМОВАХ
ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ**

О.О.Долженко, м. Київ

Таке складне суспільно-політичне явище, як тероризм, є предметом наукових досліджень та найгострішим викликом системі світового порядку та глобальної безпеки людства сьогодення. Це явище, має негативний вплив на розвиток держави, а також негативно впливає на міжнародні відносини, загрожуючи світовому порядку. Тероризм є наслідком соціально-економічних криз, неконтрольованого обігу зброї тощо.

Актуальні питання протидії тероризму контексті проблем міжнародної та національної безпеки розглядались у наукових працях: Г. Адлера, В. Антипенка, І. Бідзюри, В. Буткевича, І. Варзара, В. Вознюка, Ю. Гармашова, В. Глушкова, В. Глуценка, М. Гуцало, М. Головатого, В. Денисова, М. Дмитренка, С. Допілка, В. Євтінова, В. Ємельянова, І. Зволінського, Ю. Іванова, В. Ігнатенка, О. Картунова, І. Кресіної, В. Крутова, І. Кураса, І. Лазарева, В. Ліпкана, А. Мацка, А. Машкова, М. Сенченка, С. Телешуна, В. Тихого, І. Шкурата, Г. Яворської, Г. Фердмана, І. Хижняка та ін.

У свою чергу, незважаючи на великий об'єм наукових досліджень, можна констатувати факт, що наразі малодослідженим питанням залишається протидія проявам тероризму з умовах ведення Російською Федерацією гібридної війни проти України. Це стосується, насамперед дослідження соціально-політичної та політико-правової природи тероризму; визначення суттєвих ознак, виділення нових видів тероризму як т.зв. «народні республіки»; виокремлення специфічних загроз, що посилюють терогенні фактори, визначення наявних і запровадження нових форм та засобів боротьби з тероризмом в умовах «гібридної війни».

Тероризм, обумовлений політичними, економічними, соціальними і культурними суперечностями національного і міжнародного життя,

перетворився в даний час на масштабне і складне соціально-політичне явище внутрішньодержавного, регіонального і міжнародного масштабу. Масштаби і високий рівень небезпеки існуючих на пострадянському просторі терористичних загроз актуалізували необхідність наукового аналізу як самого явища тероризм, так і правових механізмів боротьби з цим явищем в рамках СНД.

Тероризм визначається, як «заздалегідь підготовлене політично мотивоване насильство відносно не залучених до бойових дій цілей, здійснюване таємними агентами або представниками тих або інших національностей, спрямоване на здійснення впливу і отримання аудиторії». У арабсько-англійському словнику Nava J. a. S. j. Al Faraid присутній термін «терор» (арабською – рахаба), що означає «лякатися», проте відсутнє поняття «тероризм» (арабською – ірхаб) . Отже, тероризм є одним із слів, що міцно ввійшли до сучасної мови, хоча мало хто може дати чітке визначення цьому явищу. Наприклад, Алекс Шмід (Schmid Alex P. *Politikal terrorism: A Research Guide – New Brunswick, N. J.: Transaction books, 1988*) присвячує проблемі визначення тероризму біля 100 сторінок своєї роботи, після чого приходиться до висновку, що жодне з запропонованих визначень не є загальноприйнятим.

Різноманітність визначень тероризму у науковій літературі обумовлена наступним:

- тероризм дуже складне та суб'єктивне явище, яке обумовлено різними факторами внутрішньодержавного та міжнародного характеру;
- тероризм може бути об'єктом дослідження у різних науках: філософії, політології, соціології, державному управлінні та інших.

Кожен науковець розглядає тероризм через призму його впливу на різні сфери життя, наприклад у філософії тероризм може розглядатися як соціальний феномен, тому дослідник дає своє власне тлумачення цього явища.

Тероризм – це поняття яке дуже політизовано тому в його оцінці присутнє дуже багато суперечностей. При визначені тероризму та його ознак

існує різночитання, що приводить навіть до протилежних поглядам на його трактування.

Тероризм має дуже велику кількість синонімів, хоча всі вони мають свої особливе трактування: геноцид, війна, агресія, терор, анексія та ін.

Тероризм як соціально-політичне явище має трохи більш як півторастолітню історію: його зародження припадає на початок XIX ст. після закінчення наполеонівських війн. У другій половині XIX ст. тероризм, пов'язаний з активністю одинаків, стає політичним напрямом з власними лідерами, героями, ідеологією та політичними цілями. У XX ст. тероризм остаточно оформився як суттєвий політичний фактор. Наприкінці XX – поч. XXI ст. із розвитком нових технологій тероризм стає загрозою не окремим особам, як було колись, а глобальною проблемою, яка загрожує людству.

Сьогодні в Україні діє понад два десятки законодавчих актів, що у різному ступені регулюють відносини, пов'язані зі збором, використанням і передачею інформації про фізичних і юридичних осіб. Процес інформатизації сучасного суспільства в Україні розвивається стрімко. Досить гостро стоїть завдання об'єднання в єдиний інформаційний інтегрований банк даних різних банків даних та інформаційно-пошукових систем організацій, установ, підприємств України для силових і, у першу чергу, правоохоронних органів із забезпеченням прямого доступу до них у режимі реального часу за умов дотримання визначених вимог доступу. Як правило, правоохоронні органи цікавлять усілякі інформаційні масиви даних, що містять інформацію оперативно-розшукового, довідкового, статистичного, і управлінського характеру про фізичних і юридичних осіб.

У МВС України функціонують понад 20 різних автоматизованих інформаційних систем (АІС), об'єднаних (або ж триває їх об'єднання) в інтегрований банк даних (ІБД). У СБ України створюється єдина для всіх суб'єктів оперативно-розшукової діяльності (ОРД) інтегрована система моніторингу (ІСМ). Це – складний стаціонарний комплекс апаратно-програмних засобів, що приєднується до будь-якої телефонної мережі

загального користування. У 2003 р., наприклад, було отримано понад 40 тис. дозволів-санкцій на прослуховування телефонних розмов, завдяки чому було знешкоджено близько 3 тис. злочинців.

На протязі останніх років у нашій державі на законодавчому рівні було створено діючу антитерористичну систему, яка включає заходи щодо запобігання і припинення терористичних актів, а також попередження кризових ситуацій, які можуть привести к здійсненню терористичного акту. Це сучасна система, яка відповідає світовим стандартам. Отже, підсумовуюче вищесказане, антитерористична політика – це комплекс взаємопов’язаних та узгоджених дій держави та громадянського суспільства, направлених на забезпечення національної безпеки, усунення передумов виникнення та мінімізації проявів тероризму.

ТРАНСКОНТЕКСТУАЛЬНІСТЬ ЯК МЕТОД НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕДАГОГІКИ МИРУ

О.О.Дольська, м.Харків

Актуальність. Будь-які феномени наукового дослідження розглядаються, спираючись на метод, методологію. На наш погляд, педагогіка миру, особливо в сучасних складних умовах розвитку глобалізованого світу, необхідно розглядати за умов нового методу, а саме: пропонується нова опція наукового аналізу – трансконтекстуальність.

Новизна. Цей метод зростає на ґрунті декількох складових, тому наше завдання - показати зв’язок між інтелектуальним, пізнавальним та ментальним в історії людства, стверджуючи, що синтез цих складових є саме тією основою.

Основна частина. Трансконтекстуальність як метод зростає з феномену інтелектуальних технологій. Інтелектуальні технології – складна система, свого роду способи та методи збирання, обробки, зберігання, використання знань. Продукт такої системи оформлюється за рахунок

образів, символів, асоціацій, які існують та функціонують за визначних умов. Їх сприйняття має бути пов'язане з тими поняттями, які входять до знань та смислів системи або які формуються в ній. Без такого зв'язку слова залишаються лише словами. Інший термін, який допоможе розібратися в нашій темі – *когнітивні технології*. В сучасних словниках когнітивістика – міждисциплінарний підхід до наукового вивчення людського пізнання. У центрі уваги цієї науки – проблеми мислення, зору, процесів свідомості, мозку тощо. З одного боку, в когнітивістиці вирішуються питання про закони мислення і сприйняття, що визначають поведінку людини. Інший бік когнітивної проблематики – це проблема ідентифікації образів. Виходячи з цього, інтелектуальне-когнітивні технології виконують функцію інструменту, за допомогою якого йде перетворення інформації із зовнішнього світу на її конкретні смисли, завдяки чому свідомість створює образ того чи іншого предмету, вводяться концептуальні положення, присутні визначні символи, які свідчать про духовну складову якогось періоду життя думки тощо. Інтелектуальне-когнітивні технології ґрунтуються на перетині багатьох складових, центральними серед яких є проблема раціональності з подальшим обговоренням теми інтелектуальних революцій людства, зростання зацікавленості питанням ментальності в її комплексній рефлексії, а також – явище дискурсу та актуалізація в сучасній філософії історії систем думок.

Раціональність символізує фундаментальну філософську проблему з'ясування значення «розумності» як предикації буття, дії, освіти й виховання. Існує величезна кількість літератури, присвяченій проблемі раціональності [1]. Під впливом раціональності «змінюється» культурний простір мислення людини, технологій мислення [2].

Інтелектуальне-когнітивна технологія зростає на ґрунті онтологічного, останній репрезентується в тому числі й ментальністю. Ментальність визначається і як образ мислення, і як загальна духовна складова, як спосіб поведінки людини або групи.

Наступним підґрунтям інтелектуальне-когнітивних технологій є філософія дискурсу. М. Фуко протиставляє традиційному історичному опису зовсім інший метод. Його праці можна назвати як такі, що належать «інтелектуальній історії». Але все ж таки як і за допомогою терміну *ментальність*, так і терміну *дискурс* ми бачимо спробу пояснити тотальність концептів «дух», «індивід», «свідомість», «інтелектуальність» [3]. Фуко розрізняв різні форми раціональності, прив'язуючи їх до певного напрямку в філософії [4]. На наш погляд, такими прикладами можуть бути раціональність марксизму, феноменології, кордоцентризму, громадського виховання, педагогіки миру тощо.

Висновки. Отже, опція трансконтекстуальності дає можливість усвідомлювати педагогіку миру в контексті інтелектуальної революції людства. Вона буде прив'язувати педагогіку миру до педагогічної раціональності. Обовязково ця опція торкнеться й сучасного педагогічного дискурсу.

Література:

1. Дольская О.А. Трансформации рациональности в современном образовании / О.А. Дольская. – Харьков, НТУ «ХПИ», 2013. – 386с.
2. Дольская О. А. От интеллектуальных революций к техникам мышления: на пути к новой парадигме образования / О. А. Дольская // Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences, IV (14), 1. : 89, 2016. – P. 54–59.
3. Фуко М. Порядок дискурса / М. Фуко // Фуко М. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности; [работы разных лет. пер. с фр.]. – М. : Касталь, 1996. – С. 47-97.
4. Foucault M. Dits et Ecrits, 1954-1975 (sous la direction de D.Defert et F. Ewald). / M. Foucault. – T. 1. – Paris : Gallimard, 1994. – p.1700.

В.О. СУХОМЛИНСЬКИЙ І ЕКОНОМІЧНА ОСВІТА

А.С.Доля, м.Харків

Демократизація українського суспільства та перехід від планової економіки до ринкових відносин, розвиток банківської сфери сприяли конституюванню нової суспільної реальності, від якої хронічно відстає розвиток економічної свідомості пересічних українців. Безперечно, усі ці проблеми для свого розв'язання потребують комплексного підходу, але організація економічної освіти різних груп населення, економічне виховання

є вагомим важелем впливу на подолання патерналістських настроїв, бідності та марнотратства, особливо серед молоді. У скрутний час відстоювання незалежності України економічна освіта та економічне просвітництво через активізацію закладених в них культурних смислів сприятимуть виходу з кризи і духовному оновленню української нації. Реформування української економіки, її модернізація є складним процесом, де значну роль відіграють людський фактор та національна економічна ментальність.

В цьому сенсі звернення до морально-етичної концепції В.О. Сухомлинського є нагальною потребою економічної освіти молоді. Адже, культурна складова виконує роль універсального синтезатору не тільки досвіду різних рівнів філософсько-освітньої рефлексії економічної реальності, а й створює, на основі культурно детермінованих, міждисциплінарні синтети економічної етики.

Культурна складова філософії економічної освіти формується, з одного боку, через міждисциплінарні зв'язки філософії економіки, філософії права, економічної етики, а з іншого – через мережу культурних комунікацій у просторі економічного життя та у констеляціях світу повсякденності, де економічна освіта трансформується в економічне просвітництво, яке в свою чергу формує у своїх адресатів потребу у систематичній економічній освіті у її інституалізованих і неінституалізованих формах. Разом з цим культурна складова, включена до структури філософії економічної освіти так само, як і її світоглядний, методологічний та когнітивний блоки.

Зауважу, що через глобалізацію і становлення структур глобального менеджменту вплив рудиментарних залишків національної економічної ментальності послаблюється і відтісняється у підсвідомість. Знання національної економічної свідомості є одним з ресурсів наближення економічної освіти до життя, але її культурні та економічні смисли потребують селекції за критеріями відповідності національним інтересам, вимогам економічної раціональності та принципам етики відповідальності.

РОЛЬ МУЗЕЇВ В ЗБЕРЕЖЕННІ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ

О.Зерній, м.Харків

Музей є важливим інструментом формування історичної пам'яті. У цьому контексті музейний простір «постає як знакова система, яка відображає різні історико-культурні явища і процеси через експонати як знакові компоненти».

О. Наварро зазначає, що музеї «...володіють особливим виміром, тобто можуть сприяти поліпшенню життя своїх громад, ставати місцями для жвавих дебатів, вони породжують сповнені змістом візуальні і текстуальні (ре) конструкції, які спрямовані на передачу певних послань, мають за мету - поліпшення якості життя суспільства. У науковій літературі розповсюджені визначення музею як «пам'ятної книги людства», «мнемонічною машини» або «матеріального втілення колективної пам'яті», «місце пам'яті», «громадських колекторів, які забезпечують єдність суспільства» тощо. Проблеми вивчення ролі музеїв у формуванні історичної пам'яті визначено в роботах А. Бойко, А. Кунтс, К. Панцвалл, П. Вербицької, В. Хорхун тощо

На прикладі музею очевидно стає одна з основоположних проблем *memory studies*- співвідношення колективної та індивідуальної пам'яті. Музей є одним з інститутів, здатним формувати колективну пам'ять, що надзвичайно важливо в сучасних умовах глобалізації. В якості місця пам'яті музей може виступати як відбиття культурної і соціальної пам'яті і як комеморації, тобто мобілізації пам'яті про певний об'єкт.

Музеї мають різне спрямування, зосереджені на різну цільову аудиторію, мають різну мету. Можемо виділити наступні види музеїв:

- Корпоративні музеї (музеї установ та підприємств). В Україні особливе місце посідають шкільні музеї, де зосереджена інформація про історію навчального закладу. Нерідко в сільській місцевості в шкільних музеях зосереджена інформація про історію рідного краю.

*XIX Міжнародна науково-практична конференція «Освіта і доля нації»,
м.Харків, 2018*

- Музеї, в яких головна увага зосереджена на вивченні культури. Фундатори не ставлять за мету формування історичної пам'яті скоріш за все – це інформативно - розважальний напрямок. Дані музеї покликані формувати цілісний культурний простір, відображати культурну історію в свідомості людини і давати можливість людині опанувати структурованої культурною пам'яттю. За змістом вони близькі до Олександрійського музею, заснованого Птолемеєм у близьки к «Музею» III ст.. до н. е., сучасний Лувр тощо.
- Музеї, де головним є принцип комеморації - свідомий акт передачі світоглядно значимої інформації про минуле шляхом увічнення певних осіб і подій через створення «місць пам'яті» (автор концепції П. Нора).

Сучасним музеєм комеморації є музей «Солідарності» в Гданську. За задумом організаторів: «ECS - це сучасна інституція культури, зберігає пам'ять про тріумф" Солідарності». Музей має багатофункціональний характер. Тут розміщені виставки, є бібліотека, медіатека, читальний зал, ігрова зона, архів, місця для відпочинку (зимовий сад, ресторан, кафе). Музей виконує роль публічного простору, в якому зустрічаються вчені на семінарах і конференціях.

Особливим змістом наділені Пам'ятники невідомим солдатам. Ця традиція з'явилася в Європі після Першої світової війни. На французькому пам'ятнику героям написано: «Ви загинули так швидко, що Вітчизна не встигла запам'ятати Ваші імена». Меморіали невідомим солдатам стали частиною політики пам'яті повоєнних держав.

Не менш виразними виявляються інсталяції. Наприклад, в Бірмінгемі, до століття Першої світової війни було розміщено інсталяцію бразильської художниці Нелі Азведо. П'ять тисяч крижаних фігурок було розміщених на шаблях в сквері Чемберлена. Крижані фігурки, що тануть на очах глядачів, подібні людським життям, безслідно зникає під час війни. У деяких фігурках була заморожена червона фарба, і вони залишали криваві сліди, коли танули.

Нерідко в музеях робиться поєднання обох форми - монументальної та інсталяції. Змістовним є пам'ятник жертвам Голокосту в Будапешті, створений у 2005 р. скульптором Дьюлою Пауером. Він розповідає про трагедію угорського єврейства. На набережній Дунаю розміщено шістдесят пар старого взуття як нагадування про часи Другої Світової війни, коли нацисти приводили на берег Дунаю євреїв, змушували зняти взуття, зв'язували їх між собою і розстрілювали. Падаючі в річку тіла тягли за собою живих. Пам'ятник не прославляє подвиг воїнів, але нагадує про неможливість повторитися подібному в майбутньому.

Меморіал може розповісти різні історії для різних людей (за національністю, релігією, державною належністю тощо). Наприклад, представники народу рома або сінті та колишні політв'язні євреї або поляки за походженням згадують про різне, опинившись в меморіалі Аушвіц.

Отже, музей як суспільний інститут в сучасних умовах може бути дійовим і затребуваним, перш за все, як інструмент політики пам'яті. Від сучасного музею потрібно не тільки максимально продуктивна адаптація під мінливі умови (онлайн-виставки, новітні технічні і дизайнерські методи представлення предметів експозиції тощо), але і розуміння себе як цінного інституту формування історичної пам'яті.

ЛЮДСЬКА ТІЛЕСНІСТЬ В КОНЦЕПТІ ІДЕАЛУ КАЛОКАГАТІЇ

І.О.Кобзева, м.Харків

Досконала людина, ідеальний суспільний устрій – мрія багатьох поколінь людей. Цей ідеал – сплав досконалості тілесного і духовно-морального, виник ще в античності і виражений в принципі ідеалу калокагатії (від грец. – kalos – прекрасний і agathos – добрий). Калокагатія – це не просто співмірність духу і співмірність тіла, це і гармонія їх цілісності, або, кажучи словами А.Ф. Лосєва, «сфера, де зливаються і ототожнюються стихії душі та тіла» [3, с.386-438]. Невіддільними частинами калокагатії

виступають душа і краса, перше є її внутрішній бік, друга – зовнішній. Зовні прекрасним може бути тільки внутрішньо узгоджене і впорядковане, а тілесне – вираз внутрішньої гармонії. Зрозуміло, калокагатія неможлива без особливого укладу життя, суворості і правильності її організації.

Відзначається, що теми взаємозв'язку душі і тіла, матеріального і ідеального, торкалися практично всі філософи старовини, Середніх віків, Нового часу і сучасності. Проте точних дефініцій понять не існує, межі їх смислових значень розмиті. Кожному поколінню філософів вони відкривалися заново, трансформувалися відповідно до існуючої картини світу і ставали підставою для нового осмислення буття.

Якісно новий етап в трактуванні проблеми формується в XVII столітті. В трактаті «Пристрасті Душі» у Р. Декарта антропологічна проблематика, у фокусі якої було дослідження тілесних якостей і духовних властивостей людини, була основним змістом і містила матеріал, що підтверджує думку про те, що душа відповідальна за функцію мислення, а все інше має тілесний характер. Тіло здатне впливати на стан душі. В іншій ранній праці з дослідження людської тілесності є конкретні рекомендації, що дозволяють запобігти хворобам і відстрочити старіння [1, с.21-37]. Підставою для досягнення здоров'я для нього є єдність в людині *тілесного, чуттєвого і духовного* [2, с.47-48].

Тіло людини з моменту усвідомлення нею себе людиною, практично не змінилося, і усвідомлення наявності тіла, як обов'язкового атрибута реально існуючого, суб'єкта, не було оскаржено, а ось присутність душі і Духа, є питанням спірним, і до цього дня, і для деяких філософських течій.

Основним критерієм для оцінювання людського тіла ставала його краса. Тіло стає прекрасним, коли воно втілює в собі не тільки елементи штучної пластики, а й відтворює саму сутність природи, природності, даності. За словами А. Ф. Лосєва, саме естетика була основним зовнішнім критерієм морально-етичного змісту людського характеру, оскільки краса внутрішнього світу обов'язково відбивалась на зовнішньому вигляді людини. Таким чином,

встановлюється безумовний взаємозв'язок цих рис, що характеризують різні прояви однієї і тієї ж людської особистості.

До числа актуальних проблем осмислення людської тілесності можна віднести засвоєння досвіду в розумінні взаємодії душі і тіла в історичному процесі. Домінування тіла чи душі завжди було предметом дискусій. На думку професора Канавілла Раджагопалана сутність людини – його душа, а не його тіло. Тіло – це просто зовнішній вигляд, а не його кінцева реальність. Наведемо один приклад з епохи Просвітництва, коли Оскар Уайльд зауважив: «Тільки поверхневі люди не судять по зовнішності» [5, р.34] і його зовнішній вигляд став зухвалим викликом манірному вікторіанському суспільству, це і перевернуло уявлення тієї епохи про тіло і душу людини. Та ще одне його висловлювання, щодо тіла та душі: «Ті, хто бачить відмінність між душею і тілом, не мають ні тіла, ні душі» [6, р.1].

Звертаючись до поняття «духовність», яке невіддільне від категорій «дух» і «душа» наведемо трактування цих понять. У довідковій літературі дух визначається, як «свідомість, мислення, психічні здібності; початок, що визначає поведінку, дії», а душа, як «внутрішній, психічний світ людини, її свідомість». Духовність – синтез усіх якостей людини. Показником рівня духовності особистості є орієнтація її на абсолюти, «загальні моральні закони». Г.М. Пуриничева, кажучи про синкретичність духовності, яка об'єднує різнорідні та різноманітні за своєю природою і функціональної спрямованості елементи в цілісну, суперечливо функціонуючу систему, зазначає, що вона, як фундамент усього, висловлює щось єдине, цілісне. [4, с.30-34].

Всі уявлення та розуміння про поняття «тіло», «дух», «душа», «духовність» формувалися на певній стадії розвитку свідомості, поняття служили засобами осмислення і подолання відповідного світогляду.

Людина – єдність тіла і духу, а людська тілесність – це підсумок історичної та біологічної еволюції і вона виступає як соціальна цінність. Людська тілесність – наділена не тільки поняттям калокагатії, вона набагато

ширше її, це все, що можна сказати про тіло взагалі, з розгляду різних, будь-які інших аспектів.

Список використаних джерел

1. Декарт Р. Описание человеческого тела. Об образовании животного / Соч. В 2 т. Т. 1. / Р. Декарт. – М.: Мысль, 1989. – С.21-37.
2. Декарт, Р. Страсти души. Соч. В 2-х т. Т. 1 / Р. Декарт. – М.: Мысль, 1989. – С.47-48.
3. Лосев А.Ф. История античной эстетики : Итоги тысячелетнего развития. М. : Мысль, 1993. Кн. 2. – С.386-438.
4. Пурынычева Г. М. Духовность как социокультурный феномен / Г.М.Пурынычева // Общество и история. Сборник статей. – Йошкар-Ола: Марийский государственный технический университет, 1998.– С.30-34
5. Wilde O. The Picture of Dorian Gray. London, 1891.– P.34.
6. Wilde O. «Phrases and Philosophies for the Use of the Young», Chameleon (London, Dec. 1894). – P.1-3.

ТВОРЧЕСТВО КАК ТЕРАПИЯ: СКВОЗЬ ПРИЗМУ

ЭССЕИСТИКИ

Ю.Ю.Кобзева, г. Харьков

Все с большей парадоксальностью проявляет себя современная духовная ситуация: острое напряжение между претензиями разума, науки, рациональности - с одной стороны, и срывами общественного сознания в иррациональную стихию насилия, мистицизма - с другой. Сама же постмодерная культура манифестирует себя как в гибридизации организации общественной жизни (тяготение к праву, креативным и сильным личностям, научно обоснованным решениям и одномоментное погружение в астрологию, мистицизм, тоталитарное сектантство), так и в гибридизации жанров современного дискурса. Человек стремится все к большей индивидуальности и свободе, при этом ощущая отсутствие этой самой индивидуальности, самоотрицание, бегство от себя и распылением; он (человек) все более одинок и проблематичен. Поэтому роль рефлексизирующего интеллектуала и состоит в не сведении всего к абстрактному первопринципу, а открывании и умножении возможности

бытия и его осмысления. Философствование через эссеистику, на наш взгляд, сейчас является в авангарде в плане переосмысления соотношения теории и практики и как индивидуальная терапия творчеством, что не позволяет прогрессировать забвению Себя, безотчетному страху-тоске, страху-томлению (в традиции Хайдеггера). Например, Н.А. Бердяева философская мысль всегда спасала от тоски «жизни», от ее уродства. Философ противопоставлял «бытию» - «творчество», так как творчество есть прорыв и взлет, оно возвышается над «жизнью» и устремлено к трансцендентному. Творчество вызывало у философа образ иного, чем эта «жизнь».

«У меня была непреодолимая потребность осуществить свое призвание в мире, писать, отпечатлеть свою мысль в мире. Если бы я постоянно не реализовал себя в писании, то, вероятно, у меня произошел бы разрыв кровеносных сосудов», - так Бердяев объясняет для себя терапию творчеством. Для него оно (творчество) было метафизическим криком об одиночестве, тоске, свободе, бунтарстве, жалости, сомнениях духа.

Философская мысль активно осваивает пограничные пространства на стыке литературы, поэзии, языка, - акт философствования, прежде всего, воплощается через слово. Философская мысль получает импульс от энергии слова. Сам акт проговаривания, выговаривания являет собой терапевтическое действие, где «лечение» происходит нередко до момента «постановки диагноза». Человек не примиряется с бесконечностью мира и собственной конечностью. Опыт переживания невыразимого и одновременная несовместимость этого непроговариваемого с обычным словом, вызывает к жизни эссеизм как творческий метод, который позволяет получить цельное представление о себе, мире в целом, понять неизбежность разницы и определенного конфликта между внешним, реальным миром и внутренним субъективным, между тем, что может быть, должно быть и тем, что есть здесь и сейчас. Это понимание, преломленное через призму метафоры эссеистической формы восприятия бытия приносит успокоение, а значит, в какой-то степени, и излечение от необъяснимого, изматывающего страха и

трепета. Это самоисследование посредством любой художественной формы, которая приходит из эмоциональных глубин. Это не сводимо и к созданию приятной картины. В данном контексте интересна позиция Ф. Ницше. Для него здоровье означало не свободу от болезни, а способность человека с ней справиться. Именно эта способность актуализируется в процессе творчества. Текст используется в целях высвобождения, облегчения. Бессознательное, скрываемое внутренней цензурой, не только проявляется, но и осознается.

Таким образом осуществляется экзистенциальный праксис – праксис человеческой жизни, конкретизирующийся в многообразии жанров философского дискурса (это и афоризмотерапия, логотерапия, сказкотерапия, исповедь, дневники, эссеистика, ведение блогов). Любой из этих жанров может выступать как самотерапия, так и в контексте традиций экзистенциального наставничества - «стимул», «пинок», «точка отсчета», «точка сборки» - опыта, в котором люди находят экзистенциальные основания для возобновления ощущения полноты жизни.

САДІВНИК, ЯКИЙ ПРОМОВЧАВ.

(Як студенти читали твори В.Сухомлинського).

Г.В.Корж, м.Харків

Вплив вітчизняної педагогічної традиції на сучасну освіту, професійну компетентність, життєтворчість педагога значно посилюється у час прискорення соціокультурних процесів, спрямованих на педагогізацію суспільного життя. Повернення із забуття ідей і творчості великих українських педагогів є одним із потужних ресурсів розширення світоглядних горизонтів як гуманітарного знання, культури, так й окремих особистостей.

Обговорювання на семінарському занятті зі студентами факультету іноземної філології Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди спадщини Василя Сухомлинського, несподівано відкрило світ чарівних казок для дітей і дорослих видатного українського педагога,

філософа, письменника. Поетика казок Василя Олександровича вражала своєю простотою, узгодженістю й досконалістю. Недаремно казки Сухомлинського є предметом тлумачення в школі, а турботливі батьки купують своїм допитливим маленьким дітям-дошкільнятам недешеві книжки українського філософа і письменника.

На семінарському занятті майбутні педагоги не примушено читали казки, обговорювали актуальні для сьогодення гуманістичні та моральні смисли. Одна дівчина згадала слова англійського письменника, християнського філософа Клайва Стейпла Льюїса: «Одного разу ти станеш настільки дорослим, що знову почнеш читати казки». Дійсно, сучасні відкриття філософських підтекстів у творах В. Сухомлинського, тлумачення тих латентних смислів, які є складними для миттєвого, безпосереднього розуміння потребували від студентів історичних, культурних знань, особливої налаштованості свідомості, навичок герменевтичного аналізу тексту. Я пояснила студентам, що тотальний контроль радянської держави над освітою та педагогічною пресою змушував Василя Олександровича з метою уникнення цензурних заборон, у творах, написаних в стилі «літератури для дітей», вдаватися до «езопової» мови, іносказання. Далі студенти-педагоги обговорили ситуативний контекст казок В.Сухомлинського, зокрема ті структурні та духовні обмеження тоталітарного суспільства, в яких довелось жити, працювати, писати, творити українському педагогу. Згадали погляди німецького філософа Карла Ясперса, який в праці «Смисл та призначення історії» вказав на феномен типізації людини при комунізмі та фашизмі засобами освіти [4, с. 356]. Студенти прийшли до висновку, що Василь Сухомлинський як представник української інтелігенції 1960-х років ХХ століття тонко розумів українську культуру, природу, мистецтво, вболівав за рідну українську мову. Педагог дбав про виховання свободної людини, сповідував свободу творчого самовираження дитини.

Василь Олександрович не ставив за мету наповнити розум дитини сукупністю знань, ідей, теорій, він намагався створити в Павлівській школі умови для дитячої творчості, гармонічну атмосферу для саморозкриття кожною дитиною своєї екзистенції. Коли педагог в з дітьми виходили на природу, вони сідали на зелену траву, торкалися квітки, але не зривали її. Дитина бачила квітку – і складала казки. На семінарському занятті цей сюжет нагадав студентам уривок з праці Е. Фромма «Мати чи бути», де німецький психолог та філософ описує відношення-підкорення природи європейською людиною (ця людина не те турбується про життя й красу квітки, а в творі Е. Фромма вона зриває її) [2]. Студенти погодились з тим, що стиль, спосіб виховання людяності В. Сухомлинського може вважатися загальнолюдським, а не тільки європейським.

Далі на семінарському занятті ми зі студентами-філологами звернулися до соціопсихологічного аналізу способів існування радянської людини, які побачили у казці Василя Сухомлинського «Віл і садівник». У моделюванні типів соціального характеру молоді дослідники послалися на методологію гуманістичного психоаналізу Еріха Фромма.

Читач казки не відразу бачить трьох дійових осіб: господаря, вола та садівника. Для багатьох постать господаря (влади) не відразу кидається в очі, влада, як завжди залишається прихованою «за кулісами» дії. У творі постать «господаря» нібито певна абстракція (навіть пишеться, на відміну від інших дійових осіб, з маленької літери).

Умовою існування людини, основною формою людської життєдіяльності є праця. «Віл» зображений у казці як «людина уміла», «людина, що працює», проте ця праця не є творчою. Віл розмовляє, вміє дивуватися, має здатність задавати питання, а значить має мислення, правда це мислення є стереотипним. Студенти підкреслили, що феномену праці В.Сухомлинський у педагогічних творах відводив особливе місце, про що свідчать, наприклад, назви його статей : «Праця, покликання, щастя», «Підготовка учнів до трудової діяльності», «Праця і боротьба», «Праця і

моральне виховання», «Природа, праця, світогляд» та ін. На занятті пролунала думка, що в реальному житті радянського суспільства людина праці була втіленням комуністичної ідеології технократичного порядку, така собі «*homo faber*». Недаремно засновник філософської антропології М.Шелер коментуючи концепцію «*homo faber*», критикував її за відсутність суттєвої різниці між людиною і твариною, підкреслював заперечення в цій концепції принципової здатності людини до розуму [3].

Віл є об'єктом фізичного насилля, підкоряється господареві, бо боїться, щоб той не бив його. Дехто з майбутніх педагогів-філологів побачив у соціальному характері вола авторитарну особистість, яку описав Т.Адорно. Така людина у своєму житті схильна до конформістської поведінки, керується стереотипами, беззаперечно підкоряється своїм начальникам, владі. Деяким студентам патерналізм вола нагадав подібну рису характеру сучасної людини *homo soveticus* (автор терміну Р.Дарендорф), яка у своєму житті покладається не на власну життєтворчість, а на опіку з боку держави.

«Садівник» у творі демонструє приклад життя-як-творчості (життєтворчості): «співаючи, Садівник скопав грядку», очі у нього веселі. Психологічно здоровий садівник усвідомлює цінність і красу власної праці, він відкритий до майбутнього, має здатність до переходу, трансцендентального коливання від щоденного «Я» до людини-творця. Праця садівника є цілеспрямованою, естетично забарвленою, творчою, а тому й результативною. Садівник бачить своїм внутрішнім зором те, чого ще в реальності немає: бачить «мертву кам'янисту діляночку вже скопаною» (матеріальне перетворення природи), «на ній виноградні грона», бачить «радість в очах людей». Дивується Віл, як людина все це бачить, бо ж нічого немає, на що Садівник відповів: «Якби людина бачила тільки те, що є, вона не була б Людиною» [1, с.38]. Прохає Віл: «Навчи мене, Садівниче, бачити те, чого ще немає».

— Добре, — каже Садівник, — зараз я визволю тебе з хомута.

— Але ж без хомута й батога я не зможу працювати, — благає Віл.

Садівник тільки розвів руками й подумав: «Той, кого заставляють працювати хомут і батіг, не може бачити майбутнього».

Та він цього не сказав, бо Віл все одно нічого б не збагнув [1, с. 38].

Студенти отримали від прочитання казки Василя Олександровича «Віл і садівник» потужний імпульс для спільних роздумів, обговорення думок, дискутування. Студентська дискусія розгорнулася навколо питання: чому садівник промовчав? Чому він не розповів трудязі - волю про інший, справжній світ краси, любові до життя, творчої праці? Чому він не навчив людяності, яку людина здобуває завдяки творчій праці, не навчив його бачити майбутнє? Можливо, мудрий садівник усвідомлював, що в суспільстві тотального відчуження неосвічена людина не в змозі усвідомити відсутність свободи, несправжність свого існування?

Коли я слухала міркування студентів на семінарських заняттях, я думала, що поки твори Василя Сухомлинського будуть змушувати молодого читача, майбутнього педагога до постановки актуальних світоглядних запитань, спонукати до світоглядного пошуку, не може бути ніякого сумніву в непорушності принципу спадкоємності поколінь, а відтак в життєздатності української педагогічної традиції та української нації.

Література

1. Кіліченко, Л.М. Українська дитяча література: Навч.посібник / Л.М. Кіліченко. – Київ : Вища школа, 1988 . – 264 с.
2. Фромм, Еріх. Мати чи бути? : пер. з англ. / Еріх Фромм. — К.: Укр. письменник, 2010. — 222 с.
3. Шелер М. Труд и мировоззрение // Философская антропология Макса Шелера. СПб.: Алетейя, 2011. — 568 с.
4. Ясперс Карл. Смысл и назначение истории. М.: Политиздат, 1991. — 528 с.

ГРОМАДЯНСЬКЕ ВИХОВАННЯ В ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ШКОЛІ: УКРАЇНСЬКИЙ ПОГЛЯД НА ЛИТОВСЬКИЙ ДОСВІД

Г.К.Корніленко, м.Харків

Україна обрала проєвропейський шлях розвитку, а отже нагальною є потреба поглибленого дослідження системи освіти країн ЕС та імплементації найкращого європейського освітнього досвіду. Успішне функціонування

кожної демократичної держави залежить від активної, відповідальної та повноцінної участі громадян у житті держави і міцного громадянського суспільства. Все вищезазначене зумовлює **актуальність** даної статті. Дослідженнями подібної тематики займалися такі науковці, як О. Василенко, І. Бех, О. Вишневський, І. Бондаренко, Л. Пономаренко, М. Соннова, та інші [1].

Громадянська освіта стала однією із найважливіших складників освітньо-виховного процесу під впливом як зовнішніх (глобалізаційі та євроінтеграційні процеси, ворожа пропаганда), так і внутрішніх чинників (війна, етнічна і мовна різноманітність). **Громадянське виховання** - це формування громадянськості як інтегративної якості особистості, що дає можливість людині відчувати себе морально, соціально, поетично та юридично дієздатною та захищеною. Громадянська освіта в Європі бере свій початок у 1978 році, коли відбувся Міжнародний конгрес з прав людини, проведений ЮНЕСКО. Результатом стало ухвалення Радою Європи резолюції «Про вивчення прав людини» [1]. Пізніше, у 1985 був заснований «Європейський центр громадського виховання» (ЕССЕ – European Centre for Community Education) з метою розвитку ідеї єдиної Європи як суспільної спільноти. Важливим етапом стала реалізація проекту «Освіта для демократичного громадянства» у 1997р. з метою вивчення ціннісних орієнтирів та вмінь, які необхідні особистості для того, щоб стати активним громадянином демократичного суспільства [2]. Основою громадянської освіти в Європі є викладання й вивчення прав людини, законів сучасного демократичного суспільства, вміння розв'язувати політичні, соціальні, культурні, ідеологічні, екологічні проблеми, уміння критично оцінювати досвід минулих поколінь і примножувати його досягнення й багатства.

Розвиток громадянства є і буде однією з найважливіших цілей освіти в Литві. Для її реалізації у школах впроваджені уроки громадянської освіти. Деякі литовські науковці відзначають, що подібні уроки не мають високої результативності, адже проводяться вчителями історії, а не громадськими

діячами, чи активними жителями міста. Окрім того, Литовці часто асоціюють громадянську активність з етнічною ідентичністю [4]. Звичайно, це дуже важливо, але вагомішим у громадянській освіті є політична ідентичність та критичне мислення. Для повного розуміння варто зазначити, що в країнах ЄС найперше в учнях виховується європейська ідентичність і формується їх самоідентифікація, перш за все, як європейців, жителів спільного європейського простору, і вже на другому плані стоїть етнічна ідентифікація.

У Литві відзначається один із найнижчих відсотків довіри населення до політичних партій, і високий відсоток еміграції серед молоді. Держава та педагоги намагаються всіляко змінити цю ситуацію. Рівень громадянської свідомості серед школярів підвищують наступним чином: 1) включення волонтерства до навчального процесу; 2) залучення міжнародних волонтерів за програмою EVS (Erasmus+); 3) освітні візити до державних установ та Європейського Парламенту; 4) формування ціннісних орієнтирів за методикою ігор Peter Gerrickens. На нашу думку, українська освіта може запозичити практику залучення школярів до волонтерської діяльності.

Вже не раз педагогами з різних країн доведений позитивний вплив волонтерства на розвиток особистості та формування свідомого і відповідального громадянина. У багатьох країнах Європейського союзу воно є обов'язковою частиною освіти. Литовські учні повинні за рік набрати певну кількість волонтерських годин для отримання табелю чи атестату. Волонтерство може здійснюватися у різних місцях: театри, музеї, церкви, дитячі центри, лікарні, фестивалі, концерти, виставки, конференції, відкриті шкільні заходи, тощо. Окрім того, учні литовських шкіл активно беруть участь в учнівських обмінах за програмою Erasmus+. Різноманітні тренінги та літні табори, направлені на здобуття якісної неформальної освіти, всебічний розвиток учнівських особистостей, налагодження міжкультурної комунікації, встановлення толерантного і поважного ставлення до культурного різноманіття.

Отже, сьогодні перед українським суспільством і школою, зокрема, стоїть актуальне завдання сформувати нового, соціально активного, морально, фізично та психічно здорового громадянина. Перед Україною відкрилося багато можливостей імплементації кращого європейського та світового педагогічного досвіду. Зокрема, запровадження литовської практики волонтерства в Українських школах може повністю й успішно замінити застарілу систему трудових відпрацювань та підняти громадську активність й громадянську свідомість серед учнів.

Література

- Гриценчук О. Формування громадянської свідомості (Європейський аспект) // Рідна школа. – 2002. – № 10. – С. 8–9.
- Соннова М. Зарубіжний та вітчизняний досвід громадянського виховання // Вісник Львів. ун-ту. Серія пед. – 2006. – Вип. 21. – Ч. 1. – С. 123–130.
- European Association for the Education of Adults [Електронний ресурс] – Режим доступу : <<http://www.eaea.org/>>. – Загол. з екрану. – Мова англ.
- Pilielinis ugdymas: etninę tapatybę turėtu keisti politinis raštingumas [Електронний ресурс] – Режим доступу : <<http://naujienos.vu.lt/>>. – Загол. з екрану. – Мова лит.

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ: ДОСВІД США

А.В.Кравцов, м.Харків

Патріотизм - це моральний принцип, моральна норма і моральне почуття, який визначається особливостями образу життя та культурних традицій певного етносу або держави в цілому, зазначено в більшості словників.

Теоретичні та практичні аспекти виховання патріотизму в зарубіжних країнах вивчали: А. Афанасенко, Є. Барилко, М. Зеленков, І. Колодій, В. Стадник, В. Шевченко, В. Ягупов та інші.

В історичній ретроспективі дослідники визначають наступні види патріотизму: полісний патріотизм (характерний для античних міст-держав (полісів); імперський патріотизм – (толерантний до імперії та її державних органів); етнічний патріотизм (має почуття любові до свого народу); державний патріотизм (почуття любові до держави); квасний патріотизм

(ура-патріотизм) (в основі лежать гіпертрофовані почуття любові до держави).

В даній роботі ми поставили за мету розглянути особливості функціонування державного патріотизму (на прикладі США).

У США, країні з неоднорідним населенням, патріотизм виконує роль цементу, не зважаючи на те, що чіткої державної програми з патріотичного виховання не створено. Соціологічні опитування Громадської думки, свідчать що більше 70% американців відчувають гордість за свою державу. Це підтверджує тезу про те, що в державі громадянська ідентифікація є однією з домінуючих.

Прищеплення любові та гордості за державу виховується в США з раннього віку - батьками, школою, в університетах, громадськими організаціями.

Щорічно в США 4 липня відзначається як День незалежності. У цей день в 1776 році була прийнята Декларація незалежності. Цей день став Днем народження США, Днем родинного свята. Американці, зазвичай, проводять його на відкритому повітрі, влаштовують барбекю, проходять спортивні матчі. Це патріотизм по – американськи - життєствердний, спрямований в майбутнє, який продукує головне - історичний оптимізм. Будь - які перешкоди розглядаються як тимчасові. Це основа його патріотизму.

У 2001 р. на вшанування пам'яті жертв терористичного акту, що стався в США 11 вересня відзначають «День патріота». З 2009 р. був затверджений акт 111-13 Загального Закону США, відповідно якого 11 вересня було оголошено «Днем патріота і національним днем служіння і пам'яті». В цей день на всіх установах приспускаються прапори США, проходять богослужіння, о 8:46 ранку проводиться хвилина мовчання на вшанування пам'яті жертв, загиблих в результаті терористичних актів 11 вересня 2001 року.

С. Хантінгтон використовує термін «Американське Кредо» для характеристики американського патріотизму, складовими якого є основні

*XIX Міжнародна науково-практична конференція «Освіта і доля нації»,
м.Харків, 2018*

права та свободи людини і громадянина - свобода, демократія, влада закону, індивідуалізм, культурний плюралізм, расова та етнічна рівність, релігія, повага до основних інститутів влади США і до американської конституції.

Громадяни США активно використовують державну символіку. За даними Harris Interactive американці назвали основні символи (в порядку зменшення популярності): американський прапор, статуя Свободи, державний гімн, білоголовий орел (його зображення широко використовується в офіційній символіці, зокрема, в гербі США), Білий Дім і пісня «Боже, благослови Америку». Більшість американців знає и співає гімн країни на урочистостях; американський прапор є в усіх установах и багатьох приватних будинках; чимало водіїв встановлюють американський прапорець в машині. Дослідження, проведене компанією Pew Research Center for the People and the Press показало, що дев'ять з десяти американців відчують почуття гордості, коли звучить мелодія гімну країни.

Найвпливовішими громадськими організаціями патріотичного спрямування є: бойскаути Америки, відділення Всесвітньої асоціації дівчат - провідників и дівчат – скаутів; молодіжні організації: «Молода Америка» та «Молоді Американці за свободу».

На думку Т. Холсінгера американський патріотизм також обумовлений традиціями. Американське суспільство історично звикло швидко реагувати на будь – яку загрозу. Протягом усієї своєї історії американці зберігали помітний вплив на органи влади, тому вони вкрай активно впливають на уряд, вимагаючи від нього прийняття тих заходів, які вважають справедливими і виправданими. Основні правові документи непорушні. Американський виборець впевнений, що незалежно від того, хто буде в Білому домі, конституція, виборчі закони або його основні цивільні права і свободи не будуть змінені. Це - основа віри в верховенство закону, основа патріотизму і віри в переваги американської системи влади.

Отже, американський патріотизм базується на головних принципах побудови громадянського суспільства – повазі до закону, індивідуалізму, вшануванні державних символів, історичному оптимізмі.

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ В УМОВАХ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

М. П. Куницький, м.Київ

Демократичні перетворення потребують, крім зміни інституційного “дизайну”, формування ціннісної основи цих змін та відповідного розвитку політичної культури та політичної поведінки.

Аналіз широкого спектру наукових джерел дозволяє синтезувати детермінанти, які визначають особливості політичної поведінки в умовах демократичних змін суспільства.

1. Наявність та ефективність інститутів демократичної політичної системи, що визначає загальний характер та тенденції політичної поведінки. Важливим є роль усіх гілок влади та їх взаємодія, статус судової гілки влади; опозиції; ставлення до ЗМІ; послідовність та спадкоємність демократичного курсу розвитку держави; тип попередньо існувавшего авторитарного режиму, який включав мобілізований чи автономний тип політичної поведінки; час існування такого режиму (політична пам'ять); причини розпаду (зовнішнє втручання, внутрішні конфлікти і розколи) тощо.

2. Ресурси. Серед ресурсів вчені називають інтелектуальний (знання, навички, інформація), комунікативний (мережі обміну, наявність контактів) та матеріальні (обладнання, пристрої, дохід тощо) (К. Вельцель, Р. Інглгарт) [1]. Різний ступінь володіння чи доступ до цих ресурсів впливає на формування способу життя, визначає характер соціальних зв'язків та мотивації людей, на вибір ними форм політичної участі та поведінки, визначає можливості впливу на політичну владу. Володіння чи доступ до різних ресурсів визначають різний характер впливу та результат. Науковці

визначають кореляцію соціально-економічного статусу та ступінь підтримки демократичних процедур: активізація політичної участі залежить від покращення соціально-економічних умов життя. Освіта впливає на електоральну активність (явку на вибори), проте може не впливати на інші форми захисту інтересів громадян (науковці пояснюють, що у посткомуністичних країнах освіта не визначає статус та рівень достатку, як у країнах зі стабільними ринковими відносинами).

3. Досвід політичної участі та тип політичної поведінки, які були сформовані до початку демократичних трансформацій. Не усі форми політичної участі, особливо ті, які потребують певної ініціативи, свідомих дій для демократичної політичної поведінки, можуть бути звичними для громадян.

4. Рівень розвинутості громадянського суспільства як сфери вільної соціальної активності, створення добровільних об'єднань та асоціацій, що формує навички самоорганізації суспільства для вирішення суспільно-політичних проблем. Виражена соціально-економічна поляризація груп є однією із причин протестної, навіть неконвенційної, насильницької поведінки, що може перерости в диктатуру певної групи. У цьому контексті зростає важливість сформованого середнього класу, його "масштабність", де економічна нерівність не так явно виражена і не спричиняє конфліктів між групами.

5. Наявність чи відсутність демократичних традицій, цінностей, досвіду демократії. Коли в історії країни, в менталітеті вже раніше були закладені демократичні основи культури чи поведінки, то демократичні зміни мають певний ґрунт для більш ефективного їх запровадження. Засвоєння демократичних цінностей без наявної історичної практики потребує тривалого часу.

6. Атмосфера "здорової", змагальної конкуренції виборів, що мотивує електоральну активність. Чим відкритішою, "чистішою" є передвиборча боротьба, тим сильніше виражений змагальний характер виборів і тим більше

уваги виборців до них, а відповідно і участі в них, тим вищою є відповідальність як виборців, так і кандидатів.

7. Довіра до органів влади, до політичних інститутів, до політичної системи в цілому. Дефіцит довіри знижує політичну активність та сприяє посиленню суспільної “депресії”, апатії чи протестних настроїв.

8. Баланс між політичною апатією та масовою громадянською залученістю, між потенційним мотивом (мотив готовності до участі) та актуальним (реальна активна участь, в тому числі і протестна). За умов демократичного суспільства характерна швидка трансформація потенційного мотиву в актуальний при зміні ситуації, а в умовах суспільства, що переживає демократичні перетворення наявний дисбаланс та розрив між потенційною та актуальною мотивацією, що серед іншого виявляється у поведінці як певний патерналізм (діяльність не самих громадян, а від імені громадян) та негативно позначається на самоорганізації громадянського суспільства, окремих громадян як суб'єкта політичних відносин.

9. Ступінь задоволення демократією та демократичними змінами. В умовах демократичних трансформацій ступінь задоволення пов'язаний з певними очікуваннями громадян. Чим вищим є відчуття задоволення, тим меншою є вирогідність протестної поведінки, чим нижчим — то зростає протестна активність чи розчарування, що також може збуджувати протести чи навпаки, викликати абсентеїзм, відчуження та суспільну апатію.

10. Спадковість чи розрив спадковості політичної еліти, стабільність чи зміна векторів її зовнішньополітичних та внутрішньополітичних орієнтацій, характер відносин із суспільством, ступінь узгодженості в межах еліти.

11. Ступінь радикалізації політичної свідомості, ступінь ненасильницької участі, готовність вирішувати конфлікти мирним шляхом. Важливо визнати, що конвенційна політична поведінка є показником “нормального” перебігу демократичних трансформацій та закріплення цінностей демократії.

Ці детермінанти відображаються на формах політичної поведінки. Якщо за основу взяти типологію політичної поведінки Р. Мертона [2; 3], то суспільство, що переживає демократичні трансформації, може сформувати п'ять типів різного ставлення (адаптації) людей до суспільних цілей і засобів. Як бажаний - конформізм (визнання офіційних політичних цілей та легальних засобів їх досягнення; притаманний для стабільного суспільства при наявній відповідності культурним цілям та інституціональним засобам їх досягнення). Далі йдуть певні девіантні типи адаптації: інновація (як тип поведінки, що орієнтується на мету (досягнення успіху, політичного капіталу) з одночасним застосуванням хоч і ефективних, проте інституціонально заборонених засобів досягнення такої мети, це тяжіння до інновативних практик, які “розходяться” з інституційними нормами); ритуалізм (зниження чи відкидання мети як такої, що знаходиться за межами можливого і реального, проте підтримується дотримання інституційними нормам — мета “відкидається”, а конформність до нравів зберігається; участь зводиться до виборів, разових політичних акцій тощо); ретритизм (тип поведінки, при якому людина має засвоєні цілі та інституціоналізовані засоби їх досягнення, проте останні недоступні для реалізації, як наслідок — суб'єкт не сприймає політику, офіційні політичні цінності, засоби їх досягнення, характерна втеча від суспільства, масова втрата інтересу до політики, компенсація участі в інших субкультурних групах тощо); бунт, заколот (відмова від домінуючих політичних цілей та засобів боротьби за них; носії сповідують принципово інші до офіційних схвалених політичних цілей, засоби їх досягнення — антисоціальні дії).

Вивчення детермінант та певних можливих типів політичної поведінки дозволяє виявити певні її особливості, що сигналізують чи про наближення до авторитарних тенденцій, чи “перешкоди” формування демократичних засад суспільного життя та аналізувати пошуки оптимального шляху подальших демократичних змін.

Література:

*XIX Міжнародна науково-практична конференція «Освіта і доля нації»,
м.Харків, 2018*

1. Демократизация : учеб. пособие / сост. и науч. ред. К. В. Харпфер, П. Бернхаген, Р. Ф. Инглхарт, К. Вельцель ; пер. с англ. под науч. ред. М. Г. Миронюка ; предисл., сост. указателя М. Г. Миронюка ; Нац. исслед. ун-т "Высшая школа экономики". М. : Изд. дом Высшей школы экономики, 2015. С. 318-325.
2. Мертон, Р. Социальная теория и социальная структура / Роберт Мертон. М.: Хранитель, 2006. С. 273.
3. Черниш Н. Й. Соціологія: Підручник за рейтингово-модульною системою навчання. - 5-те вид., перероб. і доп. К.: Знання, 2009. С. 319-320.

СЛОВО ЯК ПОДІЯ: КОГНІТИВНІ ТА ЧУТТЄВІ МОДУСИ СУБ'ЄКТІВ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

І.А.Лаврова–Рейнфельд, м.Біла Церква

«Verbum caro factum est»

Слово стало плоттю

Иоанн, I, 14

Толерантні інтенції сучасної доуніверситетської освіти пов'язані з інклюзивними методико - дидактичними напрацюваннями розвитку потенційних можливостей дитинства. На даний момент, це особливо актуально у зв'язку з «тихою епідемією» нашої цивілізації - аутизмом: неухильним збільшенням кількості дітей, які страждають неврологічними порушеннями і, як наслідок, зростанням девіантної комунікації в соціальних зв'язках динамічно мінливого середовища. Аутизм характеризується когнітивним стилем поведінки, зміщеним у бік локальної, а не системної обробки інформації, що позначається терміном «слабкість центрального узгодження» [1].

Безумовно, що залучення доуніверситетської освіти до питання про розлад аутистичного спектру / РАС / розвитку дитини має в своєму рішенні ряд труднощів, пов'язаних з деклараціями теоретичних методик при відсутності дидактичних напрацювань з дітьми - аутистами, хоча відома в світі освітня система Вальдорфської школи сьогодні частково корегує проблему. Також активно працює в режимі дидактичного пошуку курс за методикою «Основи структурованого навчання» / ТЕАССН /, організований

Фондом «Дитина з майбутнім» спільно з Консультативним центром «Справа Кольпінга» для осіб з аутизмом тощо.

Можна сказати, що людство зіткнулося з проблемою відчуження соціального на рівні нейронної мережевої системи зв'язків, в яку вбудована людина, як результат складного суміщення генетичних і екологічних факторів; при всьому тому, науково обґрунтованих і пояснених причин розладу аутистичного спектру / РАС /, на даний момент, в світі немає (*американські вчені пояснюють щорічне кількісне збільшення народжених дітей-аутистів неконтрольованим використанням нових видів добрив для ґрунту, зокрема гліфосату, а європейські і українські медики припускають вплив ранньої вакцинації малюків на формування нейро зв'язків*).

Сам соціум, зовнішнє середовище, інформаційні потоки примушують особистість з РАС до напруженого адаптивного пошуку «впізнавання» контексту, здатність до якого виражена півголосно; так само в усьому світі зростає кількість людей з соціофобією (*у японців з'явився термін - хікікамора, який використовується для позначення особливого розладу у підлітків і молодих людей, що полягає в уникненні будь-яких контактів з соціумом*) [4].

Сучасні дослідники когнітивних здібностей дітей з РАС вказують на непереборний дефіцит по одному з під тестів IQ [1], який відповідає за інтелектуальну відповідь чуттєвих даних, практичне розуміння дії і, в цілому, за соціокультурну адаптацію. Здавалося б, проблема розуміння і наповнення значенням дитиною кожного кроку в навчанні пов'язана не тільки з вербальним інтелектом; для дітей з РАС методики з розвитком розумової діяльності наочно-дієвого типу найбільш прийнятні, але соціокультурне опрацювання навчальної ситуації безпосередньо пов'язана зі Словом.

При всьому тому, Слово в доуніверситетської освіти і далі, в загальноосвітньому процесі, перестає бути «впізнаваним» (*досить згадати ускладнені наукоподібні тексти підручників для дітей молодших класів*). Передумовою є створені в середині минулого століття унікальні лінгвістичні

всесвіті новоутворених мов, зі Словами без сенсу, так звані «Новомови», за влучним визначенням Оруела; де головною характеристикою цих лінгвістичних новоутворень стає приховування мислення й тотальний вербальний вплив[4].

У той же час, філософ Ілліч посилається на дослідження лінгвістів, проведене в Торонто перед другою світовою війною: двадцятирічні молоді люди дев'ять слів з десяти в своєму житті засвоювали безпосередньо в особистісному спілкуванні. Саме Слово, з усіма смисловими значеннями ставало біографічно-значущим[2; 3] і тільки кожне десяте слово транслювалося знеособленим центральним джерелом, поєднаним з навчанням, муштрою, церковними обрядами. По суті, на той час функціонувало одночасно два мовних пласта: мова рідна, тактильної дії, її ще називали життєвою і мова знеособленої примушеної дії, яку будувала держава. Насьогодні дев'ять слів із десяти людина дізнається з «головного джерела, і зазвичай вони говоряться за допомогою мікрофону»[5]. Ілліч вказує на безособову риторику проплачених працівників, на односторонній потік слів, спрямований на певну групу людей з метою переконання і підпорядкування за допомогою вербальних міфологем тотальної дії. Сьогодні навіть те, що по праву належало кожному, мова дії й духовної спорідненості, залишається за дужками особистісного.

Можливо, саме тому так наполегливо людина з розладами аутистичного спектру, відмовляється розрізняти, приймати і розуміти світ, де Слово перестає бути подією інтелектуальної біографії, а соціальні дії запрограмовані. Про це писав ще Гайдеггер в «Листі про гуманізм», що мова є дім буття, де живе людина, однак всюди стрімко поширюється спустошення мови, яке не тільки підточує естетичну і етичну відповідальність Слова; цей процес призведе до руйнування світу людини.

Є надія, що сучасна дидактика, з необхідністю збереження гуманітарних традицій, відмовиться від риторичного дискурсу приховування значень і звернеться до джерел сенсів, про які говорив ще Сухомлинський:

«соромся невігластва, нехай на сторожі твоєї порядності завжди стоїть почуття сором'язливості за недосконале в самому собі»[6] .

Література

1. Айзекс П. Проблемы сенсорной обработки при аутизме /Пол Айзекс/ [Интернет ресурс]. Режим доступа: <http://www.aspergers.ru/node/257>
2. Баумейстер А. Біля джерел мислення і буття. Вибрані філософські етюди. /Андрій Баумейстер // К.: Дух і літера, Інститут Релігійних Наук св. Томи Аквінського, 2012. - 480 с.
3. Гуго Сент-Викторский. Дидаскаликон. Об искусстве обучения. М.; СПб.: Петроглиф, 2016. - 336 с. - ISBN: 978-5-98712-671-4
4. Кара-Мурза С.Г. Манипуляция сознанием./ С.Г. Кара-Мурза // -М.: Изд-во: Эксмо, 2005. - 832 с.
5. Иллич И. Освобождение от школ. Пропорциональность и современный мир./Иван Иллич//. ТТ: 2006. - 160 с. - ISBN 5-09-014074-X
6. Сухомлинский В. А. Сто советов учителю. /Василий Сухомлинский//. [Интернет ресурс]. Режим доступа <https://nsportal.ru/node/21540/2011/10/sukhomlinskiy-v-a-sto-sovetov-uchitelyu>

БІОГРАФІЧНЕ НАВЧАННЯ І ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА

В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Л.В.Литвинюк, м.Полтава

Біографічний метод навчання (біографічне навчання), поширений у багатьох зарубіжних країнах, ґрунтується на вивченні людських життєписів і пізнанні особою, котра навчається, власного біографічного досвіду з метою формування в неї відповідального ставлення до свого життя, прогностично-аналітичних умінь, здатності до цілеспрямованого конструювання та реалізації її індивідуально-біографічного проекту.

Упровадження біографічного навчання (БН) в українській освіті потребує поряд із здобутками іноземного досвіду провести дослідження у цьому контексті спадщини педагогів-класиків і напрацювань сучасної теорії та практики.

Мета цих заміток полягає у виявленні у професійному доробку відомого українського педагога В. О. Сухомлинського положень,

актуальних для розроблення та впровадження у вітчизняній освіті біографічного методу навчання.

В основі БН лежить самовідкриття особи, яка навчається, її інтерес до своєї індивідуальності, виявлення її сильних і слабких сторін. У відомій праці «Сто порад учителю» В. О. Сухомлинський закликає педагогів змалку вчити дітей пізнавати та виховувати себе: «Виховання почуттів, дисциплінування думки й волі, вироблення й урівноважування характеру – все це людина повинна робити сама, пізнаючи себе й оволодіваючи собою» [1, с. 602–603]. Щодо роботи над собою, віднаходимо пораду для учнів: «Учись робити те, що захоплює тебе в іншій людині, і ніколи не роби того, що ти ненавидиш, зневажаєш в інших. Люби в собі красу й ненавидь у собі порок» [там само, с. 609]. Василем Олександровичем наведено перелік 17 людських вад із антонімічними рисами, які варто в собі формувати на протидію названим хибам. Серед людських недоліків: лінощі, байдужість до добра і зла, нещирість, улесливість, підлабузництво, відсутність своїх переконань, упертість, чванливість і пихатість, брехливість, підлість на самоті, відмова від друга, коли всі проти нього, невіра в добре начало в людині, лицемірство, злорадство, жорстокість до слабкої і беззахисної істоти, черевоугодництво і обжерливість, скупість [там само].

За переконанням В. О. Сухомлинського, школа має формувати в учнів активну позицію щодо їхнього життя. Даючи поради молодим педагогам, він зазначає: «Ніколи не прагніть до того, щоб придушити в маленькій людини волю...Вона не повинна відчувати себе безсильною пилінкою, якою грає доля» [2, с. 126].

БН передбачає використання в освітньому процесі різних біографічно-комунікативних практик. Розповідь про людину В. О. Сухомлинський вважає важливою та найскладнішою у педагогічній майстерності вчителя. «Пізнання іншої особи, – зазначає він, – відіграє важливу роль у розумінні самого себе, вчить дивитися на себе збоку». «Постійне, щоденне пізнання людини сприяє тому, що вже в роки дитинства людина відчуває моральний

смісл обставин, взаємовідносин, які складаються в повсякденному житті» [1, с. 611].

На думку В. О. Сухомлинського, однією з основних проблем творчої праці педагога є впровадження вчителями передового педагогічного досвіду: «З самого початку використання чужого досвіду є творчою справою. Досвід уявляється мені садом квітучих троянд. Ось нам треба пересадити цей квітучий кущ із саду на своє поле. Що для цього треба зробити? Насамперед вивчити ґрунт свого поля, додати те, чого в ньому не вистачає. Підготувати цей ґрунт, потім пересаджувати. Але як? Разом з ґрунтом, не оголюючи коренів» [2, с. 18].

Тим ґрунтом, що не «оголює коренів» передового досвіду вчителів, є пізнання біографічного досвіду педагога, на підставі чи в рамках якого виникли нові ідеї, яким був шлях їх утілення у практичну діяльність, яких трансформацій, можливо, вони зазнали, які подальші плани має / мав автор досвіду. У цьому аспекті важливим є пізнання біографічного досвіду й самого В. О. Сухомлинського. Один із методів його дослідження – проведення з педагогом віртуальних інтерв'ю за його творами, результатами біографічних розвідок, аналізом листів, щоденників, спогадів про нього інших осіб, матеріалами прижиттєво наданих ним інтерв'ю тощо. Цьогоріч спробу провести віртуальне інтерв'ю із В. О. Сухомлинським зробило Міністерство освіти і науки України, шукаючи у працях великого педагога відповіді на питання, пов'язані із реформуванням сучасної системи освіти – розбудовою Нової української школи [3].

Педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського – це його автобіографічні філософські роздуми про педагогічну та управлінську діяльність у загальній середній освіті. Як слушно зазначає дослідниця С. І. Мітіна, «перш ніж осмислити зовнішній світ, людині необхідно зануритися у свій внутрішній світ, відкрити «таємницю» самої себе, тобто знайти смисли, що ховаються у глибині її душі, і через них пояснити предметну дійсність» [4, с. 138–139].

Філософські еґо-тексти, на думку С. І. Мітіної, можуть належати як професійним, так і непрофесійним філософам. Це «рефлексивне конструювання моделі особистості у процесі філософського пізнання, розгляд власного «Я», заснований на особистому досвіді в контексті людського існування. Специфіка філософського еґо-тексту, на відміну від звичайного опису життєвого шляху, полягає в єдності екзистенціального та теоретичного [там само, с. 140].

Вивчення педагогічної спадщини В. Сухомлинського студентами педагогічних вищих навчальних закладів і слухачами курсів підвищення кваліфікації вчителів у післядипломній освіті має спрямовуватися не лише на пошук готових секретів педагогічної майстерності для наслідування, а й на аналіз автобіографічних текстів як філософських еґо-текстів, які розкривають унікальний індивідуальний шлях цього досвіду від зародження ідеї до її успішного втілення у практику, репрезентують одну із моделей особистості педагога. Завдання зі створення особами, які навчаються, власних філософських еґо-текстів мають бути включені в освітній процес з метою осмислення вчителями свого біографічного досвіду, розроблення власної моделі особистості у взаємозв'язку сукупності вимог до професіоналізму педагогічних працівників, нагальних і стратегічних завдань розвитку освіти, умов роботи вчителя в закладі освіти, відносин із учасниками освітнього процесу тощо.

Резюмуючи висловлене у цих замітках, зазначимо, що в аспекті впровадження на різних ланках вітчизняної освіти БН, актуальним є вивчення життєписів класиків педагогічної науки, зокрема В. О. Сухомлинського, який залишив багату педагогічну спадщину, наявні дослідження його біографії, різноманітні біографічні документи, можливість записати спогади його родичів, колег і вихованців. На особливу увагу в освітньому процесі заслуговує робота із філософськими еґо-текстами педагогів, що має стати предметом подальших досліджень.

Література

*XIX Міжнародна науково-практична конференція «Освіта і доля нації»,
м.Харків, 2018*

1. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. Т. 2. Формування комуністичних переконань молодого покоління; Як виховати справжню людину; Сто порад учителю / В. О. Сухомлинський; [редкол.: Дзеверін О. Г. (голова), Киричук О. В., Заволока С. П., Сухомлинська Г. І. [та ін.]]. – Київ : Радянська школа, 1976. – 670 с.

2. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором / В. О. Сухомлинський. – Київ: Рад. школа, 1988. – 284 с.

3. Забута українська школа Сухомлинського. Уявне інтерв'ю з легендарним педагогом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nus.org.ua/articles/zabuta-ukrayinska-shkola-suhomlynskogo-uyavne-interv-yu-z-legendarnym-pedagogom/>

4. Митина С. И. Философский эго-текст как репрезентант личности мыслителя / С. И. Митина // Вестник Челябинского государственного университета. – 2008. – № 10. – С. 138–141.

**"GURU- ADEPT" RELATIONSHIPS – ANCIENT WAY OF
EDUCATING**

dedicated to my teacher Rishi Sudhir

Tiruvannamalai, India

Viktoria Lobas, Vienna, Austria

In the last decades enormous number of thoughtful people in the East and the West, are genuinely interested in the subject of spirituality. This is natural because a man who questions life and its deeper problems wants to find answers for his inner needs which are more gradual and unfolded than promises of paradise and heavenly joys when he passes out of his brief and turbulent life on this planet. Those who have lost faith in the ideals of orthodox religions and yet feel that their life is something more than just fulfilling obligations and fitting into the frames of society naturally turn to the Indian schools of philosophy, like Yoga or Vedanta, to find solution of problems connected with their inner life. An ancient texts, to which Indian schools refer, profoundly explain the content of the study using various methodologies, but also pay a lot of attention at the teacher and student qualifications and the process of studying itself.

In this work we would like to illuminate couple important ideas of the spiritual teacher, disciple and the process of learning, as it is represented in the ancient Indian texts. We would like to initiate a thought in minds of both teachers and students about the way they approach the path of spiritual enquiry and

studying as a whole. We use the term "spirituality" which is different to "religion". Spirituality is a broad concept with room for many perspectives. In general, it includes a sense of connection to something bigger than ourselves, and it typically involves a search for meaning in life. People may describe a spiritual experience as sacred or transcendent or simply a deep sense of aliveness and interconnectedness. This subject has its origins in India, though it is not an analogue to Hindu religion, it plays an important role in the Hindu tradition. There are many ancient text and scriptures, some of which are more than 3000 years old, are written in Sanskrit language and include the knowledge about spiritual, mental and physical development and wellbeing. In these texts the teacher is referred by the word "guru". It is the guru who reveals the meaning of life, supports and guides, and is an inspirational source for an adept. The word "guru" goes way beyond its English translation "teacher". *Gu* means "ignorance" and *ru*, "dispeller". So, the guru is a dispeller of ignorance, not only for spiritual development but also other skills. Joel D. Mlecko in his work "The Guru in Hindu Tradition" mentions: "If the word "guru" means, many things, it is because the guru is many things. He is an entity which in Western culture has no exact counterpart. The guru is a teacher, counselor, father-image, mature ideal, hero, source of strength, even divinity integrated into one personality" (1, p. 34). In Vivekachudamani, a famous Sanskrit poem ascribed to Adi Shankara in the 8th century, the guru is described: "The guru should be one who knows the scriptures, is blameless and a supreme knower of God. He should be at peace in God, tranquil as a fire that has run out of fuel. He should be a boundless ocean of compassion and the friend of those who seek his protection." (2, verse 33).

The student approaches the guru based on his temperament and guru guides according to the student's capacity to understand the essence and deeper meanings. The subject of study is considered to be very delicate and complex, right understanding and correct interpretation of the curriculum play decisive role, exactly that is why the use of books were rare, yoga and spiritual knowledge were transmitted orally in the interpersonal dimension. In a form of dialogue, by

reasoning, discussing and reflecting the sacred topics, the guru led the student into philosophical and spiritual enquiry (1, p.34). Moreover, in the Upanishads – ancient Sanskrit texts that contain some of the central philosophical concepts and ideas, the Gods related that, "We can give you the knowledge, even the knowledge of Ātman (3) but only the teacher can show the Way" (4, IV, 14, 1). Thus, the role of the teacher is not only to introduce the wisdom and texts to the disciple but also to give lessons by being an embodiment of right attitudes in daily acts, casual things, and lifestyle. However, it is also mentioned in Upanishads, that possessing the knowledge is not enough for attaining the Truth. The Yoga Sutras of Patanjali reveal two core principals on which the entire system of Yoga is based: Practice (abhyasa) and non-attachment (vairagya) (5, 1.12-1.16). Practice leads a student in the right direction, while non-attachment allows him to continue the inner journey without getting sidetracked into the pains and pleasures along the way. The adept must implement gained information into his life, converting the informational knowledge in to the transformational. Not only knowing, but also feeling, believing and living.

The complete dedication to the process from both sides is needed. The teacher must be a doubtless exemplar of what he is teaching avoiding the double standards in theory and practice; the student must be motivated, respectful, open to changes, and vigorous in receiving and contemplating the knowledge; and the circumstances, like time, place, the methods of teaching must be appropriate. The guru is given the highest stature because he is the dispeller of ignorance, which is the cause of all sorrow and suffering. The guru is equated to divine, mother, father, relative, friend and everything that the aspirant considers dear. For the aspirant the guru has an important and special place in the heart, he is his role model. That is why he can surrender his ego and dedicate the life in pursuit of the truth. The aspirant feels the compassion, concern, care and patience of his teacher and has an urge to be like him. This gives the aspirant the energy, perseverance, humility and faith to pursue the path shown by the teacher. Living with the guru and observing him in all activities helps the aspirant to be disciplined, develop dispassion to other

ways, inquiring to the nature of the world and the possibility of experiencing the peace and truth what his guru has experienced.

In the times when people are searching for inner development and new moral framework, it can be meaningful to return back to the roots and see how the role of the teacher and disciple were presented in the ancient texts. Reviewing the attitudes and relationships of the guru and the adept, we can bring the parallels to any other kind of education, since the word "guru" can be applied to any teacher in every field of knowledge. We would like to inspire teachers and students to enter the new level of education and interpersonal relationships, which can only increase the results. It is the role of the guru to help the student to walk the path in the right direction being his role model and embodiment of his wisdoms. And the students must be ready to be not only inspired and motivated by all the positive lifestyle, but also raise discipline, dispassion for old behavioral patterns and try to implement what they learn in their lives.

Bibliography:

- Joel D. Mlecko, The Guru in Hindu Tradition, *Numen* , Vol. 29, Fasc. 1, Brill - Jul., 1982
- Adi Shankara, Vivekachudamani. Crest Jewel of Discrimination, Translated by John Henry Richards
<https://realization.org/p/vivekachudamani/richards/richards.1.html>
- Ātman (from Sanskrit) – literally ‘essence, breath’ - The spiritual life principle of the universe, especially when regarded as immanent in the individual's real self.
<https://en.oxforddictionaries.com/definition/atman>
- Chandogya Upanishas. English translation of Chhandogya Upanishad by Swami Nikhilananda.
https://www.consciouslivingfoundation.org/ebooks/13/CLF-chhandogya_upanishad.pdf
- I. K. Taimini, The Science of Yoga, The Yoga Sutras of Patanjali. The Theosophical Publishing House, Adyar, Chennai, India, Wheaton, IL, USA - 1992

Г. СКОВОРОДА ЯК ПОПУЛЯРИЗАТОР ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ НА СЛОБОЖАНЩИНІ XVIII ст.

О.Ю. Марчак, м. Харків

«За часів, коли десять заповідей втрачають, мабуть, свою безумовну значимість, людина більш ніж коли-небудь повинна навчатись і

*XIX Міжнародна науково-практична конференція «Освіта і доля нації»,
м.Харків, 2018*

прислухатись до десяти тисяч заповідей, що виникають в десяти тисячах унікальних ситуацій, з яких складається її життя. І в цьому, що стосується цих заповідей, вона може спиратися і покладатися тільки на совість - єдине, що дає можливість людині опиратися ефектам екзистенціального вакууму – конформізму і тоталітаризму. » [3,с.295-296]

Ці слова були сказані людиною іншої епохи, нації та з іншого приводу, але напрочуд чудово характеризують нашого великого співвітчизника, що понад двісті років тому творив, навчав, і головне – жив за високими принципами своєї совісті – Григорія Савича Сковороду.

Непересічна постать Сковороди та розмаїття його талантів створюють широке поле для пошуків у царині філософської антропології та філософії культури. безцінними для вітчизняної культури є його переклади, а також адаптовані ним перекази творів європейських авторів з національною українською їх інтерпретацією та використання простонародної, з біблійною стилістикою, мови Сковороди, що, безумовно, сприяло внесенню до національного українського ґрунту зерна європейської Просвіти. Ця діяльність сприяла структуруванню багатовекторного культурного простору Слобожанщини, створила підґрунтя цивілізаційного спрямування та вибору шляху культурного розвитку краю. Зауважу, що ґрунтовна освіта Сковороди попри перерви в навчанні (1738-1741 рр., 1744-1750рр.) та традиції Києво-Могилянської академії дозволяють майбутньому філософу вільно володіти старослов'янською, поширеною в ті часи латиною – мовою науки та міжнародного спілкування Європи, німецькою, розуміти грецьку та давньоєврейську мови, долучатися до духовних джерел античної мудрості, біблійних сюжетів. Але сквородинівська трансляція античних авторів не зводилась до їх дослівного перекладу. Ми бачимо їх творче переосмислення, адаптування до українського буття – узагальнення героїв оди Горація, зміна назв античних народів знайомими турками, китайцями. Такий підхід далі розвивався вже в традиції травестії у «Енеїді» І.Котляревського, «Дещо про Гараська» Гулака-Артемовського.

У своїх глибоких за змістом та часто гострих за соціальною тематикою творах Григорій Савич намагався донести до своїх сучасників реторичність вічних тем свободи, щастя, любові, добродійності через алегорії та героїчні образи творів давньоримських авторів – Горація, Овідія, Вергілія, більш сучасного новолатинського популярного поета М.А.Мурета (Muretus) [4, с.107]. Популіризація Г. Сковородою європейської філософської спадщини несла "європейську освіченість" у домівку кожного пересічного українця.

Треба зауважити, що Сковорода мав можливість безпосередньо сприймати європейські ідеї свободи, певної незалежності думки від релігійних догматів, вільного вибору свого духовного шляху. Протягом п'ять років (з 1745), скориставшись нагодою вирушити у тривалу поїздку за кордон, Г.С.Сковорода перебував і навчався в Будапешті, Пресбурзі (нині Братіслава), Відні, Венеції, Флоренції. Він відвідує Польщу, Німеччину, де спостерігає за життям та звичаями тамтешніх народів, ближче знайомиться з культурою, передовими філософськими ідеями, літературними течіями. Безсумнівно, ця подорож справила надзвичайно важливе значення на формування поглядів майбутнього філософа, а здобутий інтелектуальний багаж був використаний сповна. Як зазначає в своїй монографії М.Д.Култаєва[та ін.]: «Показово, що Сковорода постійно намагався адаптувати скарби європейського і національно-українського філософського мислення до стилю думання простої людини» [2, с.11]

Розширенню світогляду молодого спудея Києво-Могилянської академії сприяло і його двохрічне перебування у складі придворної співацької капели в Петербурзі, куди він був запрошений в 1742 році. Повернувшись, Сковорода продовжив навчання, а його талант співака та музиканта пізніше парадоксальним чином сприяв поширенню авторської філософії щирого серця, щастя бути собою, розуміння гармонії буття через доступність потрібного та непотрібність трудного. Не надрукувавши за свого життя жодної сторінки своїх творів, поширенню та збереженню творчого доробку поета-філософа сприяли не тільки листи, що пізніше дбайливо зберігались,

*XIX Міжнародна науково-практична конференція «Освіта і доля нації»,
м.Харків, 2018*

розповсюджувались та друкувались вузьким колом сквородинівців, а й накладення псалмів, віршів на свою-ж музику Сквородою, що мало величезну популярність та швидко поширювалось усною пісенною творчістю, мандрівними музиками. Про одну з таких пісень – «Усякому городу нрав и права» Д.І. Багалій пише: «цікаво, що саме ця пісня, хоч і морально-філософського характеру, але дуже просто написана, оскільки вподобалася тодішньому суспільству (її співали під акомпанемент бандури, музику написав сам Скворода), що збереглася й до наших часів у репертуарі народних рапсодів-кобзарів» [1, с.17].

Скворода випередив свій час. В науковому дискурсі з приводу визначення, до якої культурної течії та філософського напрямку віднести творчість нашого великого земляка Г.С.Сквороди – чи то останнього представника козацького бароко, філософії Просвітництва, чи ідейного предтечі екзистенції бурхливого кінця XIX – початку XX століття, з розвитком сквородинознавства та багатогранністю самої постаті мандрівного філософа ще не поставлена крапка. Адже особливість Сквороди – попри негативний світ, що загруз в користолюбстві, нести людям освіту, культуру, мораль, стверджуючи свої ідеали власним життям.

Література

1. Багалій Д.І. Український мандрований філософ – Григорій Савич Скворода. Його життя, філософія і значіння / Багалій Д.І.- Харків: Держ. вид. України, 1923.- 144 с.
2. Філософсько-освітні імплікації Григорія Сквороди: у витоків сквородинівської інтелектуальної традиції: монографія / М.Д.Култаєва, І.Ф. Прокопенко, Н.В. Радіонова; Мін-во освіти і науки України, Харк.нац.пед.ун-т імені Г.С.Сквороди. - Х.: ФОП Мезіна В.В., 2017.- 245 с.
3. Франкл В. Человек в поисках смысла. М., 1990. – 368 с.
4. Чижевський Д. Українське літературне бароко. – К.: Обереги, 2003. – 576 с.

В. СУХОМЛИНСЬКИЙ ЯК ДИТЯЧИЙ ПРАВОЗАХИСНИК

Є.В.Мороз, м.Харків

Українська освіта разом із суспільством переживає важку трансформацію від тоталітаризму до демократії. Радянський режим

*XIX Міжнародна науково-практична конференція «Освіта і доля нації»,
м.Харків, 2018*

здійснював тотальний контроль за усіма сферами суспільного життя, обмежив конституційні права і свободи, насаджував репресії, впроваджував авторитарний авторитарний спосіб виховання у школах. Одним із наслідків такої державної політики та шкільного виховання сьогодні є правовий нігілізм та правова безграмотність багатьох дітей, підлітків, дорослих.

Проблема порушення прав дітей, насильство між дітьми, різні форми насильства над дітьми з боку дорослих сьогодні стає для України все більш актуальною.

Розбудова нової української школи немислима без педагога, який усвідомлює пріоритетне значення прав дитини у педагогічному процесі. Виховання громадянина засобами правової культури демократичного суспільства якісно відрізняється від виховання законослухняної людини в тоталітарному суспільстві.

Першим актом ООН, що стосуються прав дітей, стала прийнята Генеральною Асамблеєю в 1959 році Декларація прав дитини, в якій були сформульовані десять принципів, що визначають дії всіх, хто відповідає за здійснення всієї повноти прав дітей, і яка мала на меті забезпечення їм «щасливого дитинства» . Декларація проголосила, що «людство зобов'язане давати дитині найкраще, що воно має», гарантувати дітям користування всіма правами і свободами на їх благо і благо суспільства. Конвенція про права дитини була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1989 року, ратифікована Україною 27 лютого 1991 року. Цією конвенцією було визнано, що діти є повноправними членами суспільства та мають право на особливу турботу та захист. У 54 ст. Конвенції чітко прописані базові права: на життя, безпеку, освіту, медицину, право на сім'ю.

Відомий педагог, освітній філософ, дитячий правозахисник В.О.Сухомлинський в своїх творах та практичній діяльності приділяв велику увагу проблемам правового виховання, попередженню дитячих правопорушень і злочинів. Він глибоко усвідомлював важливість захисту

прав дитини, виступав проти різних форм насильства над дитиною, особливу увагу приділяв сімейному вихованню.

Загальновідомо, В.О.Сухомлинський не був професійним правозахисником. Не був Василь Олександрович дисидентом, його не судили в СРСР «за антирадянську діяльність» як Степана Хмару, Михайло Гориня, Василь Стуса, Ірину Калинець, Мирослава Мариновича та багатьох інших українських патріотів. Проте Василя Олександровича можна назвати захисником прав дитини в тоталітарному СРСР. Адже необхідність протистояння тоталітарним зазіханням на свободу людини в СРСР породила різні форми правозахисної діяльності, а тому числі й

В. О. Сухомлинський один із тих педагогів-правозахисників, хто стояв біля витоків виникнення оновленої гуманістичної педагогіки та філософії прав дитини. В творах Василя Олександровича завжди явно чи латентне присутня ідея свободи дитини. Фактично український педагог розвиває ідею відношення до дитини як до мети, а не як до засобу І. Канта, ідею пристосування виховного процесу до природи дитини Ж.-Ж. Руссо та Л.Н.Толстого.

Теоретичні висновки педагога-науковця щодо причин дитячих правопорушень були засновані на соціологічних методах (спостереження, аналізу, бесідах та інших) та загальнонаукових (аналіз, синтез, порівняння, уніфікація та інші). Щоб скласти єдину картину проблеми дитячих правопорушень, пояснити правову поведінку дитини не фрагментарно, а комплексно, цілісно і всебічно як соціолог Василь Олександрович використав науковий підхід. Він вивчив життя 460 сімей, в яких виховувалися підлітки, які здійснили правопорушення та злочини. Причини нелюдськості, жорстокості поведінки, дитячої злочинності педагог побачив в бідності інтелектуальних, естетичних, моральних інтересів сімей, в яких виховувались підлітки. Цікавим є спостереження педагога-соціолога, що в сім'ях підлітків, які вчинили злочин або правопорушення, не було сімейних бібліотек.

В. О. Сухомлинський різко засуджував різні форми фізичного та психічного насильства, словесні образи, залякування в сімейному та шкільному вихованні. Він вважав, що діти, виховані ременем, робляться бездушними, безсердечними людьми. На свого товариша по школі піднімає руку тільки той, хто сам пізнав і продовжує пізнавати «принади» домостроївського виховання. Злочини та правопорушення підлітків теж значною мірою є наслідком «кулачного» виховання.

Тоталітарна держава засобами освіти та виховання цілеспрямовано деформувала правосвідомість особистості. В.О Сухомлинський усвідомлював необізнаність радянського населення про права дітей, необізнаність самих дітей про свої права. Правозахисна діяльність українського педагога-новатора була спрямована на забезпечення безпеки дитини в процесі її саморозвитку і самоствердження.

IDENTITY OF A MIGRANT IN PSYCHOSOCIAL ASPECT OF ARRIVAL TO NEW ENVIRONMENT

Muradian Vartan, Kharkiv

Identity has increasingly become an important keyword in contemporary human and social sciences. Since the 1980s, research has intensively explored how meanings, expectations, and conflicts are associated with the different localities of individuals and groups; how individuals represent themselves using one or another element that constitutes their identity; how these elements can be categorized; and how multiple identities are compounded and negotiated when they conflict (Brubaker and Cooper 2000). The literature on this topic is so rich that it is nearly impossible to present an exhaustive overview of the different contributions in this field (Westin 2010). However, little attention has been devoted to the influence of migration on identity formation and transformation. Although it has been largely recognized in most cases that the discipline divide does not provide an adequate framework for academic research (Geertz 1983;

Fuller 1993), blurring the boundaries between disciplines is actually tremendously difficult because it is often perceived as a loss of power in individual disciplines (Bourdieu 1984). This edited volume brings together scholars engaging in a conversation about the issue of identity formation and transformation in contemporary multiethnic Europe. However, identity is a broad concept that has been defined differently by various disciplines. For this reason, a multidisciplinary approach is a highly complex task that continuously risks to results in misunderstandings caused by different definitions of the concept [1, p. 2].

When studying this subject it is important to look at both social and epistemological aspects, as they are tightly overlapping and support each other. They add a very valuable input in development of culture and economy, while providing and maintaining social and cognitive standards [3, p. 53].

When individuals migrate, they do not leave their beliefs or idioms of distress behind, no matter what the circumstances of their migration. Their beliefs influence their idioms of distress, which influence how they express symptoms and their help-seeking behaviour. For example, a study of Punjabi women who had been in the UK for a number of years found that they maintained the belief that depression was not a medical condition. Although they recognized its symptoms and identified various aetiological and perpetuating factors, their method of help seeking was related to their explanatory models—which led them to seek help from religious practitioners and by reading scriptures rather than seeking medical help from statutory services because they believed that this stigmatizes them and their families. They saw depression as a part of life's difficulties and there was nothing that doctors could do about it.

When two cultures come in contact, then a number of events may occur. Berry suggests that the process of acculturation is akin to the psychological models of moving towards, moving against and moving away from a stimulus. This change will correspond to adaptation or simulation, rejection and deculturation. The process of acculturation requires two cultures to come into contact and both

cultures may experience some change. In reality, however, one cultural group will often dominate the other group.

Acculturation has been defined as a ‘phenomenon’ which results when groups of individuals from different cultures come into continuous first hand contact with subsequent changes in the original culture patterns of either one or both groups. For clinicians, it is helpful to have a notion of acculturation so that the individual’s psychological distress can be understood in the context of what is happening to them and their cultural changes in identity [2, p. 131].

At an individual level in terms of behaviour, six domains have been identified which can be linked with acculturation. These include language, religion, entertainment, food and shopping habits. Other areas, which may be more difficult to identify and measure, include cognitive styles, behavioural patterns and attitudes.

These elements of the concept of acculturation are very closely linked with self-esteem and identity of the self as culture and personality are inter-linked. In a study of Puerto Ricans in the USA, Cortes found that feelings of nostalgia and disillusionment were linked with beliefs about depression. Childhood or early experiences and socialization may also play a role; child-rearing differences across cultures too will contribute to this. Clinicians must remember that none of these acculturative processes is static; these acts keep occurring, and the individual keeps responding to these acts.

With acculturation, some aspects of identity are likely to change, including the concept of self, and this will be dependent upon the cultural context. A person’s identity is defined as the totality of one’s self—formed by how one construes oneself in the present, how one construed oneself in the past and how one construes oneself as one aspires to be in the future. Two points need to be emphasized here. Firstly, that racial, ethnic and cultural identities form part of one’s identity, and secondly, the development of identity and the resulting changes owing to migration and acculturation will change the construction of identity. Gender, familial and socio-economic factors also contribute to identity [2, p. 135].

The relationship between migration and its processes and impact on individuals and their development of psychological or psychiatric conditions is a complex one and deserves to be teased out. Within the process of migration, where possible in prospective studies, it is important to study the pre-migratory phase, the preparatory phase, and the personality of the individual, the amount of social support and network and preparation for the process of migration. Subsequently, the process of migration itself and the migratory and post-migratory stresses may need to be studied. These should include life events, racial and socio-economic discrimination and factors such as housing, employment, status, *etc.* Furthermore, cultural identity and measures of acculturation will be worth assessing to understand the stresses and supports an individual feels and how these interact with other life events. Achievement *versus* expectation, self-esteem, ethnic density and cultural patterns of development and attachment and periods of separation from one or both parents deserve to be studied further. Biological factors such as neurodevelopmental anomalies must be studied further in general populations to ascertain the rates of biological assault and must be correlated with social disadvantage.

References:

- Maria Caterina La Barbera Identity and Migration: An Intraduction / MC La Barbera – Switzerland : Springer International Publishing, 2015 – 270 p.
- Dinesh Bhurga Migration, distress and cultural identity / Dinesh Bhurga – Oxford : British Medical Bulleting, 2004 – 12 p (129-141).
- Дольская О. А. Человек в современном мире: на пути к новой парадигме образования : монография / О.А. Дольская, А.В. Голозубов, О.Н. Городыская. – Харьков : НТУ "ХПИ", 2016. – 216 с.

**УПРОВАДЖЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ
ЧЕРЕЗ ДІЯЛЬНІСТЬ ШКІЛЬНОГО ЄВРОКЛУБУ
(З ДОСВІДУ РОБОТИ ЄВРОКЛУБУ «БДЖІЛКА»
ХАРКІВСЬКОЇ СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ ШКОЛИ № 73)
Н.Д.Подчерняєва, м.Харків**

Громадянське виховання старшокласників покликане закладати основу демократичного світогляду, формувати поняття про права та обов'язки людини, навчати відстоювати свої права, виявляти толерантність до поглядів

іншої людини, вирішувати соціальні питання демократичними методами. Головна мета громадянського виховання сучасності, за визначенням О. Сухомлинської, – підготовка молоді «до життя у громадянському демократичному суспільстві, взаємопов'язаному світі; визнання й прийняття цінностей, що є головними, визначальними для даного суспільства» [2, с. 3]. Такої ж точки зору дотримується П. Вербицька, яка акцентує увагу на засвоєнні фундаментальних понять суспільства, його цінностей [1, с. 39 – 44].

В умовах глобалізації людського суспільства громадянське виховання передбачає набуття навичок участі в громадському житті через практичний досвід співпраці з місцевою громадою (школа, вулиця, мікрорайон, населений пункт) та владними структурами, здобуття досвіду демократичної поведінки в розв'язанні соціально важливих проблем. Це може відбуватися як у рамках освітнього процесу, так і бути складовою роботи молодіжних громадських організацій, клубів тощо.

Науковцями розроблені методичні аспекти громадянського виховання: Ю. Завалевським досліджено формування громадянської спрямованості особистості в позаурочній роботі; Ю. Олексіним – методичні засади формування рис громадянськості старшокласників у процесі навчання історії; Т. Смагіною представлена методика формування громадянської компетентності на уроках правознавства. Водночас проблема впровадження громадянського виховання старшокласників через діяльність шкільного євроклубу досліджена недостатньо.

Прикладом виховання громадянина, здатного жити в полікультурному суспільстві, який знає свої права і обов'язки, уміє впливати на зміни в суспільстві може слугувати досвід діяльності євроклубу «Бджілка» Харківської спеціалізованої школи № 73. З 2005 року заклад брав участь в регіональному експерименті під науковим керівництвом Харківського обласного науково-методичного інституту безперервної освіти за темою «Громадянська освіта учнів ХСШ № 73». Робота велась за трьома напрямками:

*XIX Міжнародна науково-практична конференція «Освіта і доля нації»,
м.Харків, 2018*

- *викладання предметів з громадянсько-правової освіти за рахунок годин варіативної складової навчального плану: «Толерантність» (6 клас); «Права дитини» (7 клас); «Практичне право» (8 клас); «Основи правознавства» (9 клас); «Права людини» (10-11 класи). Крім того, у межах громадянського виховання викладались такі предмети та курси: етика; європейські студії; Харківщинознавство; людина і суспільство; основи філософії; основи економіки; основи естетики; народознавство; основи інформатики; Інтернет; інформаційні технології;*

- *створення діяльнісного середовища для набуття позитивного досвіду соціальних дій. За ініціативи учителя історії та права І.Мазур у 1999 році у школі розпочало роботу дитяче об'єднання – Центр прав дитини, що включав у себе команду волонтерів «Ми разом!», лабораторію соціологічних досліджень, консультаційний пункт з правових питань «Шкільний адвокат», а згодом (з 2005 року) став структурною частиною євроклубу «Бджілка». Центр став осередком корисних справ, дав можливість старшокласникам реально впливати на політику закладу. Центр прав дитини діяв на демократичних засадах, мав президента. Євроклубівці взяли участь у проектах різних рівнів: «Громадянин», «Рівний – рівному про права дітей», «Права дітей у притулку», «Дитина та її права», «Ні!» – дитячій експлуатації», «Подаруй радість дітям», «Євросоюз учора і сьогодні», «Європа проти наркотиків», «Модель ЄС», «Всесвітня Мережа День Землі», «Геноцид та його найбільш жахлива форма Голокост як попередження наступним поколінням»; у волонтерському русі «Ми разом!», у всеукраїнському семінарі-тренінгу «Практичне право», у Польсько-українському семінарі «Шкільні Євроклуби в школах Польщі та України», у програмі розвитку ООН «Створення захищеного середовища для молоді України».*

- *організація шкільного життя, що сприяє демократичній поведінці учасників освітнього процесу (місячники правових знань, проведення заходів громадянсько-правового спрямування – День толерантності, День Землі, тиждень європейських студій в школі, місячник правових знань, дебати, тренінги,*

круглі столи, зльоти волонтерів; робота органів самоврядування закладу – рада закладу, батьківський комітет, піклувальна рада, педагогічна рада, профспілки, батьківські збори).

Отже, результатами запровадження громадянського виховання стало зменшення кількості правопорушень та конфліктних ситуацій у закладі; збільшення кількості соціально активних старшокласників та учасників освітнього процесу, охоплених правовою освітою. Зросла кількість випускників, що вступають до вишів правового напрямку.

Перспективами подальших наукових пошуків може бути вивчення питання розвитку партнерських стосунків шкільних євроклубів України та країн Європи.

Література

1. Вербицька П. В. Понятійний апарат громадянського виховання особистості / П. В. Вербицька // Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки. – 2009. – № 43. – С. 39 – 44.
2. Сухомлинська О.В. Громадянське виховання: спадщина і сучасність / О. Сухомлинська // Управління освітою. – 2005. – № 24, грудень – С. 3.

ЭТИЧЕСКИЕ ПРИОРИТЕТЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СТРАТЕГИИ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ

О.П.Проценко, г.Харьков

Воспитательно-образовательная стратегия предполагает в качестве своей определенной цели приобщение к нормам общественной морали учащихся вузов. Она носит не прямой, а опосредованный характер, включаясь в процесс освоения научными знаниями, овладения профессией и навыками делового общения. Этические приоритеты в образовательной стратегии высшей школы представляют собой систему ценностно-оценочных смыслов морали и набор императивных указаний, направленных на эффективность коммуникативных практик в пространстве делового общения, связанного с будущей профессиональной деятельностью студентов. Это актуально в осуществлении таких процессов, которые имеют первостепенное

значение не только для организации дела, но и для управления, корпоративом, что приводит в конечном результате к плодотворной активности в направлении от замысла – к результату. Этические приоритеты, которые включены в систему контактов, связей, взаимодействий в границах высшей школы касаются, прежде всего, вариативности поведения, состояния морального сознания и наличия комплекса качеств характера действующих лиц. Профессиональное общение требует слаженности, единства действий. Последние только и возможны в связи с соответствующими им явлениями духовного порядка (слаженность, доверие, помощь и содействие), получившими такие обозначения, как корпоративный дух или предпринимательский этос.

В профессиональном общении духовные приоритеты сконцентрированы в понятии «содружество», основанном на процессуальной совместной деятельности людей, способствующей их сближению, невзирая на статусные и ролевые дифференциации. Содружество основывается на отношениях взаимопомощи, оказания услуг поддержки, покровительства, содействия и прочее.

Установка на дружелюбие, как способ закрепления доброжелательности и готовности к диалогу, крайне важна в духовных приоритетах делового общения. Она является универсальной формой при решении спорных вопросов и конфликтных ситуациях. Дружелюбие способствует устранению в отношениях отрицательных эмоциональных реакций: чувство страха и неуверенности, обвинений и оскорблений. Дружелюбие способствует поддержанию интеракции. Отсутствие его может сказаться на прекращении контактов, когда один из партнеров будет считать себя свободным от обязательств, воспринимая отсутствие дружелюбия как нажим или давление.

В терминологическом плане слова «содружество», «дружелюбие», «дружественность» соотносятся со словом «дружба», и это не случайно, поскольку последнее отражает в определенной степени некоторые аспекты

духовной коммуникации, в том числе быть спутником, входит в отряд, свиту, заботится, оберегает. Тем не менее, в отличии от дружбы содружество и дружелюбие свободны от сильной эмоциональной зависимости, связанной с верностью, преданностью. Они полагают отношения ответственной зависимости, обусловленной конкретной ситуацией, где доминирует скорее солидарность, заинтересованность в успехе общего дела, которая в экстремальных ситуациях может оборачиваться альтруизмом, возвышенными переживаниям и героическими свершениями. Главное, на что направлена дружественность – это вежливость. В деловом общении она способствует диалогичности: взаимопомощи и согласованности в делах и во мнениях, соблюдению справедливости, честности и порядочности. Вежливость обеспечивает поддержание между людьми такой социальной дистанции, которая снимает эмоциональное напряжение.

Этические приоритеты профессиональной деятельности или делового общения вообще включают в себя причастность как некую склонность, тягу, влечение человека к кому-нибудь или чему-нибудь. Следует заметить, что та самая причастность к делу и общению ради него присутствует неявно, воплощается в импульс необъяснимого, бессознательного и осуществляется через желание взаимодействовать. В деловом общении причастность воплощается в занятость, заботу, которые структурирует повседневность и входят в жизненный мир человека, в мир его самости, то есть той сферы и ее продукта, с которым человек себя идентифицирует. Диалектика совпадения внутреннего человека с человеком внешним, где реализуется его свобода и творчество, нашла отражение, скажем, в социально философских идеях Г.С.Сковороды о «сродности» труда. «Сродный труд» Григория Сковороды представляет собой результат выбора, предпочтения человека, его волеизъявления. В таком труде обнаруживается мера ответственности, обозначается круг обязанностей, вовлекающих его в систему практической деятельности. «Сродный труд» дарует человеку не только средства к существованию, но и такие блага, как

смысл жизни и счастье, которые предстают базовыми духовными ценностями.

Для делового общения в духовном измерении его пространства особое место занимает феномен мастерства, или искусного социального действия, который предполагает опыт, результирующий процесс освоения социального в его различных модификациях. Этический потенциал профессии, соответствующий статусу духовности, связан с системой понятий, обозначающих актуализированное взаимодействие. Они включают в себя принципы долженствования, справедливости и ответственности, комплекс морально-этических переживаний, связанных с механизмом регуляции поведения субъектом своей социальной активности в единстве с переживаемыми чувствами совести, вины, раскаяния.

В. СУХОМЛИНСЬКИЙ І СЛОБОЖАНСЬКА ФІЛОСОФСЬКА ТРАДИЦІЯ

Н.В.Радіонова, м.Харків

Проблема морального оновлення, автентичності та неавтентичності людського буття, формування філософії як тісно пов'язана з «живим» життя є центральною для слобожанської філософської традиції, живлячим джерелом якої завжди була і залишається філософія Г. Сковороди.

Дійсно, проблема буття людини, її морально-етичного виховання становить один з найважливіших напрямків духовних мандрів Г.Сковороди. Сам Г.Сковорода неодноразово підкреслював, що пізнання сутності людини для нього важливіше за все. Мандрівний філософ в бесідах на високі теми проводив години з освіченими українцями і скільки ж уваги приділяв розмовам з простими співбесідниками. Тема мандрівництва як шлях людини до спасіння розгортається у таких філософських трактатах Г.Сковороди як „Брань архистратига Михаила со Сатаною о сем: легко быть благим” (1783 р.) та „Пря беса с Варсавою” (1783 р.).

Отже, для Г.Сковороди мандрівництво – це духовний пошук, „пізнання самого себе”, досягнення внутрішньої свободи та педагогічна практика духовного вчительства й проповідництва.

Мандрівництво закутками людської душі є центральним моментом етичної спадщини Василя Сухомлинського, який привертає до себе увагу не тільки як видатний письменник і педагог своєї доби, не тільки як теоретик морально-етичного виховання, але і як яскравий послідовник «філософії серця». Проводячи уявні паралелі педагогічної спадщини В.Сухомлинського з духовним мандрівництвом Г.Сковороди, можна відзначити наслідування дидактичним практикам Сковороди, важливою рисою яких є ситуативна адаптація світоглядного, етичного і теоретико-пізнавального матеріалу до мінливої аудиторії. Сковорода намагається розширити склад цієї аудиторії через латентне делегування вчительських уповноважень своїм слухачам. Його просвітництво є насамперед намаганням активно впливати на населення. Але пролиття світла розуму, на його думку, може відбуватися не тільки з єдиного центру, а з багатьох центрів освітньої активності духа. Цей педагогічний принцип простежується й у В.Сухомлинського, який етичну проблематику вважав наріжним каменем виховання молоді. Зокрема, у своїй «Хрестоматії з етики» через ненав'язливі, близькі і зрозумілі дітям образи, пропагує основи християнської етики, так само, як колись Г.Сковорода у далекому 1768/69 навчальному році викладав курс Християнського добронравія.

Таким чином, етична концепція виховання, витоки якої слід шукати в творчості Г.Сковороди, є лейтмотивом філософії виховання й освіти В.Сухомлинського. Створюючи уявний діалог у часі й просторі, навіть у скрутні часи тоталітаризму, В.Сухомлинський відкривав нові можливості кордоцентричної орієнтації вітчизняної освіти.

**ПЕДАГОГІЧНА АНТРОПОЛОГІЯ І.КАНТА ТА
В.СУХОМЛИНСЬКОГО**

О.О.Разуменко, м.Харків

Вимога трансформації посттоталітарних педагогічних відносин на засадах загальнолюдських цінностей та української національної педагогічної традиції обумовлює звернення філософії освіти до переосмислення у сучасних соціокультурних контекстах моральних і гуманістичних смислів педагогічних концепцій засновника педагогічної антропології, німецького філософа І. Канта та видатного українського ученого, педагога-новатора В.Сухомлинського. Ці освітні філософи прагнули до створення цілісного і всебічного погляду на виховання та освіту людини, розглядали освіту та виховання у загальному контексті людського буття, центральною ідеєю їх філософських систем є людиновимірність освіти та виховання.

З одного боку, педагогічна спадщина видатних науковців належить до різних історичних часів та національних культур, проте, з іншого боку, причетність творчості І.Канта та В. Сухомлинського до розвитку європейської культурної традиції з її морально-етичними інтенціями на ідеали свободи, справедливості, життєтворчості людини, є передумовою рефлексій глибокого теоретико-методологічного потенціалу їх філософсько-педагогічних концепцій.

Філософсько- педагогічні погляди теоретика (професора, а з часом ректора [Кенігсберзького університету](#)), викладача курсів філософії та педагогіки І.Канта формувалися у контексті філософії Просвітництва. Розвиваючи моральні та гуманістичні ідеї Ж.-Ж.Руссо, І. Кант у трактаті «Про педагогіку», «Критиці практичного розуму», «Відповідь на питання: що таке просвітництво» обґрунтував ряд важливих положень, що заклали основи педагогічної антропології як науки про виховання людини на основі морального закону, що дається людині у вигляді апріорного принципу практичного розуму, реалізація якого залежить від свободної волі людини.

Сьогодні загальновідомо, самоздійснення й вдосконалення людини здійснюється під впливом освіти, виховання і самовиховання. В цьому процесі саме на людину покладається відповідальність за індивідуальну життєтворчість. Проте в сучасному складноструктурованому світі людині важко розібратися в множині світоглядних пропозицій. Водночас сучасна педагогічна наука і філософія, як й в часи Просвітництва, апріорним в розвитку людини проголошує принцип людської свободи, проте мало уваги приділяє питанню обґрунтування шляхів, умов реалізації цього людського дару, зокрема, проблемі ризиків автодидактичних практик.

В етиці Канта, на відміну від аристотелівської етики добродійності, де людські чесноти є наперед заданими і встановлюються іншими, людині притаманна автономія волі, але її діяльність регламентується категоричним імперативом, зміст останнього криється у моральному самообмеженні, людина має чинити так, щоб інші розглядалися нею як ціль і ніколи як засіб. Лише за таких моральних умов людина як автономна особистість сама себе дає накази і настанови етичної поведінки та несе відповідальність за свою життєтворчість. У XIX-XX століттях філософсько-педагогічне вчення І. Канта стало фундаментом європейської освіти та політично-правового, соціально-культурного досвіду людства.

Український педагог В. Сухомлинський не мав філософської освіти, внаслідок панування догматизованого марксизму не був безпосередньо ознайомлений з гуманістичними ідеями педагогічної антропології І.Канта. Коли Василь Олександрович з 17 років (в 1935 році) почав вчителювати, в українській школі політичним режимом впроваджувалась авторитарна система виховання. Зупинимось на характеристиці цього історичного етапу в розвитку української педагогіки. Як зауважують дослідники, радянська освіта і педагогічна наука пройшла декілька етапів свого розвитку: у 20-х роках XX ст. – етап експериментаторства, з початку 30-х рр. до кінця 50-х рр. українська педагогіка розвивається як складова «російсько-радянської культури». Наступному періоду розвитку вітчизняної педагогіки з 1958 р. до

1985 р. завдяки діяльності українських педагогів-новаторів, зокрема В.Сухомлинському, історики педагогіки дали назву «українська педагогічна думка у змаганнях за демократичний розвиток» [1, с.5]. Отже, філософсько-педагогічна концепція Канта формувалась в епоху німецького просвітництва, а філософсько-педагогічна діяльність В.Сухомлинського розгорталась в тоталітарному суспільстві, у шістдесятницькій ситуації.

Користуючись політикою відлиги, покоління шістдесятників прагнуло відродження української культури [2]. В ситуації непростого екзистенціального вибору знаходився й Василь Сухомлинський. Маючи природній інтелект, письменницький та педагогічний дар, він свідомо відмовляється від партійно-державницької кар'єри, роботи в престижних установах, життя в крупних містах. Місцем, яке надихало Василя Олександровича на педагогічну творчість була звичайна сільська школа, в якій вчилися діти простих українських селян. Можливо саме в такому природньому середовищі гуманістично спрямована діяльність В.Сухомлинського дозволяла виваженіше здійснити селекцію цінностей, смислів та ідеалів комуністичного виховання, відродити притаманній українській культурі демократичний стиль педагогічної взаємодії.

Василь Сухомлинський, як й його відомий талановитий попередник освітній філософ Григорій Савич Сковорода, усвідомлюючи високе призначення людини, надавав першочергового значення вихованню у дитини, батьків, вчителів почуття людської гідності. В творчості В.Сухомлинського українська педагогічна традиція починає ставити під сумнів ідеал слухняної, покірної людини, офіційний соціально-моральний статус дитини в радянському суспільстві. Сутністю педагогічної антропології В.Сухомлинського стали гуманізм, ставлення до дитини як до мети, а не засобу, індивідуально-особистісний підхід, культивування в дитині позитивних моральних почуттів і емоцій, одухотворення знання, формування

у дитини та батьків почуття радості від пізнання нового в процесі діалогічної взаємодії, дружнього спілкування.

У Павлівській школі Василь Олександрович в атмосфері педагогічного партнерства на практиці впроваджував ідею педагогічного просвітництва: приділяв багато уваги формуванню педагогічній культурі батьків, формуванню їх відповідальності за виховання дитини. В. Сухомлинський скоріше інтуїтивно, ніж свідомо, на ґрунті кращих гуманістичних традицій української педагогіки осучаснив моральні ідеї кенігсберзького філософа, зокрема, ідею прав дитини, самовиховання та самоосвіти, тим самим підготувавши фундамент для трансформації комуністичного виховання в гуманістичне, орієнтованого на загальнолюдські цінності.

Отже, гуманістична педагогіка і освітня діяльність В. Сухомлинського поставила ряд питань щодо зміни уявлення про зміст і форми, спрямованість трансформацій педагогічних відносин в умовах посттоталітарного суспільства. Звернення на компаративних засадах до спадщини І. Канта та В.Сухомлинського дозволяє розвинути та удосконалити існуючі моделі освіти та виховання.

Література

- Сухомлинська О. Радянська педагогіка як ідеологія: спроба історичної реконструкції / О. Сухомлинська // Історико-педагогічний альманах. - 2014. - Вип. 1. - С. 4-24.
- Тарнашинська Л. Українське шістдесятництво : профілі на тлі покоління (історико-літературний та поетикальний аспекти) / Людмила Тарнашинська ; Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України. – К. : Смолоским, 2010. – 632 с.

СВОБОДА В СИСТЕМІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ

О.М. Роговський, м.Харків

Постановка проблеми. Процес європейської інтеграції є безумовно унікальним явищем в історії і відбувається на основі не тільки задоволення взаємних інтересів, але й загальних ціннісних уявлень, яки поєднують ці народи. Ці загальні цінності затверджені у правових документах

європейській спільноти, але втілення у життя викликає багато проблем і питань на тлі різних умов, традицій і процесів глобалізації.

Аналіз актуальних досліджень. Існує значна література по (нео)лібералізму в контексті проблематиці прав і свобод людини, а також ролі держави і громадянського суспільства (Ж.-Ж. Руссо, А. Токвіль, І. Берлін, З. Бауман,) включно із української проблематикою (О.М. Сичивица, Г.М. Куц, В.М. Шаповал та ін.). Однак в більшості цих робіт свобода трактується не як цінність, а лише умова загального розвитку або потреба людини. Звідси витікає актуальність системного підходу в дослідженні свободи разом з іншими цінностями. Тому **метою** цього дослідження є сутність свободи саме в системі європейських цінностей, а **завданням** – розкриття її ролі в контексті основних прав і свобод, які задекларовані в відповідних документах європейської спільноти.

Виклад основного матеріалу. Дійсно, європейська спільнота склалася в результаті вільного вибору національних держав і народів на базі рівних прав і обов'язків і створює багатоманітний відкритий простір, який постійно розвивається і не зводиться до переважання одного напрямку думки або ідеології. В цьому контексті набуває значущість саме виробка загальних ціннісних уявлень або традицій, які поєднують і зберігають цілісність цього різноманітного утворення.

Деякі автори розглядають цінності виключно в діалектичному контексті зміни оцінювання і знецінювання або (де)валоризації (З. Бауман, Б. Гройс), тобто як відносне, функціональне поняття. Необхідність цінностей для сучасного стану економіки і суспільства визнає відомий автор Дж. Сорос, який відмічає, що «віра людей в десять заповідей робить суспільство більш стабільним». Він поділяє цінності на фундаментальні (універсальні, релігійно-духовні) і доцільні (прагматичні), причому останні значно переважають в умовах перехідного суспільства і глобалізації, а для перших потрібні відповідні сучасні форми втілення [1, с. 93]. Це означає, що свобода, як базове поняття для ринкової економіки та процесів глобалізації, для свого

втілення повинна бути переоцінена в напрямку адаптації, гнучкості, універсальності для застосування у сучасних реаліях, оскільки всі цінності мають не вічний, а «рефлексивний», змінюваний характер.

Значення свободи в українській свідомості видно на прикладі висловлювання гетьмана І. Мазепи: «українці занадто люблять свободу, щоби бути свободними» [2, с. 688]. З приводу усвідомлення потенціалу свободу характерним є висловлення А. Токвіля: «Мистецтво бути свободним здатне творити чудеса и в той же час як нема важче науки, ніж навчання свободі» [3, с.189]. Свобода може адекватно втілена тільки у системі цінностей справедливості, добра, гуманізму та прав людини. Заповнити можливу «порожнечу» свободи допоможе також і звернення до її витоків і стародавніх традицій (Магдебурзьке право і вільні міста середньовіччя, Велика хартія вольностей, республіканські, парламентські традиції), а для України безумовно мають значення традиції козаччини.

Зрозуміло, що втілення позитивної свободи повинно мати с и с т е м н и й характер в сполученні із іншими цінностями, яки зафіксовані в таких базових політичних документах, як «Хартія по правам людини», «Європейська конвенція про захист прав і основних свобод людини»(1953 р.). Ця системність полягає в урівноваженні і взаємодоповненні початкове протилежних ціннісних орієнтацій на свободу і справедливість, рівність яки разом з головною цінністю добра (блага) складають трикутник європейських цінностей. Тобто, індивідуальні свободи (свобода слова, совісті, самовираження, «ліберальний індивідуалізм» і т.д.) урівноважені цінностями рівності, справедливості разом з плюралізмом, толерантністю, що забезпечує динамічну рівновагу прав і обов'язків людини (особистості) і суспільства (держави). Найбільш уразливий ланкою цього трикутника є індивід або права і свободи звичайної людини, яка часто залишається беззахисною перед Системою. Трагічний досвід свідчить про те, що реалізація справедливості і добра без свободи веде до тоталітаризму і посиленню влади, що залишається потенційною загрозою для світу. У сучасних умовах це явище веде до

бюрократизму, корупції, монополізації влади та інших деформацій демократичного суспільства. З іншого боку, реалізація свободи без справедливості, рівності веде до безладу, анархії революцій, конфліктів, що також сприяє встановленню автократичних режимів, а у сучасних умовах веде до кризових явищ і нестабільності суспільства. **Висновки.** Навчання науки свободі повинно також бути завданням освітнього процесу.

Список використаних джерел

1. Дж. Сорос Кризис мирового капитализма. Открытое общество в опасности/М.: ИНФРА, 1999 – 145 с.
2. О.М. Сичивица Либерал-рестрикциозм и архитектоника гармонического мира. Историкософско-политологический трактат/ Л.:ВСЛ,- 2013 – 1220 с.
3. А. де Токвиль Демократия в Америке / с. 189.М.: Прогресс, 1992. – 554 с.

**ФІЛОСОФІЯ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ГРОМАДЯНИНА У
СПАДЩИНІ В.СУХОМЛИНСЬКОГО**

В.В.Сагуйченко, м.Дніпро

Актуальність теми. Починаючи досліджувати підходи до громадянських компетенцій, громадянської освіти, сьогодні ми згадуємо різних педагогів і філософів. Серед видатних – В.Сухомлинський. Особистість В.Сухомлинського – це окрема сторінка у філософії виховання особистості громадянина за гуманною педагогікою. Адже авторська школа Василя Олександровича – це школа радості, де плехається розвинена маленька особистість, школа співдружності різних поколінь.

Аналіз джерел. Невипадково його спадщину досліджують як наші вітчизняні вчені, так і науковці різних країн: І.Бех, Л.Бондарь, І.Зязюн, О.Савченко, О.Сухомлинська, Е.Гартман, Л.Мілков, Ван Ігао та багато інших.

Важливою складовою у його спадщині є завдання виховання всебічно розвиненої особистості, і серед головних завдань – громадянське виховання на засадах гуманної педагогіки, «...ідеями гуманізації, природовідповідності і демократизації всієї життєдіяльності дитини пронизана вся його педагогічна творчість, він був учителем-практиком, творцем експериментальної та

авторської школи, де апробувались педагогічні ідеї і до якої звертались уми передової інтелігенції» [6]. Згадуючи важливий внесок В. Сухомлинського у соціогуманітарні науки, перш за все ми відмічаємо його працю «Серце віддаю дітям», яскраві настанови у «Батьківській педагогіці», пам'ятаємо його акцентування на тому, що «...із сім'ї починається суспільне виховання. У сім'ї закладається коріння,.. це джерело, водами якого живиться повноводна річка нашої держави» [7, с. 22].

Нормативно-правові документи країн ЄС та України підкреслюють, що сьогодні актуальними стають питання громадянської освіти, навчання і виховання у дусі демократії, чому сприяли демократичні процеси 80-90 років минулого століття. Громадянська освіта існує і в демократичній державі і в тоталітарній, але має різні цілі [1]. Важливо підкреслити, що «громадянська освіта покликана сприяти вихованню особистості, якій властиві демократична, громадянська культура, усвідомлення зв'язку між ідеями свободи та правами людини, готовність до компетентної участі в житті суспільства» [4, с. 11].

Виклад основного матеріалу. Сучасні школи та інші навчальні заклади відіграють центральну роль у підготовці підростаючого покоління як активного та відповідального члена суспільства. Невипадково «...роль громадянина — предмет постійних дебатів, що свідчить про неоднакове розуміння її в різних країнах Європи. Основна роль, яку очікують від громадянина, – це участь у демократичних процесах суспільства» [8, с. 20].

Тому зрозуміло, чому розвиток громадянських компетентностей передбачено через соціалізацію учнівської молоді, про що йдеться у Концепції «Нова українська школа. Простір можливостей». Подальший розвиток громадянських компетентностей започатковано в Україні і в рамках швейцарсько-українського проекту «Розвиток громадянських компетентностей в Україні – DOCCU», який має «загальнонаціональний масштаб і значення. Його реалізація здійснюється Інститутом міжнародних проектів в освіті Цюріхського педагогічного університету через Громадську

організацію «Розвиток громадянських компетентностей в Україні». Проект покликаний удосконалити процес «співпраці між органами державної влади, системою освіти та громадськістю для створення демократичного середовища у місцевих громадах і країни в цілому» [2]. Чому сприяють принципи громадсько-орієнтованої освіти: самовизначення, самодопомога, формування лідерства, наближення до місця проживання, об'єднана сфера послуг, максимальне використання ресурсів, причетність, відповідальність, послідовність і безперервність освіти [5, с. 12-13]. Такі навчальні заклади працюють за прагматичною філософією Джона Дьюї.

Важливо підкреслити, що громадянські компетентності особистості тісно пов'язані з становленням та розвитком громадянським суспільством, де до основних цінностей громадянського суспільства поряд зі свободою особистості громадянина відносимо і соціальне партнерство, а на громадськість, як на соціальних партнерів, покладається обов'язок активно впливати на формування освітньої політики та позитивної громадської думки задля сприяння реалізації освітньої політики і бути активним учасником її розвитку [3].

Висновки. Значну роль у становленні та розвитку громадянських компетенцій особистості майбутнього громадянина відіграють органи батьківського самоврядування у співпраці з освітніми закладами, що працюють за варіативними програмами батьківського всеобучу; практична їх реалізація можлива за моделлю громадсько-активної школи.

Список використаної літератури

1. Воскресенская Н, Шехтер С, редакторы. Гражданское образование: содержание и активные методы обучения. Москва. 2004. 190 с.
2. Голлоб Р., Протасова Н.Г. Развитие гражданских компетентностей в Украине: опыт швейцарско-украинского проекта - DOCCU // Матеріали науково-практичної конференції за міжнародною участю "Розвиток громадянських компетентностей в Україні" в рамках швейцарсько-українського проекту "Розвиток громадянських компетентностей в Україні - DOCCU". Дніпро-Херсон. 2017. С. 3-7.
3. Грицяк Л.Д., Калініна Л.М. Державно-громадське управління розвитком освіти на державному, регіональному та інституціональному рівнях // Стратегічні пріоритети, № 3(12), 2009. С. 59-66.
4. Громадянська освіта: теорія і методика навчання : навч. посіб. Київ: ЕТНА-1, 2004. 174

с.

5. Софій Н, Кавун Ю, редакторы. Громадсько активні школи в Україні: кроки до дій. Київ: Всеукраїнський фонд "Крок за кроком", 2005. 162 с.
6. Сухомлинська О. Біографія В. Сухомлинського в світлі наукового аналізу // Рідна школа, № 8, 1993. С. 33-36.
7. Сухомлинський В.О. Вибрані твори : у 5 т. Т. 4. Павліська середня школа. Розмова з молодим директором. Київ: Радянська школа, 1977. 640 с.
8. Фельдхаус Р., Позняк С. Європейський підхід до громадянської освіти // Шлях освіти, № 3, 2001. С. 20-25.

ОСВІТА ЯК ЖИТТЄВЕ ПРОЕКТУВАННЯ

О.В.Садоха, м. Харків

Реформаційний досвід останніх десятиліть свідчить про те, що попри численні цікаві й актуальні рішення, розмаїті підходи, загальну проблему адекватного й своєчасного подолання низки викликів для індивіда й суспільства в освітньому полі не вирішено.

Ми переживаємо зміщення старого світу, як ми пізнали його, новим світом, який досі значною мірою невідомий, тобто, за визначенням Ф. Маліка, Велику Трансформацію, 21. Відбувається становлення нового динамічного порядку і нового функціонування суспільства, так само й нових освітніх практик, причому з урахуванням роздумів про апокаліптичну долю людства, оскільки минуле століття відзначено тим, що людство перетнуло поріг можливості самознищення – або загибелі від ядерної зброї, або через створення неможливих для існування умов. Злам ХХ-ХХІ століть ознаменувався значним успіхом Іллічевої критики (та інших ретроспектив), уплинувши навіть на цілеспрямованих технократів, знімаючи «серпанок самозаспокоєння» й актуалізуючи спрямованість на винахідливість, ініціативність, гнучкість, творчість, цінування спільних творчих зусиль.

Для розробки освітніх стратегій, адекватних сучасним викликам, у працях відомих фахівців (як-от: Дж. Бієста, Е. Харгрівз, Д. У. Опп та інших) підкреслено необхідність зважати на крихкість і вразливість людської природи, на щораз зростаючу кількість проектів щодо створення спільної

команди людей із роботами для створення більш потужної, гнучкої і економічно ефективної сили, яка знижує ризики втрат, проте загострює питання виховання гідності й толерантності, управління емоціями, вміння керувати своєю поведінкою, відповідати за скоєне, враховувати позиції іншого тощо. Реагування на сучасні технології та їхні ризики, з дискусійним обґрунтуванням необхідності біотехнологічних поліпшень з позначенням прийнятних для цього умов, із урахуванням можливого виходу «поліпшенця» із-під самоконтролю, із загостренням питання безпеки й спроможності прогнозувань, участі в глобальних дискусіях суголосні можливостям освіти у вихованні й розвитку підростаючого покоління з вирішенням широкого спектру питань як щодо формування свідомості, так і активності (інтересів, орієнтацій, потреб, діяльності, організації повсякденного життя, спілкування, навчання, творчості тощо). Навчально-розвивально-виховні практики покликані в цьому разі передовсім усувати нерівності між «вдосконаленими» й «звичайними» людьми, людьми з особливими потребами, сприяти соціалізації як перших, так і інших, зменшувати можливості й наслідки тиску під час взаємодії, розвивати творчий потенціал кожного з урахуванням асиметрії потенціалу.

Сама освіта в сучасних контекстах є «ризиковою справою», як її влучно характеризує Дж. Бієста, а не тим, що можна чи необхідно повністю контролювати. У зв'язку з цим невиправданою видається обмежувальна політика, яка стверджує, що ми повинні перетворити школи в навчальні спільноти, де учителі та учні разом беруть участь в якомусь проекті спільного відкриття. «Неосвітні способи мислити про освіту» дозволили впливати на державну політику й педагогічні практики (іноді й управляти ними), унаслідок чого складаються небажані й нереалістичні погляди на навчання й освіту. Виступаючи проти неприйняття ризику, Бієста стверджує, що спроби вилучити ризик з освіти, зробивши її сильною, безпечною і передбачуваною, можуть повністю знищити освіту, оскільки такий підхід відкидає той факт, що інші люди мають свої власні способи буття і думки,

свої власні причини і мотиви, можливо, відмінні від наших. Разом з тим автор намагається показати, що деякі відповіді на бажання контролювати й «виправляти» освіту, перетворювати її на машину для виробництва невеликого набору «результатів навчання», а саме ті, які обстоюють свободу навчання і ставлять дитину в центр, які виводять учителя як фасилітатора, так само є проблематичними, оскільки вони можуть виявитися неконкурентоспроможними.

Зникнення або, принаймні, «ерозія» певного розуміння навчання та вчителя (звісно, не фізично) становить додаткові труднощі, оскільки повертає до спроб утвердити авторитарне навчання, щоб найкращі та найефективніші вчителі могли керувати всім навчальним процесом у «виробництві визначених навчальних підсумків» або формувати заздалегідь визначені особисті дані, такі як «хороший громадянин» чи «гнучкий учень». Заклик до контролю за вчителем та вчителя здійснювати контроль – часто є частиною більш широкої моральної паніки перед передбачуваною втратою влади в сучасному суспільстві.

Освітня діяльність як творча є не створення з колишніх досвідів; і це не є «продуктивним» творінням. До освітньої творчості належить виникнення та розвиток людської суб'єктності (як це доводить зокрема Бієста). Освіта ґрунтується на діалогічній комунікації, тобто процесі, що творить зміст, у якому спільна основа формується за допомогою взаємодії та участі, яка є вторинним аспектом творчості: створення спільного підґрунтя, з якого може виникнути суб'єктність, у вигляді міжсуб'єктності. З огляду на сказане освіта підпорядкована ризикові, вимагає наявності вчителя як особи, яка приймає рішення. В принципі, як підкреслює С. Вервер, «навчити» означає ризикувати чимось, «прийняти основну слабкість цілеспрямованого, творчого процесу, який ми називаємо освітою».

Сучасні філософи освіти все більше зосереджуються не стільки на проблемах в освіті, скільки на проблемі освіти, загострюючи питання про цінність освіти, що визначається відповідністю стандартам порядності і

виживання людини. Справа не в освіті, а в необхідності освіти певного виду, що допоможе виробити нашу «спорідненість життю». Українське реформування в освітньому полі потребує більш глибокого й прискореного переосмислення процесу і змісту освіти на всіх рівнях, із виробленням розмаїтих освітніх практик, із подоланням некоректної освіти, що відчужує нас від життя, від демократичного співіснування.

АРИСТОТЕЛЬ ПРО ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ЦІННОСТІ ДЕМОКРАТІЇ

І.А.Сімон, м. Харків

Від античних часів бере своє походження демократія як форма правління, як певна система політичної культури з сформованим ідеалом громадянина вільного поліса. Відомо, що саме Аристотель цей геніальний універсальний вчений, прагнув у своїх творах узагальнити досягнення античної думки у багатьох напрямках людського життя. У наукових працях Аристотеля філософська думка античності досягла своєї кульмінації. Таких глибин теоретичного осягнення проблем не здобув ніхто з філософів. На мою думку, політичні, етичні міркування і погляди видатного філософа мають чітку ціннісну складову. Вона полягає, насамперед, у пріоритеті людини, її свободи й справедливості.

Людину Аристотель розуміє як діючу, активну істоту, але діючу не саму по собі, а у певній системі «природа-суспільство». У нього людина і частина суспільства, і, що дуже важливо, результат власного самовдосконалення, освіченості. Філософ вважає, що людину треба розглядати як невід'ємну частину цілого, у межах якого і відбувається становлення людини, її діяльність, життя. Ця ідея взаємозалежності частини і цілого, людини і суспільства пов'язана з загальним принципом єдності світу.

Аналізуючи свободу людини, Аристотель вперше в історії філософії формулює поняття свободи вибору. Він розглядає структуру цього поняття, констатуючи наявність у виборі раціональних, емоційних і вольових

компонентів. Взагалі філософ визначає вибір людини як певний «потяг, що об'єднує у собі міркування і рішення». Міркування та прийняття рішень належать до вибору цілей і засобів їх досягнення на ґрунті можливого і реального. Емоційні компоненти вибору мають особливе значення: вони підносять людину на висоту досконалої доброчинності, роблячи її щасливою. Таким чином Аристотель підкреслює усе багатоманіття людської природи, глибину духовного життя людини.

Справедливість також як і свобода людини займає конче важливе місце в політичній і етичній теорії Аристотеля. Філософ констатує, що справедливість як норма, принцип демократичного суспільства має фундаментальне значення у всіх сферах суспільного життя, і виходить далеко за межі суто етики. Взагалі суспільне життя людини «тримається» справедливістю. Таким чином Аристотель визначає головну регулятивну функцію справедливості. Також він розрізняє і такі важливі різновиди справедливості, як урівнююча і розподіляюча. Урівнююча справедливість регулює відносини людей у галузі обміну, ринку, укладанні договорів. Сутність розподіляючої справедливості полягає у наданні певних благ людині згідно з її політичним статусом і морально-етичними якостями, де визначальним є таке поняття, як гідність людини.

Час довів, що цінності людського життя, свободи, право вибору, гідність, доброчинність, соціальна справедливість, про які писав великий філософ, завжди залишаються актуальними і конче необхідними для розвитку людського суспільства.

МУЗИКА І СПІВ - ВАГОМІ СКЛАДОВІ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ У «ШКОЛІ РАДОСТІ» В.СУХОМЛИНСЬКОГО

О.В.Слепцова, м.Харків

Перегляд науково-методичних досліджень свідчить, що, на думку видатного педагога В.Сухомлинського, естетичне виховання займає особливе

місце в системі навчально-виховної роботи. Основними засобами естетичного виховання є природа, мистецтво і музика.

Музика – це мова почуттів. Мелодія передає найтонші відтінки почуттів, що недоступні навіть слову. Музика і співи у школі, на думку В.Сухомлинського, – це не тільки навчальний предмет, а й могутній засіб виховання, який має надати емоційного та естетичного забарвлення всьому духовному життю людини.

У естетичному вихованні взагалі і в музичному зокрема дуже важливі психологічні настанови, якими вихователь керується, залучаючи дітей до світу прекрасного.

У «Школі радості» велика увага приділялася слуханню музики, слуханню природи. Людина опановує азбуку музичної культури, здобуває здатність сприймати найкраще в дитинстві, те, що упущено в роки дитинства, важко надолужувати пізніше.

Краса відточує людяність. Якщо людина з дитинства виховується у красі, якщо в неї розвивається здатність до переживань, то навряд чи вона стане бездушною та розпусною.

ЛІТЕРАТУРНА СПАДЩИНА В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО

Т.І.Тищенко, м.Харків

Літературна та педагогічна творчість В. О. Сухомлинського багатогранна й невичерпна. Гуманістична спрямованість, різноплановість та багатоаспектність його творів викликають постійний інтерес та актуалізують їхнє дослідження.

Твори видатного педагога пройняті безмежною вірою в людину, щедрість і благородство її душі, невичерпне багатство інтелектуальних і моральних сил. Ідеї самоцінності й неповторності, талановитості кожної дитини, вільний розвиток особистості в педагогічно продуманих умовах; включення соціального середовища у сферу педагогічних впливів; природне виховання (в єдності з природою) як головний чинник формування людини –

її розуму, почуттів, емоцій («уроки мислення на природі», «школа під голубим небом», «школа радості»); організація переживання дітьми нагромадженого досвіду; висунення слова вчителя як провідного засобу виховання особистості; відмова від колективних засобів впливу на особистість, особливо коли йдеться про проступок; розробка комплексної програми «виховання красою» людини, природи, вчинку; введення статевого виховання в структуру навчально-виховного процесу; вирішення проблеми біологічного і соціального на користь двофакторного впливу (врахування, крім соціальних чинників, фізичного стану, статі, спадковості, рівня розвитку здібностей) – ось та проблематика яка знайшла висвітлення і детальну розробку у творах видатного педагога.

У сучасних умовах реформування шкільної системи освіти та становлення «Нової української школи» особливої ваги набувають педагогічні погляди В.О.Сухомлинського, який у розвитку особистості важливу роль відводив учителю, який безсумніву постає як освітній філософ, покликанням якого є пробудження і розвиток творчих здібностей, нахилів, талантів учня. Адже сам В. О. Сухомлинський був ученим, педагогом-експериментатором, учителем-новатором.

Педагогічний талант має чимало складників. Вони є поєднанням творчих здібностей з майстерністю, досвідом педагога. «Учительська професія, – писав В. Сухомлинський, – це людинознавство, постійне проникнення в складний духовний світ людини, яке ніколи не припиняється. Прекрасна риса – повсякчас відкривати в людині нове, дивуватися, бачити людину в процесі її становлення – один із тих коренів, які живлять покликання до педагогічної праці. Я твердо переконаний, що цей корінь закладається в людині в дитинстві, закладається в сім'ї й у школі. Він закладається турботами старших – батька, матері, вчителя, які виховують дитину в дусі любові до людей, поваги до людини» [1, с. 421–422].

В. Сухомлинський підкреслював, що вчитель має справу з найскладнішим, неоціненним, найдорожчим, що є в житті, – з людиною, і що

від його особистісних якостей, професійної майстерності та мудрості залежить її життя, інтелектуальні здібності, громадянська зрілість. У праці «Сто порад учителю» В. Сухомлинський писав: «Однією з найважливіших особливостей творчості педагога є те, що об'єкт його праці – дитина – повсякчас змінюється, він завжди новий, сьогодні не той, що вчора. Наша праця – формування людини, і це покладає на нас особливу відповідальність, яку ні з чим не порівняєш» [2, с. 4].

Література

Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в 5-ти томах / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1976–1977. – Т.2. – С. 208, 421–422.

Сухомлинський В.О. Сто порад учителю / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. – Київ: Радянська школа, 1984. – Т.2. – С. 3– 248.

ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО ЯК ЗАПОРУКА РОЗБУДОВИ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Л.П. Ткаченко, м. Харків

Педагогічна спадщина Василя Олександровича Сухомлинського належить до таких здобутків, які упродовж років не втрачають значущості. Більше того, набувають особливої цінності і ваги в умовах розбудови національної школи на сучасному етапі. Система видатного педагога побудована на ідеях добра, гуманності, розвитку інтелектуального та морального початків, а значить – наділена здатністю оновлюватися з часом, набувати особливого звучання як на теренах України, так і в світовому просторі.

Концепція «Нова українська школа» розроблена на засадах, що дуже близько перегукуються з ідеями педагога-гуманіста. Зміст і процес навчання за новими вимогами організовані, відповідно до концепції, на принципах відкритості, співпраці, діалогу, партнерства між усіма учасниками освітнього процесу. Посиленої уваги надавав В.О. Сухомлинський навчанню дітей з особливими освітніми потребами. Він відстоював ідею спільного навчання, допомоги таким дітям, широкої їх соціалізації. Практична діяльність педагога

та його твори для дітей закликають до толерантного ставлення один до одного, морального та естетичного розвитку кожної дитини. Він вважав, що головне у роботі вчителя – це всебічний розвиток учня з урахуванням його індивідуальних особливостей і потреб. Саме таку парадигму пропонує Нова українська школа: зосередження уваги на потребах учня, переважання навчального діалогу, співтворчість між учнями і вчителем, забезпечення фізичного та емоційного стану дитини, пристосування методик до навчальних можливостей учнів, стимулювання їх розвитку і саморозвитку.

Отже, Нова українська школа першочерговим завданням визначає становлення дитини як неповторної індивідуальності, розвиток її творчого потенціалу, прагнення до постійного духовного зростання, ідентифікація себе як громадянина, патріота, людини.

ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В УМОВАХ РОЗБУДОВИ ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА

М.В.Триняк М.В., С.О.Руденко, м.Харків

Сучасне вітчизняне суспільство проходить тривалий шлях встановлення демократії і, безперечно, вже має певні здобутки. Але, не дивлячись на це, ще потребує закріплення успіхів та подальшого розвитку даного процесу. Ефективність кроків щодо забезпечення подальшої демократизації визначається особливостями сучасних соціокультурних контекстів, аналіз та врахування яких є визначальними.

Українське суспільство є розмаїтим у територіально-звичаєвому та віросповідному плані, багатим на чисельні субкультурні пласти та культурні рухи, що вимагає обережності та аналізу рівнів та горизонтів інтеркультурної комунікації, що розгортається як по горизонталі, так і по вертикалі. Отже вироблення власної концепції розбудови демократичного суспільства знаходиться у центрі уваги широкого кола науковців та практиків. Встановлення діалогічних відносин між смислами подальшої демократизації суспільства та формуванням інтеркультурності є вимогою сьогодення.

Дана проблема має важливе значення для українського суспільства, оскільки саме зараз формуються підвалини міжкультурних відносин, що визначатимуть подальший розвиток подій у суспільстві. Саме освіта і наука найбільш здатні генерувати побудову громадянського суспільства та розвиток України на засадах демократії та рівноцінності всіх учасників мультикультурного соціуму. Важливою проблемою у сфері освіти залишається проблема національного виховання у мультикультурному суспільстві. Проблема національного виховання багато уваги приділяли Г. Сковорода, К. Ушинський, Т. Шевченко, П. Куліш, І. Огієнко, С. Русова та інші відомі вітчизняні філософи, педагоги та освітні діячі, серед яких яскраво вирізняється постать В. Сухомлинського.

У реаліях відкритого освітнього простору актуальним є питання про формування рис громадянськості українських студентів у процесі спілкування і іноземними однолітками. Безліч міжнародних заходів, які сьогодні мають місце у рамках академічних, культурних, фахових обмінів, становляться плідною площадкою для виховання достойного громадянина гідного позиціонувати себе як носія високої культури, зокрема культури демократії.

Актуальність проблеми інтеркультурного діалогу у контексті подальшої демократизації вітчизняного суспільства зумовлена багатьма факторами як практичного, так і теоретичного характеру, врахування яких забезпечить досягнення кінцевої мети, а саме завершення процесу розбудови вітчизняної демократії.

**ТВОРЧЕ ВПРОВАДЖЕННЯ СПАДЩИНИ
В.СУХОМЛИНСЬКОГО У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ
ТОЛЕРАНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ**

Фінін Г.І., Калагін Ю.А., Панфілов О.Ю., м.Харків

Протягом останніх десятиліть Українська держава розвивається в умовах постійного реформування, що охопило всі сфери суспільного життя:

економіку, культуру, ідеологію, науку. Це стосується безпосередньо й педагогіки. Одним із пріоритетних напрямів сучасної педагогічної науки є педагогічні персоналії, які репрезентують творчий доробок педагога як неповторної особистості, сприяють формуванню уявлень про цілісний педагогічний процес. Дослідники аналізують персоналії з нових позицій та потреб сучасної педагогічної науки, переосмислюють їхню творчість, інтерпретують авторські ідеї відповідно до актуальних питань, сучасності.

Особливе місце серед досліджень педагогічних персоналій посідають праці, присвячені вивченню педагогічної спадщини Василя Сухомлинського, вона є постійним об'єктом уваги науковців не тільки в Україні а й за кордоном. Творчість Василя Сухомлинського, починаючи з 1950-х років, привертала увагу не тільки освітян, а й усієї громадськості.

У 90-ті роки ХХ ст., за визначенням академіка О.Савченко, сформувався напрям в історії педагогіки - "сухомлиністика", що, спираючись на творчий доробок В.Сухомлинського, досліджує й поширює його спадщину, підтримує досвід реалізації й розвитку його ідей в Україні та за її межами. У межах цього напрямку швидкими темпами зростає кількість публікацій, де висвітлено життя, діяльність та окремі аспекти педагогічної системи В.Сухомлинського. Однак дослідники педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського недостатньо уваги звернули на дослідження умов та шляхів формування толерантності та педагогіки толерантності в цілому. Розв'язати ці завдання можливо шляхом проведення історико-педагогічного пошуку. Аналіз наукових праць вітчизняних педагогів, присвячених вивченню педагогічної системи В.Сухомлинського, дає підстави простежити загальні тенденції розгляду педагогічних поглядів В.Сухомлинського та його внеску у вітчизняну та світову педагогічну скарбницю.

В.О. Сухомлинського хвилювала думка про те, що гуманне громадянське суспільство можуть побудувати лише гуманні, толерантні люди, які усвідомлюють кожному людину й себе як найвищу цінність.

Важливий внесок у розробку шляхів та умов формування толерантності зробив М. Бубер. Він виділив низку важливих якостей толерантності, показав зв'язок толерантності з життєдіяльністю людей у малих групах, виявив риси толерантної та інтолерантної особистості. Поступово виникла необхідність створення нового напрямку в педагогічній науці - педагогіки толерантності.

Асмолов О. трактував толерантність як соціальну норму, що визначає стійкість до конфліктів у поліетнічному, міжкультурному суспільстві. Толерантність із педагогічної точки зору — це, по-перше, мета процесу виховання, і, по-друге, засіб досягнення виховних та освітніх завдань, тобто вимога до діяльності та особистості педагога.

З погляду І. Бека, «основні положення педагогіки толерантності включають гуманізацію та демократизацію особистісних взаємин у дитячому колективі. Гармонійність виховання можлива лише в тому випадку, якщо дитина вільно робить те, що вона хоче, але хотіти вона мусить те, на що спрямовує її вихователь».

І в цьому аспекті особливо актуальним є формування діалогічного типу спілкування між педагогом та дитиною, коли обидва суб'єкти освіти розуміють і поважають особистісну цінність одне одного, відчують взаємну відповідальність.

Толерантність характеризує важливу людську здатність: відчуття терпимості, співучасті. Без цієї здібності неможливе не тільки колективне, а й індивідуальне буття. У процесі толерантної взаємодії формується система цінностей, що в подальшому визначає поведінку особистості стосовно до інших осіб.

Виразність толерантності залежить як від природних особливостей особистості, наприклад, темпераменту, загальної чутливості нервової системи, так і від умов сприйняття та виховання, життєдіяльності та його емоційного досвіду. Толерантність виникає і формується у взаємовпливі та спілкуванні. В основі цього процесу лежить механізм усвідомленої або неусвідомленої ідентифікації. Остання насамперед є результатом діяльності більш фундаментальної властивості особистості - здатності порівнювати

себе, свою особистість, поведінку, психічний стан з особистостями інших людей.

Толерантність у міжособистісних взаєминах може супроводжуватися будь-яким знаком емоційним станом особистості (позитивним - радість, задоволення, і негативним - сум, невдоволення). Чим тісніше взаємини особистостей різних груп, тим більш позитивний рівень толерантності можливий між ними. Більш того, толерантність у взаєминах залежить від їх типу, якщо когнітивна та емоційна форма толерантності можлива за будь-яких умов спілкування, наприклад, із незнайомою особистістю, то поведінковий тип характерний для знайомих особистостей. Толерантність - соціально позитивна властивість особистості, вона підтримується загальнолюдськими нормами життя, але може характеризуватися індивідуальністю, вибірковістю, якщо толерантність виникає, наприклад, не під час будь-яких стосунків між особистостями, а тільки тих, що мають значущість. У зв'язку з цим природно припустити, що за наявності міжособистісної привабливості, можливо очікувати ще більш позитивно спрямований рівень толерантності в усіх її формах вияву.

Останнім часом дослідженню толерантності приділяється велика увага, адже вивчення цього феномену в рамках проблеми міжособистісних взаємин має велике теоретичне та практичне значення. Розв'язання проблеми толерантності в міжособистісних взаєминах важлива щодо розвитку теорії особистості та міжособистісних стосунків, оскільки без знання її механізмів загалом неможливо зрозуміти сутність особистості людини як соціальної істоти та особливості організації навчально-виховного процесу.

*XIX Міжнародна науково-практична конференція «Освіта і доля нації»,
м.Харків, 2018*

**СТВОРЕННЯ ВІЗУАЛЬНИХ ОБРАЗІВ ЗАСОБАМИ ЦИФРОВОЇ
ГРАФІКИ**

В.Я.Шевченко, м.Харків

В епоху глобальної трансформації комунікації візуальні засоби подання інформації визнаються як найкращими. Їх перевагою є компактність і переконливість. Професійна діяльність художника спрямована на створення осмислення візуальних образів на основі ціннісного відношення до об'єкту зображення. Завданням митця є, у першу чергу, навчитись мистецтву бачити та відображати світ. Оволодіння цим мистецтвом спричиняє появу в людини власної візуальної культури як складової соціально-гуманітарного розвитку. Уміння бачити красу, гармонію, відкриває людині можливість сприйняти, проаналізувати, надихнутися — і створити власні унікальні роботи.

Для оптимальної передачі візуальної інформації митці у всі часи користувалися певними закономірностями, які, однак, залежали також і від особливостей художньої мови епохи, стилістики тощо. Зокрема, надзвичайно багато спільних рис можна виявити при аналізі композицій, що призначалися для передачі якоїсь особливої візуальної інформації, актуальної та скерованої на певну аудиторію. Ці засоби та прийоми використовувалися від найдавніших часів, удосконалювалися, трансформувалися згідно із вимогами часу, суспільства та ідеології, однак досі не втратили своєї актуальності.

Що таке візуальний образ? Відправна крапка — наявність образів усюди, у метафорах мови, у творах мистецтва, у нових медіа. Образи багатозначні. Припущення про те, що вони виникли задовго до розвитку свідомості зі страху смерті або зі страху перед загрозою природних катаклізмів — не є помилковим. До образів, які виникли у давні часи, коли образи ще не стали творами мистецтва, відносяться статуетки, маски, культові та сакральні зображення. Серед них особливу роль грають образи, що виявляють магічну присутність богів, тобто зображення богів або ідолів. Сюди відносяться древні глиняні або кам'яні зображення богинь родючості в архаїчних культурах, різноманітні древні статуетки і маски.

Зображаючи предмети побуту чи реальні речі сучасні митці створюють не самі речі, а художні уявлення про реальний світ. У цьому процесі мова йде не про подобу, а про створення певної метафори. Стимулюючим чинником художнього формування творчої ідеї художника є особлива — духовна потреба надати авторського втілення образам, що склалися в уяві, і потребують втілення у реальність мовою художнього твору. Письменник, художник, скульптор чи композитор вивчають навколишній світ і життя в усій його багатогранності. Звертаючись до тих чи інших тем, кожен автор обирає свій інструментарій, свою образну мову, використовуючи крім традиційних зображальних засобів рисунку, живопису та скульптури, і медійні засоби відео та фотографіки.

Фотографіка — різновид графічного мистецтва, в якому поряд з традиційними графічними прийомами використовують технічні засоби фотографії, фотомонтажу. Графічні фотозображення, які створюються, перетворюються, оцифровуються, обробляються і виводяться засобами обчислювальної техніки, називають комп'ютерною (цифровою) графікою. Рухома комп'ютерна графіка називається комп'ютерним відео або комп'ютерною анімацією. Комп'ютерне мистецтво (цифрове мистецтво, Digitalart) — творча діяльність, заснована на використанні інформаційних (комп'ютерних) технологій, результатом якої є художні твори в цифровій формі. Для виведення графіки використовують монітор, принтер, плотер та цифровий друк. Робота з комп'ютерною графікою — один з найпопулярніших напрямків використання персонального комп'ютера, до того ж виконують цю роботу не тільки професійні художники і дизайнери. На будь-яких підприємствах іноді виникає необхідність подачі рекламних оголошень в газетах і журналах або просто у випуску рекламної листівки або буклету. Без комп'ютерної графіки не обходиться жодна сучасна мультимедійна програма.

Поряд з традиційними видами авторського друку (літографія, офорт, лінорит, дереворит, шовкографія, гравюра на картоні, пластицітощо) для

художніх практик широкого застосування набуває цифровий друк. Основна відмінність цифрового друку — це відсутність друкарських форм. Для цифрового друку використовується різноманітне обладнання поліграфічного типу. Це можуть бути цифрові друкарські машини, системи для друкарень, копії, принтери, малогабаритні резोगрафи (дуплікатори). Багато видів устаткування призначені не тільки для великих компаній, що займаються друкарською справою, а й для дрібних офісів або навіть домашнього використання. Всі апарати поділяються на лазерні та струменеві. Перші друкують порошковим тонером, який припікається до паперу під впливом високих температур. Струменеві ж друкують чорнилом і трохи дорожче обходяться в процесі експлуатації. У цифровому друці застосовуються практично будь-які матеріали. Зображення може переноситися на папір, фотопапір, плівку, пластик. Але є і деякі обмеження. Неможливо робити відбиток на товстому картоні або на дуже тонкому папері (наприклад, газетному). На фактурних поверхнях якість зображення може знижуватися.

Цифровий друк вважають одним із найперспективніших. Саама на основі цифрового методу розвивається широкоформатний друк, основні складові продукції якого — це плакати і постери на вулицях, в вітринах магазинів та на виставкових стендах. Крім «торгово-рекламної» продукції до продукції широко форматного друку відносять різну картографічну інформацію, презентаційні матеріали (лекційні плакати, схеми тощо) і навіть високохудожні витвори (за допомогою широкоформатного друку відтворюють картини та графічні твори для виставок). Іншими словами, продукція широкоформатного цифрового друку займає доволі широкий сегмент на ринку поліграфічної продукції. Переваги цифрового друку: високий рівень оперативності — друк виконується в максимально короткий термін (від 1 години), тому у випадку термінових замовлень він незамінний; висока якість при невеликих тиражах (до 300 копій з одного оригінала); висока рентабельність. Зазвичай художник-графік замовляє обмежений тираж своїх творів для художніх виставок, конкурсів та презентацій.

Комп'ютерна графіка — розділ інформатики, який вивчає методи цифрового синтезу і обробки візуального контенту. Основні області застосування комп'ютерної (цифрової) графіки: наукова комп'ютерна графіка, ділова графіка, конструкторська графіка, ілюстративна графіка, художня і рекламна графіка, комп'ютерна анімація, мультимедіа тощо.

Ніщо не стоїть на місці. Змінюються суспільні відносини, зазнає змін мистецтво, художні засоби і технології, і все більш актуальною у побудові візуальних образів сучасного мистецтва стає цифрова графіка.

ШЛЯХИ МОТИВАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ ДО НАУКОВОЇ РОБОТИ

В.О.Шищенко, м.Харків

Аналіз науково-педагогічної літератури доводить, що у вітчизняній психології мотивація розглядається як складний багаторівневий регулятор життєдіяльності людини, її поведінки та діяльності. Дослідники визначають мотивацію як один конкретний мотив (Л. Божович, В. Ковальов), як єдину систему мотивів (В. Асєєв, М. Данилов, В. Ільїн, С. Максименко, В. Мерлін), як особливу сферу, що включає потреби, мотиви, цілі, інтереси в складному переплетенні та взаємодії (М. Аргайл, Дж. Аткинсон, А. Маслоу, С. Рубінштейн, З. Фрейд, П. Якобсон). Достатньо широко суть мотивації як структурного елемента навчальної діяльності розкрито в працях Ю. Бабанського, П. Гальперіна, В. Давидова, Д. Ельконіна, О. Леонтєва, В. Моргуна та інших. Науковці визначають мотивацію як складову частину навчальної діяльності, яка забезпечує ефективне засвоєння різноманітних знань. Важливими для проведення дослідження стало вивчення мотиваційних компонентів у структурі пізнавальних інтересів (О. Дусавицький, В. Лозова, Г. Щукіна), пізнавальних потреб (В. Буряк, В. Ільїн, Г. Кирилова, І. Лернер, Ю. Шаров), навчальній та професійній діяльності (Т. Белічева, О. Гребенюк, В. Лозова, В. Семиченко, Н. Ткачова). За визначенням В. Лозової, ні

пізнавальні потреби, ні позитивна мотивація до навчання «не виникають самі по собі», ці процеси вимагають системного педагогічного стимулювання. На підставі ґрунтовного вивчення різноманітних підходів до визначення суті мотивації навчальної діяльності трактуємо її як, динамічний процес формування мотивів учіння, що містить: сприйняття навчального завдання, орієнтування в навчальному матеріалі, відповідні дії, спрямовані на перетворення навчального матеріалу і контроль своєї роботи.

Сьогодні в Україні значно знизився інтерес до проведення ґрунтовних фундаментальних наукових досліджень, довготривалої експериментальної роботи, розробок науково-практичного характеру. З одного боку, це можна пояснити відходом української наукової галузі від традиційних, закладених ще в радянський період, парадигм наукового пошуку, зменшенням державного фінансування науки, закриттям науково-дослідних інститутів, як установ відірваних від реального життя. А з другого боку – зниженням престижу наукової роботи, низькою заробітною платою наукових працівників, відсутністю мотивування до такої діяльності з боку держави. Вивчення реалій розвитку української науки (чинні законодавчі акти, що регулюють таку діяльність, виділення бюджетних коштів, залучення інвестицій середнього та великого бізнесу, участь міжнародних організацій тощо) доводить, що варто оптимізувати шляхи залучення молоді плеяди науковців до розвитку пріоритетних галузей соціально-промислового сектору.

Таким чином, необхідно розробити державну стратегію підтримки науково здібної молоді, розширення мережі шкіл з профільного навчання (фізико-математичні, хімічні, біологічні, технічні тощо), збільшення фінансування молодіжних наукових проектів, концепцію соціальної реклами, що популяризує наукову діяльність, висвітлити здобутки молодих учених визнані світовою спільнотою. Варто запровадити не лише програму подвійного диплому, а й створити умови для успішної реалізації знань, здобутих за кордоном, в Україні.

**ФІЛОСОФСЬКО-ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА
В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО ОЧИМА СТУДЕНТІВ**

«СЕРЦЕ ВІДДАЮ ДІТЯМ...»:

**КОЖНЕ ПОКОЛІННЯ ПО-НОВОМУ СПРИЙМАЄ
В.СУХОМЛИНСЬКОГО**

Г. Святцева

Кожне покоління по-новому сприймає В. Сухомлинського, знаходить цінні дороговкази для навчання і виховання.

Василь Олександрович є автором 48 монографій, понад 600 статей, 1500 оповідань і казок, притч та новел для дітей. Його найвідоміша праця – «Серце віддаю дітям», перекладена на 30 мов світу, її перевидавали 54 рази. Загалом твори В.О. Сухомлинського видано 53-ма мовами світу накладом майже 15 млн. примірників. Його книги присвячені головним чином вихованню і навчанню молоді, педагогізації батьків [1]. Проте Василь Олександрович – не тільки педагог, він ще й філософ.

Василь Олександрович не був професіональним філософом: він не писав багатотомних філософських трактатів, проте всю його педагогічну спадщину пронизують невидимими нитками гуманістичні філософські ідеї.

У численних працях пависький учений неодноразово зазначав, що у своїй повсякденній практиці він намагається відстоювати й здійснювати «головну філософську ідею свого життя»: гуманне суспільство можуть створити лише мудрі, гуманні люди, але таких людей може виховати лише гуманізм. «Скільки я буду жити, - писав він у 1968 році в статті «Ставлення до істини», - стільки буду перевіряти у своїй школі правдивість істини, в яку я щиро й глибоко вірю: людину можна виховувати тільки добром» [2].

В.О.Сухомлинський написав величезну кількість невеличких оповідань для дітей, якими намагався виховувати в дитині здатність мислити, а також високі моральні принципи. Взагалі, Василь Олександрович відзначився

спробою викласти важливі філософські ідеї у адаптованій формі для дітей. Це і ідеї «спорідненої праці» у оповіданні «Ремісник та різець», що споглядалися і в філософії Г.С.Сковороди; і про безсмертя душі людської в оповіданні «Дідусь і Смерть»; і про смисл людського життя в оповіданні «Який слід повинна людина залишити у житті?».

Наприклад, у оповіданні «Соромно перед соловейком» освітній філософ порушує питання внутрішньої культури людей: одна дівчинка залишила сміття за собою в лісі (ніхто ж не побачить), а інша – ні. Чому? Хоча перша дівчина дотримується певних правил, проте це йде не від її серця, як у другої дівчини. Й тут філософія Сухомлинського переплітається з філософією Сковороди, котрий вважав, що у кожного явища, предмета, живого є два світи: зовнішній і внутрішній. Зовнішній – видимий для інших людей, і внутрішній – що знаходиться всередині кожного. Цим оповіданням Сухомлинський наголошує на важливості внутрішнього світу, на тому, що гуманізм повинен йти від самої людини, а не бути викликаним вимогами суспільства.

В.О.Сухомлинський категоризує (добро – зло), моделює (велике - маленьке і маленьке – велике), інтегрує (краса природи та вчинку людини) художній матеріал з метою пробудження в дитини допитливості, інтересу як головних складових частин активного пізнання навколишнього світу і головною умовою цього пізнання вважає емоційний аспект сприйняття навколишнього світу, пізнання через єдність емоцій, інтелекту і діяльності, поведінку [3].

З педагогічної точки зору, теми, що піднімаються В.О.Сухомлинським, виступають засобами для формування допитливої, одухотвореної і високоморальної особистості. Їхній зміст націлений на пробудження подиву, міркування про світ, про те, що морально, а що аморально. Кожна казка чи розповідь В.О.Сухомлинського містить у собі питання чи задачу, іноді кілька питань, що учитель разом з учнями можуть творчо вирішувати, пробуджуючи творчі сили дитини. Частина розповідей несуть в собі

ситуацію морального вибору, мають на увазі вибір дитини між моральними дилемами, борг і безвідповідальність, жаль і черствість, участь і байдужність, духовність і порожнеча душі [3].

З філософської точки зору, важливе місце в творчій спадщині Василя Олександровича посідають питання виховання любові, поваги і відданості рідним і близьким, потреби людини в людині, почуттів жалю, співпереживання, співчуття, поваги до горя, чуйності, що є одвічними проблемами антропологічних філософських питань.

І все ж таки, роль творчої та педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського важко переоцінити. Саме цей визначний вітчизняний педагог сфокусував увагу на важливих філософських проблемах. У своїй книзі «Серце віддаю дітям» В.О.Сухомлинський зробив привселюдне зізнання і підтвердження, він писав: «Що було найголовнішим у моєму житті? Не роздумуючи, відповідаю: Любов до дітей». Ця людина не тільки сповідувала високі філософські ідеї, а ще й жила дотримуючись їх, і саме цьому і вчить нас Сухомлинський.

Список використаної літератури

- Ковальчук В., Яковлева В. Василь Сухомлинський: відомий та незвіданий [Електронний ресурс]. – Режим доступу [/37267](#)
- Історія педагогіки / За заг.ред. члена-кор. АПН України, д.пед.наук, проф. Г.В. Троцько. – Харків, 2008. – 545 с.
- Сухомлинська О.В. – Філософія для дітей як педагогічна проблема [Електронний ресурс]. – Режим доступу [pdf](#))

ФІЛОСОФІЯ ДОБРОТИ У КАЗКАХ В. СУХОМЛИНСЬКОГО (КАЗКИ «ТІ САМІ СЛОВА», «ЗАЙЧИК І МІСЯЦ»)

Т.Азадов

Серед численних народних та авторських казок особливо виділяються коротенькі казкові оповідки Василя Сухомлинського. Серед них найбільше мені сподобались дві – «Ті самі слова» та «Зайчик і Місяць». На їх прикладі,

на мою думку, слід прищеплювати дитині базові цінності – лагідність та турботу.

У казці «Ті самі слова» йдеться про хлопчика Андрійка, що допомагає бабусі на фермі. Бабуся любила Андрійка і завжди лагідно до нього зверталась. Андрійко виконував все, що вона просила, бо вона просила з добротою. Однак на ферму прислали ще одного працівника – діда Карпа, що не дуже лагідно ставився до Андрійка – на прохання розказати сказку, дід сердито відмовив і наказав принести воду. Такі холодні, крижані, безсердечні були ці слова. Андрійко з великим небажанням пішов по воду. Витяг, повне відро, сів біля колодязя и довго сидів. Не хотілося йти до діда Карпа. А уранці, вже вдома, він з нетерпінням чекав, щоб бабуся послала по воду. Так В. Сухомлинський показує, що доброзичливе ставлення грає велику роль у вихованні дітей.

Щодо казки «Зайчик і Місяць», то там головний герой – Зайчик – потрапив узимку на узлісся вночі. Йому було дуже холодно, тож він сів під кущем і попросив Місяця погріти його своїми променями. Та Місяць відповів, що він краще освітлить йому дорогу до великого стогу сіна. Зайчик попрямував туди, зігрівся і подякував Місяцеві.

На мою думку, ця казка показує дуже важливу рису Місяця – доброту і розуміння. Він знав, що Зайчик помилявся – бо ж промені Місяця не гріють, але замість того, щоб розчарувати Зайчика, він допоміг йому по-іншому – показав дорогу до стогу сіна. Так і люди повинні допомагати один одному, бо кожен має щось корисне у собі, чим може поділитися з усіма.

ФІЛОСОФІЯ СЕРЦЯ, АБО ГУМАНІЗМ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

Я. Удод

Ідеї гуманного виховання і навчання завжди хвилювали і хвилюють педагогів та вихователів. У число таких педагогів входить і В.О. Сухомлинський. Поставивши проблему, актуальну на всі часи, Василь Олександрович доводить, що гармонійний всебічний розвиток можливий

лише там, де два вихователі, такі як школа й сім'я, діють одноставно, поділяють одні й ті ж переконання, виходячи з тих самих принципів. Тож, доцільно розглянути і проаналізувати, які ж ідеї гуманізму виникали у Василя Олександровича у свій час.

Особлива заслуга Василя Олександровича Сухомлинського полягає в тому, що він один з перших вітчизняних педагогів вдало об'єднав ідею всебічного розвитку особистості з ідеєю гармонійного розвитку суспільства. Він постійно наголошував — навчально-виховний процес покликаний зберегти функціональну єдність, якою природа наділила кожного з нас: душу, дух, тіло.

В.О. Сухомлинський ставив людину на перше місце і розглядав її під кутом зору високої моралі, гуманізму. «Виховання, - зазначав педагог, - найтонше душевне доторкання людини до людини, і якщо ми хочемо, щоб вихованець наш виріс справжнім громадянином, який розуміє обов'язок і відповідальність, уміє бути добрим і непохитним, ласкавим і суворим, люблячим і непримиренним до зла, ми повинні доторкатися до нього сердечно. Школа – світ душевних людських доторкань». Доцільно було б уточнити, що ж означає саме поняття «гуманізм». Це демократична, етична життєва позиція, яка стверджує, що людські істоти мають право і обов'язок визначати зміст і форму свого життя. Гуманізм – серцевина педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського, яка ґрунтується на положенні про безумовну цінність людини та індивідуальну неповторність.

Навряд чи можна говорити про Василя Сухомлинського як про філософа, але філософські грані процесу навчання й виховання в педагогічній спадщині вчителя сьогодні стають об'єктом цілих наукових досліджень. Вчені сходяться на думці, що ідеї Григорія Сковороди стали осердям педагогічного вчення Василя Олександровича. Візьмімо для прикладу думку Григорія Савовича, що людина — не тілесний вигляд, але «серце як невичерпний скарб мислення таїн». На філософських творах Сковороди, насичених діалогічністю, проникливим відображенням боротьби

добра і зла, радості й смутку, краси й потворності формувалися філософські погляди павлиського мислителя. Філософія серця визначила характер поглядів В.Сухомлинського на дитину. «Серце віддаю дітям» — так назвав він свою основну книгу життя. А йдеться в ній про те, що дитина завжди була, є і залишається дитиною. Дитинство в усі часи було, є і залишається дитинством. Тридцятьма мовами світу перекладена ця робота. В ній знайдемо серйозний висновок: «Щоб стати справжнім педагогом, вихователем дітей, треба віддати їм своє серце, пройти школу сердечності, тобто, пізнати серцем все, чим живе, про що думає вихованець».

Педагог вважав, що виявом прекрасного в людині було і залишається добро. Бо краса й добро властиві кожній людині від природи. Вони найдоступніші, як вода й повітря. Для мислячого вчителя учень — мікрокосмос. Пізнаючи учня, вчитель пізнає себе, розкриває сутність людини. Не страх і почуття вини, а любов і ствердження власних сил повинні лежати в основі педагогічного процесу, вважав Василь Сухомлинський, посилаючись на думку Григорія Сковороди: «Склавши крила, не полетить навіть сам орел». Якщо вчитель ставиться до учня з розумінням і любов'ю, то учень прагне заслужити любов і повагу. Такий підхід до учня сприяв утвердженню віри дитини у власні сили. З цього приводу Василь Олександрович писав, що діти — це наймудріші філософи і найчутливіші психологи.

Торкаючись сердець своїх вихованців, педагог переконався, що між почуттям обов'язку та ідейними переконаннями, поглядами людини, її особистою позицією існує дуже тісний зв'язок.

Василь Олександрович настійно радив кожному педагогічному колективу і кожному вчителю «глянути самому на себе, проаналізувати свої відносини з дітьми» змінити атмосферу, взаємовідносини, спілкування, побачити доріжку до дитячого серця. Такими доріжками він вважав спільні духовні інтереси.

«В ВОЙНЕ НЕТ ПЛЮСОВ НИКАКИХ...»

Р.Айвазова

В войне нет плюсов никаких,
Есть только разрушения и горе,
Нет абсолютно никаких утех мирских,
Что осветили бы пролитой крови море,
Страдают матери, и гибнут сыновья,
И вновь перед глазами все как будто застывает,
Все те, кого мы знали, все друзья,
Их всех война неторопливо убивает,
В войне нет плюсов никаких,
В ней лишь потери, смерти и страданья
Страшнее в мире этом чувства не найти,
Чем тихие и скорбные рыданья.
Цените, люди, каждое мгновенье,
Что предоставила нам матушка-Судьба,
И не ищите вы в том месте наслажденья,
Где лихорадочно идет стрельба.

У ДРУЖБЫ НЕТ ПЛОХИХ СТОРОН

Р.Айвазова

У дружбы нет плохих сторон,
Она как мост, с годами все прочнее,
Она как яркий и прекрасный сон
И с каждым днем становится светлее,
Но нужно помнить, милый друг, что дружба,

Ценнее всех сокровищ на Земле,
Это священнейшая в мире служба,
И не растает никогда она во мгле.
Ценнейший в мире дар – твой верный друг,
Который, не взирая на невзгоды,
Поддержит и поймет, и даже если вдруг
Вас разлучат те беспощаднейшие годы,
Не забывай ты никогда о слове «друг».

СУЧАСНЕ СТАВЛЕННЯ ДО ПРОБЛЕМИ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

В. Ареф'єва

Питання інклюзивної освіти є одним з найбільш спірних сьогодні. Думки та ставлення до дітей-учнів з особливими потребами дуже різняться як у студентів, що лише навчаються в педагогічних вишах, так і у вчителів, що вже мають досвід роботи в загальноосвітніх закладах.

За основу міркувань щодо інклюзивної освіти було взято спостереження за «особливими» дітьми, праці психологів та відеоматеріали щодо освіти та виховання дітей з особливими потребами.

Перш за все необхідно розуміти, що наша країна недостатньо уваги приділяє цій проблемі на рівні організаційних питань: відсутність обладнання, ліфту, спеціальних надбудов для дітей на інвалідному візочку. Це матеріальна сторона проблеми, вона вирішується, але, на превеликий жаль, сьогодні школи, які технічно готові працювати з інвалідами – це більше виключення, ніж саме правило. Але це лише технічне питання, навіть не найсерйозніше.

Не все благополучно і з гуманістичною суттю педагогічного процесу. Дійсно складною та серйозною вважаємо проблему небажання прийняти дітей-інвалідів у школу. Нашому суспільству потрібне ментальне здоров'я та раціональний погляд на проблему!

Відомий український педагог Василь Сухомлинський писав, говорив і думав про всіх дітей, але переважно про дітей, які погребують підтримки, заохочення, дітей зі складною долею, вадами психічного, фізичного і розумового розвитку. Сьогодні ж спостерігаємо тенденцію не до якісної освіти всіх без винятку дітей, до залучення таких дітей до загальноосвітнього процесу через розвиток інклюзивної освіти, а навпаки - переважну увагу «обдарованим» дітям, «лідерам», «еліті». Відбувається найрізноманітніша стратифікація дітей за різними параметрами, які ніби вилучають гуманізм з освітнього процесу, вихолощують його суть.

Саме тоді, коли ми почнемо конструктивно підходити до вирішення цієї проблеми, й почнуться зміни. Ми – вчителі, взірці, приклади гуманізму та моралі. Ми ті, хто повинен переконати дітей та їх батьків, що дитина з особливими потребами – це теж така сама людина, просто потребує трохи допомоги. Коли ми будемо готові запропонувати цю допомогу, не прикриваючись фразами «не вмію», «не можу» та «складно», саме тоді й почнуться зміни на краще!

В. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО ІДЕЮ СВОБОДИ

К.Байбарак

Ідея свободи у вихованні — це філософсько-педагогічна проблема, що визначається як виховання у дитини свободи при виборі своїх дій. Свобода у вихованні — одна з проблем педагогіки, історія суперечок навколо якої почалася ще в часи Ж.-Ж. Руссо.

Народившись відразу в післяреволюційний час (1918), В. О. Сухомлинський виріс у селянській родині, де праця й обов'язок були найпершими заповідями і правилами протягом століть, незалежно від соціального ладу. Для селянського побуту України, тим більше у період після революції, громадянської війни, невдалих спроб колективізації, голодомору 1933 року, ці якості були тим стрижнем, що допомагав людям вижити. Тому

свідомість і мислення В. О. Сухомлинського розвивалися, з одного боку, у напрямі свободи вибору, свободи волі, а з іншого — на основі самообмеження, відповідальності за свій вибір, прагненні в міру соціальних можливостей знайти своє місце в житті. Разом з тим важкі життєві умови відіграють не лише негативну роль — вони провокують, закріплюють вольові якості його особистості, що надалі дістають свій розвиток як свобода вибору і самореалізації.

Хрущовська «відлига» 1956 р. дала стимул творчій інтелігенції для вияву свободи творчості, волевиявлення, свободи розвивати ті ідеї, що ґрунтувалися на особистому виборі, спиралися на інтереси, потреби творчої особистості. У цей період з'являється багато вчених — філософів, психологів, педагогів-дидактів, представників творчої інтелігенції, які починають розвивати новаторські за формами і змістом концепції, ідеї, створюють оригінальні твори.

Якщо підійти до аналізу творчості В. О. Сухомлинського через семіотику і семантику, під кутом використання ним лексики, то тут ми мало почерпнемо з теми свободи, яка нас цікавить. Він досить рідко вживає термін «свобода» і асоціює його з відповідальністю, обов'язком, необхідністю, повинністю; причому на різних рівнях — від вчинку, бажання, поведінки і до вирішення світоглядних і соціальних питань. Але й тут особливість його підходу, на відміну від загальноновизнаного, полягає в тому, що ці морально-етичні категорії і поняття містяться у внутрішньому світі індивіда, який сам вирішує, визначає свій моральний вибір. Найбільш повно цю проблематику В. О. Сухомлинський розробив у своїх останніх працях «Як виховати справжню людину», а також у «Листах до сина» і «Книзі про любов». Так, у «Листах до сина» є один лист (№ 12), присвячений проблемі співвідношення свободи й обов'язку. Василь Олександрович пише: «Головне — це воля самої людини, самообмеження. Треба тонко відчувати три речі: можна, не можна і треба. Той, хто відчуває ці речі, володіє найважливішою особливістю громадянина — почуттям обов'язку. Обов'язок — це свобода в дії, це

одухотворення людських вчинків благородною ідеєю — в ім'я чого я роблю це... Обов'язок і совість — ці моральні почуття становлять найважливішу рису, що відрізняє людину від тварини. Розвивай у собі людське» [1, с. 618].

Василь Олександрович розвивав ідеї, не властиві для радянської педагогіки, і серед них ідеї виховання свободи вибору, свободи волі, самоцінності й неповторності кожної окремої особистості, що привело до протистояння з офіційною педагогікою, до дискусії з її консервативним крилом.

Ідеї В. Сухомлинського підхопили педагоги-новатори Ш.А. Амонашвілі, І. Г. Волков, Є. Н. Ільїн, В. Ф. Шаталов та ін., вивчення публіцистичної спадщини яких може скласти перспективу подальших досліджень.

- Сухомлинский В. А. О воспитании / В. А. Сухомлинский. — М. : Политиздат, 1973. — 272 с.

ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ

Ю. Гайворонська

Чому повинен навчити кожен учитель своїх учнів перш за все? Читати, писати, рахувати. Так, це важливо, але спочатку дитина повинна навчитися любові, до оточуючих і до самої себе, їй необхідно навчитися поважати себе, турбуватися про себе, про своє здоров'я. Адже нащо дитині ті математичні розрахунки, коли в неї щось постійно болить?

Здоров'я — це основа життя, первинна цінність. Чимало вчених, вчителів, філософів присвятили цій темі свої роботи, не оминув її і наш вітчизняний вчитель — Василь Олександрович Сухомлинський. Він був учителем-новатором, його праці є відомими не лише в Україні, а і далеко за межами її кордонів. Вчений звернув чимало уваги здоров'ю і дитини, він бажав виховати всебічно розвинену дитину, так в своїй праці «Сто порад учителю», В.О. Сухомлинський писав: «Фізична, емоційна, інтелектуальна,

естетична і трудова культура розглядаються в їх єдності й взаємозалежності. Фізична культура є елементарною умовою повноти духовного життя, інтелектуального багатства. Разом з тим, фізична культура облагороджує всі інші сфери людського» [3, с. 618]. Дійсно, лише якщо дитина цілком здорова, бадьора, сповнена енергії, лише тоді, і тільки тоді, вона має жагу навчатися, пізнавати світ, людей, себе, спілкуватися с однолітками і просто насолоджуватися життям. Хворі ж діти часто пропускають навчання, втрачають бажання вчитися і, як наслідок, мають погану успішність в школі.

Цю закономірність помітив і Вались Олександрович, він зазначив, що «Головна причина відставання у навчанні – поганий стан здоров'я, яке нездужання або захворювання, найчастіше зовсім непомітне і таке, що можна вилікувати тільки спільними зусиллями батька, матері, лікаря і вчителя» [2, с. 48]. Нажаль, ця проблема є актуальною сьогодні в Україні. Через забруднену екологію, неправильний спосіб життя батьків, погане харчування, страждають малі діти, які часто народжуються вже хворими.

У роботах талановитого вченого ми можемо знайти чимало корисних порад щодо здорового способу життя. Зокрема, Сухомлинський каже, що «бути в русі – одна з найважливіших умов фізичного загартування». Знову ж таки, ні для кого не секрет, що сучасні діти не схильні цілими днями проводити час надворі. Скоріш можемо зустріти їх у кімнаті, коли вони сидять чи за комп'ютером, чи з якимось гаджетом. Лише одиниці грають на вулиці.

А немає руху – немає й здорового апетиту, ще однієї складової доброго стану здоров'я. І, авжеж, загартування – найкращий спосіб зміцнити свій імунітет і захиститись від неприємної простуди. В. О. Сухомлинський вважав, що «... правильний режим, повноцінне харчування, фізичне загартовування – все це охороняє дитину від захворювань, дає їй щастя насолоди красою, навколишнім світом» [2, с. 51]. Беручи до уваги реалії життя, навчальний план сучасної школи, ту величезну кількість обов'язкового для вивчення матеріалу, хочеться згадати ще й такі слова

знаменитого педагога: «Центральний момент режиму – правильне чергування праці і відпочинку, неспання і сну». Василь Олександрович підказує один із варіантів вирішення такої проблеми: «Виконання домашніх завдань уранці, перед класними заняттями, звільнення другої половини дня від інтенсивної розумової праці над підручником, використання цього часу переважно для фізичної паці на повітрі, для індивідуальних захоплень, для читання, для ігор – умови, завдяки яким не тільки зміцнюється здоров'я, але й створюються можливості для багатого духового життя, для всебічного розвитку» [1, 194].

Підсумовуючи все вищесказане, хочеться ще раз наголосити, що здоров'я дитини – перша турбота дорослих, в тому числі і вчителів. Діти – це наше майбутнє, і від нас залежить, чи буде наше майбутнє щасливими і життєрадісним. Наше завдання залишити після себе здорову націю. Василь Сухомлинський ж запропонував нам дуже корисні поради для досягнення цієї мети, і через десятки років вони не втратили своєї актуальності. І ще довго людство буде слідувати його правилам.

Література

- Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості / Василь Олександрович Сухомлинський // Вибрані твори в 5т. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 1. – С. 55 – 206.
- Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям / Василь Олександрович Сухомлинський // Вибрані твори в 5т. – К.: Радянська школа, 1976. – Т. 3. – С. 7 –279.
- Сухомлинський В.О. Сто порад вчителю / Василь Олександрович Сухомлинський // Вибрані твори в 5т. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 2. – С. 419 – 654.

УКРАЇНО, РІДНА, МИЛА!

Н. Семененко

Василій Сухомлинський не лише педагог-новатор, чия думка є одним з класичних зразків гуманістичного мислення, а й один із яскравіших представників української культурної традиції.

Україно, рідна, мила !
Найславетніша земля.

Змучив кат, тебе нещасна ,
Найяскравіша зоря ?

Припаду до тебе серцем ,огорну тебе руками ,
Зранку сльози висохнуть з росою ,
Настраждалась,ти рідненька ?
Настраждалась ,ще й віками ,
Та й поборемось з журбою !

Відіб'ємо,ми безстрашні ,
Що нам, пики ті пихаті ?
Ми з тобою , нас багато,
Ми Шевченкові сини, душею вільні, діти української землі, серцем всесильні.

На мою думку, великий моральний ресурс має християнська етика.
Милосердя і прощення – це ті моральні якості, які можуть допомогти
українцям встановити справедливий мир.

Хай нас спіткає пил ,
Залізний промінь в серці б'ється ,
Хай , нічого ...Що нам бракує сил ,
В ногах сміливих хоробрість відгукнеться!

Хай палко- блакитним світ ,
Освітить дитини кожної надію !
Червоним вспламениться дріт ,
І кожен крок , наблизить нашу спільну мрію !

Хай білий прапор превисоко,
Превищить,ту червону нить !
Хай рідна мати в пори року ,
Знає, де її синочок спить .

Устами вірно, замолить Бога ,

Батьківщині присягне !
І хай розкаїть життя свободи ,
Того , хто землю , що зростила , прокляне ...

Прошу , пробач , всіх тих , хто не знав !
Прошу , пробач , що горе спіткало!
Прошу , пробач , всіх тих , хто карав ,
Прошу , пробач , багато не знало ....

Прозора ширма- не закрила того болю ,
Прошу , не плач , ми були затьмарені "судьбою "
Прошу , щоб вміли ми прощати ,
За тих , хто буде спочивати ,
Що ми прощенні , що ми вже вільні , буде ЗНАТИ .....

**РАЗУМ ЛЮДСЬКОГО СЕРЦЯ:
ПРО ФІЛОСОФСКИЙ ПОДХОД В.А.СУХОМЛИНСКОГО В
ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ НАУКЕ**

И. Довженко

Философско-педагогическая деятельность Сухомлинского, в частности, обращается к одному из самых любимых и интересных детских жанров- сказки и рассказы. Путем, обусловленным фантазией и аллегорией, он доносит самые важные аспекты человеческого взаимодействия, его жизненных приоритетов и взглядов. Сказки издавна считалась одним из главных элементов воспитания детей. «Сказка — ложь, да в ней намек, Добрым молодцам урок!», - писал А.С. Пушкин в своей поэтической «Сказке о Золотом петушке». В сказках и рассказах Сухомлинского прослеживается тонкость педагогического подхода, выраженная в целесообразном и мудром изложении ситуаций, которые

определяют степень ценностных воззрений и человеческую мораль. Простым и ненавязчивым методом погружения читателя в рассказ или сказку, Василий Сухомлинский открывает небольшие крупинки одного целого, что обобщенно можно назвать разумом человеческого сердца.

Рассказ «Именинный пирог».

Как порой для нас важно общественное мнение, как много мы вкладываем в это. И только дойдя до ситуации, когда дело касается добропорядочности и сердечности у некоторых возникает вопрос: «А правильно ли я поступаю?».

В данном контексте В. Сухомлинский открывает поле для размышлений в контексте естества человека, совестливости перед самим собой и перед окружающим миром. Учитывая возрастные категории, Сухомлинский подчеркивает значимость уважения к старшим и одновременно делает акцент на том, что делает человека настоящим и ответственным за самого себя.

Рассказ «Кто кого ведет домой».

Четкая аллегория человеческого достоинства представленная В. Сухомлинским. Дети взрослеют, но взрослеет ли с ними их культура образования? В данном случае, «культурная образованность» подразумевается автором как феномен человеческой самодостаточности и порядочности по отношению к другому человеку. Вопрос о надежности близких людей, о степени их взаимодоверия определяет уровень самореализации в той или иной ситуации. Открывает истинное лицо человека.

Рассказ «Для чего говорят «спасибо»?»

Подтекст этого рассказа говорит о смысловой нагрузке на понимание слова «человек». Путем сопоставления животного и человека, Сухомлинский

придає значення внутрішньому етичному і духовному почуттю самовосприяття, як плацдарму для вдячності всьому живому, к котрому звертається людина для задоволення власних природних потребностей. Різниця між інстинктами тваринного світу і світу людей складається в тому, що ми здатні усвідомлювати інстинкти і бути вдячними за їх задоволення.

В кінці автор відкриває можливість для роздумів, надаючи висновок читачеві.

В. А. Сухомлинський, як представник педагогічної науки, вніс неповторимий внесок, в розвиток виховання, педагогічної філософії і гуманітарної науки, який передбачає історичну спадковість на основі культуросообразності ціннісних мотивів.

Гуманність і моральність людської культури, природність і мудрість в діяльності В. А. Сухомлинського є основоположним фундаментом для побудови педагогічної системи. Гідності і недоліки алегоричної концепції, представлені в оповідях і казках, створюють широкий спектр впливу на свідомість людини, що знаходиться в процесі формування як в інтелектуальному так і в духовному сенсі. Саме ці критерії і створюють філософсько-педагогічну основу В.А. Сухомлинського як гуманіста в екзистенціальній філософській прогресії.

ПРИНЦИПИ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ

ЗА В.О. СУХОМЛИНСЬКИМ

Н.Силенко

Останнім часом все частіше можна помітити, як багато проблем існує в нашому житті. Та серед найважливіших проблем сучасності, що турбують людство, особливо виділяються екологічні. Від їх розв'язання залежить подальше його існування. Саме тому, важливого значення набуває в школі

екологічна освіта, основною метою якої є формування екологічної культури школярів.

Одним із шляхів формування екологічної культури школярів є звернення до надбань педагогічної спадщини видатного українського педагога, заслуженого учителя України В. О. Сухомлинського, до його досвіду у сфері екологічного виховання учнів.

Виховати екологічно досвідчену особистість, це не так просто, як видається на перший погляд, бо немає в світі нічого складнішого, ніж людська особистість. На думку педагога, чи не найважливіша якість справжнього виховання - знання духовного світу дітей. Проблемою екологічного виховання В.О. Сухомлинський займався впродовж своєї педагогічної діяльності, і довів, що природа сама собою не виховує. Виховує лише активна взаємодія дитини з нею. Тому екологічне виховання тісно пов'язане з природоохоронною діяльністю.

Великий педагог вважав, що самих екологічних знань з охорони навколишнього середовища без практики недостатньо, адже тільки у цьому разі у них сформується необхідні уміння і навички, розвиватиметься відповідальне, бережне ставлення до навколишнього середовища.

Методика використання принципів екологічного виховання В.О. Сухомлинського у практиці сучасної початкової школи є складовою навчально-виховного процесу, який складається з двох рівноцінних компонентів: формування наукових знань з екологічного виховання та охорони природного середовища.

В.О. Сухомлинський розглянув і проаналізував процес екологічного формування людини в роки її дитинства та ранньої юності, розробив психологію хлопчиків і дівчаток різного віку, особливості розвитку їхнього сприймання, мислення, що допомагають використовувати принципи екологічного виховання.

Перспективність принципів екологічного виховання – це одна з передових педагогічних ідей великого педагога щодо екологічного

виховання, потребує надалі подальшого застосування у практиці побудови школи XXI століття, що того вимагає сучасна наша природа і екологічна система Землі.

Завдяки використанню принципів екологічного виховання у навчанні учнів початкових класів формуються дієві природничі знання, які передбачають взаємозв'язок сприймання, осмислення, запам'ятовування і застосування на практиці засвоєного матеріалу. Провідна роль при цьому належить застосуванню знань учнями в стандартних і варіативних навчальних ситуаціях. Фундаментом принципів екологічного виховання за В.О.Сухомлинським є неповторність кожної дитини. Великий педагог говорив у своїх працях про відсутність нездібних, бездарних і лінивих дітей, бо у кожній особистості є задатки, і їх треба вміло розвивати, особливо, коли мова йде про екологічне виховання школярів.

Якщо послідовно, день за днем, вчитель використовує принципи екологічного виховання у роботі з дітьми, то у таких дітей будуть розвинені почуття відповідальності та збереження природи як важливого фактору існування людини.

На думку педагога увага дітей повинна спрямовуватись на те, що дерево і квітка – це живі істоти і життя їх залежить від людини, бо людина може прикласти багато зусиль щоб знищити або відтворити все те, що нас оточує.

Працюючи з класом В.О. Сухомлинський найважливішим принципом екологічного виховання підростаючого покоління вважав пізнання та вивчення природи рідного краю і активну практичну діяльність. Він створив у Павлишській школі кімнату казок, куток краси, куток підводного царства, казкову гору. Діти складали самі казки, оповідання, вірші пов'язані з природою. Екологічне виховання - це отримання позитивних почуттів від навколишнього світу, які в подальшому матимуть велике значення для духовного зростання дитини.

Якщо весь час працювати за методикою екологічного виховання В.О.Сухомлинського, то діти зрозуміють природу, як велику гілку, на якій знаходиться гніздо, в якому живуть вони, малі пташенята природи.

Екологічне виховання – це тяжка і дуже кропітка справа. Сьогодні, на мою думку, екологічне виховання стоїть у школах України ще не належному рівні. Багато залежить від вчителя, від його особистості і навіть від відношення до природи. Екологічне виховання потрібно систематично вивчати ще з молодших класів, а може й з дитячого садочка, з кожним роком поглиблювати знання, адже екологія – це новий спосіб мислення. З віком дитину слід переконувати в тому, що вона не має морального права заподіяти шкоду іншій людині, звірині, природі.

Якщо людина добра, то й іншим зуміє передати добро. І не важливо, який урок проводить вчитель, чи з математики, чи з природознавства, його вміння допоможе завжди знайти місце для екологічного виховання, якщо він не байдужий і добре знайомий з принципами екологічного виховання за В.О. Сухомлинського.

ЖИТТЯ – НЕПЕРЕДБАЧУВАНА РІЧ

А. Божко

Василь Сухомлинський любив життя. Я би хотіла поділитися з ним моїм баченням сучасного українського життя.

Життя – непередбачувана річ.

Життя – це безліч втрат і подарунків,

Із кимось завжди разом, пліч-о-пліч,

А хтось – то джерело печалі й смутків.

Скільки людей – стільки й думок,

Кожен по-різному життя трактує,

Та все одно, як би там не було,

Людина власний шлях сама малює:
Хтось у забутті вбачає сенс,
Хтось робить своє життя яскравим,
А комусь важливий одяг, Мерседес,
В інших верх беруть поточні справи...
Народе мій! У нас на верховітті
Прогрес технічний править,
А те, що в ХХІ столітті
У нас війна, нікого не цікавить?!
Що гинуть не повинні люди,
Які вже один одному не вірять,
Що злочини, теракти, відчай всюди,
Допоки деякі шматки земельні ділять?!
Чому вже тисячі без власної домівки,
Чому навколо не нависть і злість,
Чому склонились діточок малих голівки?
Чому?! Хто на питання відповість?!
А все тому, що всюди егоїсти,
Вони не бачать, крім своїх, проблем,
Комусь потрібно на посаду нову сісти,
Хтось тільки робить хід конем,
Хтось є начальником, хтось – підопічним,
Та всім нам варто знати лиш одне:
Мир на Землі допоки буде вічним,
Поки життя – понад усе!

ЛЮДСЬКЕ ЖИТТЯ — НАЙВИЩА ЦІННІСТЬ

Н. Гаріпова

Життя - це не тільки спосіб існування білкових тіл. Людське життя, насамперед, - соціальна величина, вона змістовна за багатьма параметрами:

демографічним, сімейним, культурним, діяльними, творчим, моральним та іншим. Повноцінне життя людини обумовлена багатогранною діяльністю, здійснюваної за сферами суспільного життя: економічної, екологічної, управлінської, педагогічної, наукової, мистецької, фізичної культури, медицини, оборони, державної безпеки. Піком життя і діяльності людини є творчість, тобто створення і творення чогось нового, раніше небувало, ціннісного для соціуму, суспільства.

У чому ж, у такому разі, полягає цінність самого людського життя? Звичайно, перш за все, в ній самій. У можливості її повноцінної реалізації, продовження та продовження роду, цілеспрямованої творчої діяльності.

Уявімо це питання за двома підставами: соціальному (антропному) і громадському (практичному). На мою думку, життя — це найвища цінність для кожного з нас. Адже життя дає нам змогу реалізувати себе, спробувати все, про що мрієш, відчувати найдивовижніші почуття.

Як писав Володимир Мономах: Найголовніше - убогих не забувайте, а по змозі годуйте подавайте милостиню сироті, і вдовицю оправдуйте самі, а не давайте сильним погубити людину. Ні правого, ні винуватого не вбивайте і не веліть убивати його. Якщо навіть заслуговуватиме смерті, і то не погубляйте жодної людини. Старих шануйте, як отця, а молодих - як братів. У домі своєму не лінуйтеся, а все помічайте. Не покладайтесь на тівуна, ні на отрока, щоб не насміхалися гості ваші ні з дому вашого, ні з обіду вашого. Куди не підете і де не станете, напійте і нагодуйте страждущого. А найбільше шануйте гостя, звідки б він до вас не прийшов, чи простий чоловік, чи знатний чи посол. Якщо не можете пошанувати його дарами, то їжею і питвом: бо мимохідь прославлять чоловіка по всіх краях або добрим, або злим.

Я повністю згодна з думкою одного з творців нашої історії та мені припала до душі його філософія думки з цієї теми. Ми повинні берегти один одного. Тому що життя в нас одне, і нічого не має ціннішого за це.

По-перше, маємо цінувати життя хоча б за те, що воно скінченне, ба навіть надзвичайно коротке. І ми маємо все встигнути прожити його так, щоб, помираючи, переповнювалися яскравими, приємними, теплими спогадами. Головне — любити життя, боротися за нього. Маю влучний приклад із художньої літератури до мого аргументу — це роман Івана Багряного «Тигролови». Головний герой роману, Григорій Многогрішний, демонструє любов та боротьбу за вільне життя. Тікаючи з «дракона», каторжанського етапу, Григорій безмежно радий тому, що вижив. По-друге, варто цінувати кожен дорогоцінну секунду, радіти кожній хвилині. І навіть коли здається, що в житті трапляються лише біди та нещастя, потрібно вірити в краще, йти стежиною життя, щиро посміхаючись. Тільки тоді ця стежина зможе стати яскравою, квітучою, омріяною. Взірцем жаги до життя є відома українська письменниця Лариса Петрівна Косач, відома в світі як Леся Українка. Доля не була до неї поблажливою: ще в дитинстві Леся захворіла на сухоти. Проте ця жінка ніколи не здавалась, а її твори сповнені оптимізму, сповнені духом борця за життя. Моя улюблена поезія Лесі Українки завжди допомагає не падати духом: ...так! я буду крізь сльози сміятись, Серед лиха співати пісні, Без надії таки сподіватись, Буду жити! Геть думи сумні! Отже, життя — це справді найвища цінність, найкращий подарунок долі. Саме тому ми маємо цінувати кожен секунду, завжди вірити в краще та, найголовніше, — боротися за щасливе життя.

ФІЛОСОФСЬКО-ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

В. Дегтярьова

Василь Олександрович Сухомлинський – видатний педагог, засновник гуманістичної педагогіки. Він стояв у витоків відродження оновленої педагогічної концепції співробітництва, пріоритету загальнолюдських цінностей. Василь Олександрович – автор новаторського положення про гармонію суспільних та індивідуальних потреб особистості. Його ідеї

знайшли відображення у творах «Павлиська середня школа», «Серце віддаю дітям», «Народження громадянина», «Три листи про любов».

Мислитель одним із перших почав розробляти гуманістичні традиції вітчизняної і світової педагогічної думки. У його працях провідне місце займають такі риси як людяність, добротність. Сухомлинський говорив, що прищеплення таких рис можливе при безпосередньому творенні добра; це, на його думку, одне із головних завдань школи. Вчителі повинні бути гідним прикладом для наслідування своїми вихованцями, оскільки своєю діяльністю кожен вчитель подає зразок учням як поводитися у школі, у повсякденному житті, як чинити в певній ситуації. Тому кожен учасник навчально-виховного процесу повинен відповідально ставитися до завдань, поставлених перед ними для виховання гармонійно-розвиненого підростаючого покоління.

Основою педагогічної концепції автора є доброзичливе ставлення до дитини, яке полягає у поважанні її інтересів, поглядів, думок, бажань; визнання унікальності кожного учня. Найповніше ці засади виховання сформульовані у книзі «Сто порад учителям». Василь Сухомлинський обстоював ідею, що кожен педагог у своїй роботі повинен насамперед керуватися нижче зазначеними положеннями «про педагога»:

- глибокою вірою у можливість успішного виховання дітей;
- гармоніє серця і розуму (риса трансцендентальності);
- вмінням «пізнавати серцем», «проникати в душу дитини», «володіти собою», «самостійно створювати життєрадісні мелодії в музиці дитинства».

Головна мета виховання, за Сухомлинським, полягала у всебічному розвитку особистості. Домінуючим напрямом у цьому філософ виділяв розумове виховання як запорука здійснення успішної праці у майбутньому та розвитку духовного світу (простежуються елементи трансцендентного). У науково-педагогічній праці «Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості» педагог зазначив, що «кожна людина вже в роки дитинства й

особливо у підлітковому віці та періоді ранньої юності повинна досягати щастя повноти власного буття, радість праці й творчості».

Вихідна точка педагогічного світогляду відомого мислителя – виховання в учнів належного ставлення до навколишнього світу, розуміння своєї справи, усвідомлення завдань, поставлених перед ними, відповідальність перед рідними, товаришами та суспільством загалом. Василь Олександрович говорив, що «школа має змогу відкривати перед кожним, навіть найбільш важким в інтелектуальному розвитку учнем, сфери розвитку духу, де вони можуть досягти вершини, виявити свої здібності, заявити про себе іншим».

Із вищесказаного випливає, що сферою розвитку духовного світу є моральне виховання. Моральність як філософська категорія пронизує всі грані людської особистості, відкриваючи перед кожним шлях до громадських, ідейних, творчих, трудових, естетичних цінностей. «Це своєрідний вхід у палац, ім'я якому - знання, освіченість, прирученість до багатств людської культури». У праці Сухомлинського «Як виховати справжню людину» подано моральний ідеал, який увібрав найяскравіші риси українського менталітету. Вони сформульовані у вигляді принципів, повчань, настанов, рекомендацій, що складають азбуку моральної культури. У них закладено основи виховання у дітей любові до Батьківщини, громадянства; ставлення до оточуючих, розуміння життя, вміння розрізняти добро і зло, виховання високих моральних якостей, взірцевих норм поведінки.

Окрему роль у педагогічній системі мислителя відведено принципам трудового виховання. На його думку, всі діти повинні брати участь і різноманітних видах праці: навчальній, продуктивній, механічній, колективній.

В естетичному вихованні закладено основи виховання краси: природи, слова, культури. Автор гуманістичної концепції виховання вважав, що необхідно навчити дитину не тільки знати й розуміти мистецтво, а й прищепити в неї любов до природи, прекрасного (найчастіше те, що створено

своїми руками – простежується аспект поєднання з трудовим вихованням). Він відстоював необхідність здійснення цього напрямку виховання природою, оскільки вона – невичерпне джерело дитячої думки, фантазії, а спостереження в природі формує школу дитячого мислення.

Усі складові навчання покликані виховати гармонійно-розвинену особистість, свідомого громадянина своєї країни.

НАЙВИЩА ЦІННІСТЬ ФІЛОСОФІЇ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО

А. Делевська

Кожна людина - неповторна особистість не тільки внаслідок унікальності її генофонду, але й завдяки власним зусиллям, спрямованим на розвиток та реалізацію природного потенціалу.

В Україні є свої наробки стосовно навчання і виховання дітей у плані філософського пізнання й освоєння світу. Яскравим прикладом слугує спадщина Василя Олександровича Сухомлинського. Радянський педагог написав близько 1500 розповідей для дітей, що стосуються різних сторін розвитку, формування і виховання дитини.

Філософія Сухомлинського була спрямована на розвиток самосвідомості особистості, її мислення. У її основі лежав гуманізм. Моральні істини носять загальнолюдський характер. Серед його художніх творів є багато казок, легенд, билин .

Як відповідь на тисячі листів схвильованих батьків, що задавали одне і те ж питання: «Що ж далі?» була написана Сухомлинським «Батьківська педагогіка». Вона складається із семи бесід, що забезпечують правильне виховання дитини.

Бесіда перша називається «До батьківства та материнства потрібно готувати з колиски». На думку В.О. Сухомлинського, дітей не вчать в школі головному – жити. Найважливіша мудрість життя, яку має освоїти кожен – це

людські взаємовідносини. «Я не перебільшу, – каже Сухомлинський, якщо скажу, що молоді батьки, які не вміють бути чоловіком та дружиною, частіше такі ж безпорадні як і діти. Не всім бути фізиками й математиками, а батьками бути обов'язково всім».

Бесіда друга «Про громадську та моральну відповідальність батьків». У ній В.О. Сухомлинський зазначає, що немає благороднішої і вищої місії для людини, ніж батьківство та материнство. Кожної миті, дивлячись на свою дитину, бачиш себе. Виховуючи свою дитину, ти виховуєш себе, самостверджуєш своє почуття гідності. Діти – це щастя, створене працею.

Бесіда третя – про «Бачення власного морального образу». Чудові діти виходять з тих родин, де між батьками є любов та повага до інших людей. По-справжньому кохати – це віддавати, вкладати душевні сили, бачити частину вкладеного тобою добра в іншу людину. Найголовніше в оточуючому тебе світі – людина.

Четверту бесіду присвячено темі «Що возвеличує вас в очах ваших дітей». Піднімайте самі себе в очах ваших дітей, прагніть, щоб діти бачили найвищу суть вашого життя в посіві того зерна, з якого виростає буйно порость людського щастя. Ми батьки, виховуємо своїх дітей передусім своїми взаємовідносинами.

Бесіда п'ята має назву «Бережіть в душі дитини віру в високе, ідеальне, непохитне». В.О. Сухомлинський вважає, що у відносинах добра і злагоди, взаємодопомоги і підтримки, довіри і взаємної поваги батьків, перед дитиною розкривається все те, на чому ґрунтується її віра в людську красу, її душевний спокій, рівновага. Якщо віра зруйнована, в дитячу душу вривається горе. Безцінне багатство сімейного життя – взаємна любов, вміння творити велике.

Бесіда шоста присвячена темі «Бережіть людську любов». Любов – могутня сила виховання. Любити – означає відчувати серцем духовні потреби людини. Ця здатність відчувати людину серцем передається від батька та матері без слів та пояснень прикладом.

У сьомій бесіді «Моральні цінності сім'ї» зазначається, що могутня духовна сила виховання закладена в тому, що діти вчаться дивитись на світ очима батьків, вчаться у батьки поважати людину. Моральне багатство створюється взаємовідносинами, в яких тісно переплітаються любов і добро з обов'язком і працею, з особистим прикладом.

Я вважаю, що найвища цінність філософії Сухомлинського у тому, що питання, які він розглядав, завжди були, є та будуть актуальними.

В.О. Сухомлинський також написав «Сто порад вчителю». «Жива істота, яка з вашою допомогою пізнає світ, поступово стає особистістю, »-- пише В.О. Сухомлинський у праці «Сто порад вчителю». На мою думку, він розумів, що впливати на формування особистості дитини необхідно як з боку батьків у родині, так і через педагогів у колективі.

Таким чином, Сухомлинський у своїх роботах виклав глибокі та перевірені на своїй практиці вирішення існуючих проблем розвитку самосвідомості особистості дитини, її мислення. Його праці допомагають поколінням батьків, вчителів, а найголовніше – дітей. На мою думку, саме це є найвищою цінністю філософії Василя Олександровича Сухомлинського.

ЦІЛІСНА ОСВІТНЯ ФІЛОСОФІЯ В.СУХОМЛИНСЬКОГО

Л.Голосниченко

Протягом останніх десятиріч Українська держава розвивається в умовах постійних змін та новоутворень, що охоплює всі сфери суспільного життя: економіку, культуру, ідеологію, науку. Це стосується безпосередньо й педагогіки та її складової – історії педагогіки: триває процес нагромадження історико-педагогічних знань, розширюється джерельна база, повертаються забуті імена, формуються нові напрями досліджень. Особливе місце серед досліджень педагогічних персоналій посідають праці, присвячені вивченню

окремих складових педагогічно-філософської системи Василя Сухомлинського [1].

Шкільний вчитель та керівник Василь Олександрович Сухомлинський (1918-1970) був одним з найвпливовіших радянських педагогів післявоєнного періоду. Його школа в маленькому українському місті Павлиші стала навчальним магнітом, який приваблював тисячі відвідувачів, а його книги читали мільйони. Його ідеалізм і глибока любов до дітей призвели до розробки цілісної системи освіти, яка зосереджує увагу на здоров'ї дітей та їх морально-естетичному розвитку, інтелектуальному та професійному розвитку. Він потрапив під критику в радянській освітній ієрархії за те, що занадто багато наголошував на людині, нібито за рахунок колективу. Кроки дослідження його роботи свідчать про те, що ця критика була помилкова.

В.А. Сухомлинський був гуманістичним педагогом, який бачив, як мета освіти полягала у виробленні справді гуманного буття. Для нього це означало людину, яка була сильною і здоровою (фізично та емоційно), і яка була уособленням доброти. Це означало людину, яка глибоко оцінила красу, яка розробила свій інтелект, і хто розвивав свої таланти і використовував їх на користь суспільства.

Ядром системи освіти Сухомлинського був його підхід до морального виховання, який включав сенсibilізацію його учнів до краси в природі, в мистецтві та в людських відносинах, і заохочення студентів брати на себе відповідальність за оточуюче середовище. Сухомлинський навчав своїх учнів, що найціннішим у житті є людина, і що немає більшої честі, ніж радіти іншим людям. Він навчав їх, щоб радіти іншим людям, і особливо їх сім'ям, вони повинні прагнути створювати красу в собі і в навколишньому середовищі. Таким чином, існував дуже тісний зв'язок морально-естетичної освіти з підходом Сухомлинського.

Іншим аспектом «справжньої людини» став розвиток інтелекту, щоб горизонти розуму стали ще ширшими, поступово охоплюючи весь світ і виходячи в глибину простору. Сухомлинський не міг погодитися з тими, хто

намагався надати освіту чисто утилітарному фокусу, який вважав, що знання цінні, тільки якщо це знайшло безпосереднє застосування на робочому місці. Для нього вивчення іноземних мов та астрономії було важливим для того, щоб людина могла оцінити світ, в якому вони були, і розширити їх розум.

Основою всього особистого зростання є здоров'я, і Сухомлинський приділяв велику увагу забезпеченню того, щоб діти насолоджувались оптимальним здоров'ям, особливо в ранньому дитинстві, коли формується характер. Він часто вивозив дітей у природу, поєднуючи фізичні вправи із уроками в думках і в оцінці краси. Особливо в початковій школі він вважав важливим, щоб дитяча думка була пов'язана з яскравими зображеннями, такими, як вони були знайдені на полях, лісах та водних шляхах, розташованих пішки від школи. Якщо думка була відірвана від прямого досвіду дітей, вона вичерпала їх.

Важливо також, щоб навчання дітей, робота їх інтелекту, пов'язано з практичними роботами, які використовують свої знання. Тільки тоді, коли діти отримують знання, щоб поліпшити своє середовище та життя оточуючих людей, сформується активна філософія життя, практична моральна позиція.

Таким чином, цілісна освітня філософія Сухомлинського спиралася на п'ять основних напрямків: освіта здоров'я, моральне виховання, естетичне виховання, інтелектуальна освіта та робоча освіта [2].

Література

1. Катерина А. Педагогічна система В.О. Сухомлинського у сучасних працях вітчизняних учених [Електронний ресурс] / Андрєенко Катерина. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.cuspu.edu.ua/ua/prohramy-vstupnykh-vyprobuvan/328-naukovi-konferentsii-tdpu/konferentsiia-2015/sektsiia-1/3829-pedahohichna-systema-v-o-sukhomlynskoho-u-suchasnykh-pratsyakh-vitchyznyanykh-uchenykh>.

2. Vasily Sukhomlinsky (1918-1970) [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://theholisticeducator.com/sukhomlinsky/>

С.Б. КРИМСЬКИЙ І В.О.СУХОМЛИНСЬКИЙ

ПРО РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ СЛОВА

К. Євтухова

Для будь-якої країни завжди було важливим питання розвитку рідної мови. Не менш актуальною ця проблема залишається й сьогодні, і насамперед її вирішення лежить на плечах педагогів, адже саме вони виховують молоді покоління і від них залежить майбутнє нації і держави. У даній статті порівнюється ставлення двох авторитетів вітчизняної педагогіки – Василя Сухомлинського і Сергія Кримського – до рідної мови та слова та їх суспільного значення.

Спадщину Василя Сухомлинського та Сергія Кримського досліджувало багато науковців. В основу статті покладені такі праці: «Слово рідної мови» Сухомлинського, «За межею щастя і нещастя» Кримського, також цикл інтерв'ю Тетяни Чайки із Сергієм Борисовичем [1].

Сергій Борисович Кримський – особистість багатогранна. Він був не тільки педагогом, а ще й доктором філософських наук, культурологом, лауреатом великої кількості премій, таких, як імені Т. Шевченка, М. Туган-Барановського, Д. Чижевського тощо.

Народився Сергій Борисович 2 червня 1930 року в м. Бахмут на Донбасі. Досить цікава, але з іншого боку, прикра для Кримського історія пов'язана з датою його народження. Справа в тому, що у свідоцтві про народження переплутали місяць і записали не 2 червня, а 2 липня. В інституті, де він працював, нікого вже не було в липні, отже, ніхто не поздоровляв професора. Більше того, ніхто не міг повірити, що у свідоцтві допущено помилку, що й засмучувало Сергія Борисовича.

Як педагог, він був трохи дивним, але це не заважало студентам обожнювати свого викладача. Усі дивувалися не лише широті його гуманітарних, зокрема, філософських знань, а й дивовижній ерудиції в усіх наукових галузях. Відповідальність за все, що відбувається у світі, країні, інституті, особистій долі, увага до кожної людини, бажання допомогти, стимулювати до саморозвитку, підтримати в складних ситуаціях створили той авторитет, який справді мав Сергій Борисович. Він виховав кілька

покоління філософів, лишаючись для всіх невгасним світилом-поводирем у пошуках істини.

Тепер перейдемо до думок та переконань видатного філософа щодо ролі слова та рідної мови загалом в історії української нації. У своїй статті «За межею щастя і нещастя» Сергій Борисович пише наступне: «Особливістю українського менталітету є розуміння слова, як духовної зброї. В XVII столітті слово розумілося як зброя, більше того — відбувалося освячення слова як духовної батьківщини. Обожнення слова спостерігається на всіх етапах української історії. Так, [Шевченко](#) їде в заслання, беручи з собою рідну мову. Таким чином він Батьківщину з собою носить. І він створює молитву слова:

*Пошли мені святеє слово,
Святої правди голос новий!
І слово розумом святим
І оживи, і просвіти!<...>
Подай душі убогій силу,
Щоб огненно заговорила,
Щоб слово пламенем взялось,
Щоб людям серце розтопило,
І на Україні понеслось,
І на Україні святилось
Те слово, божее кадило,
Кадило істини. Амінь.*

Це молитва слова. Мова — не лише спосіб спілкування, це, насамперед, форма культури, якою ми живемо, це спосіб мислення. А значить — і спосіб діяння».

Отже, ми можемо бачити, що Сергій Борисович відводив рідному слову значну роль у формуванні та встановленні української нації як самостійної одиниці.

Тепер звернемося безпосередньо до Василя Сухомлинського. Народився Василь Олександрович 28 вересня 1918 року в с. Василівка на Кіровоградщині. Він працював учителем, а згодом – директором Павлиської середньої школи. 1958 р. йому присвоїли звання заслуженого вчителя УРСР. Окрім цього, він був ще й письменником, поетом, публіцистом, кандидатом педагогічних наук.

До рідної мови та слова Сухомлинський мав такий підхід: «Адже із думки і слова почалося становлення людини; мисль, втілена в слово, підняла нас над природою, над усіма речами й явищами, над епохами й століттями. Слово ввібрало в себе найтонші порухи наших почуттів; у ньому закарбувалася душа, звичаї, традиції, радості й болі народу – всі його духовні цінності, творені століттями», - так він пише у своїй праці «Слово рідної мови». Василь Олександрович вважав, що вміння володіти словом необхідне кожній людині, адже жодне суспільство, жодна нація не може жити без культури мови.

Отже, порівнюючи двох визначних педагогів минулого століття – Василя Сухомлинського та Сергія Кримського, - можемо прослідкувати, що вони мали багато спільного. По-перше, вони обидва були високошанованими та відомими далеко за межами свого колективу і місця роботи. По-друге, їхні вихованці відчували теплу прихильність та любов до своїх викладачів. По-третє, вони визнавали та пояснювали велике та неоціненне значення рідної мови та слова, і виховували своїх учнів та студентів саме в любові до її «багатства і скарбів».

Література

- Крымский С.Б. Чайка Т.А. Сергей Крымский: Наш разговор длиною в жизнь. (Цикл интервью Т.А. Чайки) / С.Б. Крымский, Т.А. Чайка.— К. : Издательский дом Дмитрия Бурого, 2012. — 436 с.

ЩО ЗНАЧИТЬ БУТИ ГРОМАДЯНИНОМ СВОЄЇ КРАЇНИ?

Ю. Еременко

*XIX Міжнародна науково-практична конференція «Освіта і доля нації»,
м.Харків, 2018*

В нашому сучасному житті дуже багато проблем. С кожним днем їх кількість збільшується. Але на мою думку, громадянське виховання – це найголовніша та найглобальніша проблема на даний момент. Громадянське виховання несе за собою таке поняття як виховання громадянина.

Але давайте зупинимось на хвилинку та поміркуємо трішки, що значить бути громадянином своєї країни? Що для кожного з нас значить наша Батьківщина те місце, де ви народилися та вирости, де живуть ваші батьки... Що ми з вами зробили щоб наша країна розцвітала? Проте, я на 100% гадаю, що кожен з нас не дасть твердої та достовірної правди! Ось звідси й починається громадянське виховання.

Давайте пригадаємо часи Майдану, коли тисячі людей вийшли на протест, заради змін в державі. І що ми маємо зараз? Щось краще, щось змінилось? Зовсім ні! Країна розвалюється на наших очах!!! Сотні тисяч людей загинуло, із них скільки молодих хлопців... дуже боляче дивитися, коли мати 19-річного хлопця заливається від сліз, адже вона втратила єдиного сина!

Але що робиться в державі, звісно всі стали носити вишиванки, казати лозунги такі як «Слава Україні», але я не розумію одного - 10 років назад, цього ніхто не казав, ніхто не носив сорочки так як зараз, тобто війна є підставою для цього??

Так само в школах дітям навіють думку про те, що потрібно Росію знищити, це країна агресор! Навіщо? Так, я згодна, що ми повинні любити свою Україну, знати історію своєї країни та прославляти на міжнародному рівні! Але навіщо, втручати дітей в такі політичні питання, вони зовсім ще не розуміють нічого, а навіювання їм думок, я гадаю, це помилка вчителів!

На власному досвіді, можу розповісти що знають про Україну в США! 2 роки тому назад, я проживала в США, коли я спитала людей чи знають вони щось про Україну, їх відповідь приголомшила мене- Ні! Тому я вирішила зробити презентацію для них про нашу країну, звісно всі слухали мене залюбки! Але чесно кажучи, тільки на тисячі кілометрів від своєї країни

я відчула гордість за те, що я з України! І я зрозуміла, що жити в США я б може і хотіла, але Україну я люблю більше!

Тепер, давайте глибше зануримося, що ж для нас є Батьківщина? Це те що не можливо зрадити! Це те що важко відірвати від серця, якою б вона не була! Але зараз ми бачимо, що тисячі людей прагнуть виїхати за кордон. Притому що, коли повертаються сюди, починають носити вишиванки, казати що патріоти... Хочеться прямо взяти за шкірку, і пхнути туди звідки він приїхав! Звісно це пафос! Коли ти працюєш в іншій країні, щоб заробити гроші та повернутися в Україну щоб жити нормально. Чому ж ти не залишаєшся тут, і тут не працюєш?!...

Які ж основні підходи до громадянського виховання особистості? Виховати громадянина - означає передати досвід попередніх поколінь у суспільному житті.

Одним із головних завдань громадянського виховання має бути розвиток патріотизму - любові до свого народу, до Батьківщини, до її національних героїв та історичного минулого.

Виховання патріотизму особистості передбачає прищеплення національної свідомості. Важливим показником громадянської зрілості є збереження української мови, досконале володіння нею. В умовах глобалізації людського суспільства громадянське виховання включає також почуття єдності й унікальності життя на Землі, повагу до всіх народів, їх прав, інтересів і цінностей. Важливим є виховання розвиненої правосвідомості - усвідомлення своїх прав, свобод, обов'язків.

Одним з основних компонентів громадянського виховання є повага до того місця де ти народився! Громадянин повинен прагнути, щоб його країна була чистою, а не в шкарпетках та розбитих пляшок на дорогах.

Але дуже часто, люди приїжджають до великого міста, і кажуть : « Як же гарно тут, так все прибрано, кругом порядок, ніхто не смітить». Але ж хто ж вам заважає, слідити за порядком в вашому місті. Почніть же с себе, донесіть обгортку з цукерки додому, а не смітіть. «Ми хочемо до Європи!» Я хочу

*XIX Міжнародна науково-практична конференція «Освіта і доля нації»,
м.Харків, 2018*

сказати що вам до Європи, як до Києва рачки! Яка Європа... коли ми навіть не розуміємо, що в будь-який момент, наша країна стане и всі почнуть тікати хто куди зможе!

Я вважаю, що на даному етапі, повинні створюватися волонтерські групи для допомоги нашій країні. Для прославлення та процвітання нашої країни! Звісно, що ми не зможемо вирішити проблеми з безробіттям і т.п. Але б хоча б, бути громадянином – це великий крок! Коли кожен відчує любов до своєї країни, коли зробить щось корисне, або може коли ми всі об'єднаємося и почнемо робити «великі» справи, саме тоді країна почне зростати! Це не значить носити вишиванки, кричати різні лозунги... це коли ти повністю готовий віддати своє життя за свою країну, як це зробили наші дідусі та бабусі заради нашого життя! Це коли за кордоном, ти відчуваєш, що потрібно повертатися додому, бо ти «помираєш» там, де ти нікому не потрібен!

КАК ДОСТИЧЬ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО «Я»:

В.СУХОМЛИНСЬКОГО, Л.ФЕЙЕРБАХ, И.ДРАЧ

І. Кодола

Вроде бы невозможно объединить советского педагога-новатора, представителя немецкой философии, а также украинского поэта и критика, но все же мне удалось рассмотреть антропологические взгляды таких лиц, как В.Сухомлинский, Л. Фейербах и И.Драч.

Проблема человека интересовала исследователей во все времена, но особенно остро она стоит сегодня. Обусловлено это тем, что перед обществом, как уже не раз случалось в истории, встают новые задачи, проблемы, которые не могут быть решены в рамках традиционных методов и требуют формирования нового стиля мышления, нового мировоззрения.

Теоретическим выражением гуманистической ориентации современного образования является антропологический подход, определяющий в педагогике новую методологию, теорию и практику, в

основе которых лежат представления о человеке. Отношения на основе антропологического подхода строятся на доверии к природе ребенка, потенциально большим возможностям его развития, его личному опыту. Антропологический подход, составляя одну из главных аксиом педагогики с момента ее зарождения, присутствовал в трудах многих педагогов прошлого, но лишь В. А. Сухомлинский возвысил его до уровня главной цели воспитания.

В.А. Сухомлинский выделяет три составные части воспитательного процесса: педагог - воспитанник - коллектив. Василий Александрович предъявлял очень высокие требования к личности педагога как руководителя и организатора учебно-воспитательного процесса: «Мы должны быть для подростков примером богатства духовной жизни; лишь при этом условии мы имеем моральное право воспитывать». Высокие личностные качества воспитателя, его знания и жизненный опыт должны стать для детей непререкаемым авторитетом. Под авторитетом Василий Александрович понимал не возвышение, отгораживание от детей эрудицией, требованиями беспрекословного послушания, формальное и авторитарное управление ребенком, а доказывал, что без постоянного духовного общения учителя и ребенка, без взаимного проникновения в мир мыслей, чувств, переживаний друг друга немыслима эмоциональная культура как плоть и кровь культуры педагогической. «Важнейший источник воспитания чувств педагога - это многогранные эмоциональные отношения с детьми в дружном коллективе, где учитель не только наставник, но и друг, товарищ». В книгах «Сердце отдаю детям», «Рождение гражданина» и «Письма к сыну» проблема воспитанника занимает центральное место. Решая ее, Сухомлинский исходил из необходимости учитывать, с одной стороны, своеобразие развития каждой индивидуальности (характер, темперамент, ум, интересы, желания, эмоции и т. д.), а с другой - те социально-общественные отношения, в которых происходит развитие ребенка (семья, улица, село, друзья, труд, т. е. его микросреда). Воспитанник в понимании Сухомлинского - это активный,

самодеятельный индивид, который живет полнокровной и интересной жизнью. «Детство,- писал он,- важнейший период человеческой жизни, не подготовка к будущей жизни, а настоящая, яркая, самобытная, неповторимая жизнь». Он считал, что коллектив - это составная часть воспитательного процесса. В «школе радости» педагог создает коллектив учащихся на основе сердечности, задушевности, отзывчивости и взаимопомощи, коллектив, объединенный одной целью, близкой и понятной каждому. В «Рождении гражданина» раскрываются принципы формирования коллектива подростков, рассматриваются главные направления его развития. Коллективизм вырастает в ведущий принцип идейно-политического, трудового и нравственного воспитания и в конечном итоге становится основой новых, коммунистических отношений. В.А.Сухомлинский утверждает, что «воспитывающая сила коллектива начинается с того, что есть в каждом отдельном человеке, какие духовные богатства имеет каждый человек, что он привносит в коллектив, что дает другим, что от него берут люди».

Педагогическую антропологию В. А. Сухомлинского мы рассматриваем как авторскую педагогическую систему, выверенную многолетней практикой, противопоставляющей технократическому обществу гуманистическую ориентацию, объявляющую Человека высшей ценностью на Земле, Средствами своей педагогики он пытался решить глобальные проблемы цивилизации: Человек и мир, Человек и общество, Человек и природа. Человек и человек. Его антропологический подход к воспитанию — это вера в общечеловеческие ценности и неповторимость человеческой индивидуальности, талантливость и самобытность каждого.

Позиция Фейербаха основана на определенном понимании им внутренней цели новоевропейской философии. Эта цель, считает философ, состоит в раскрытии и очеловечении Бога. «Сущность спекулятивной философии заключается ни в чем другом, как в рационализированной, реализованной, наличной сущности бога. Спекулятивная философия есть

настоящая последовательная разумная теология». Однако Бог, мыслимый как «духовная», не человеческая, не чувственная сущность, «доступная только для разума и интеллекта», конечно же, убежден Фейербах, «есть не что иное, как сущность самого разума». Отождествление божественного и человеческого в новоевропейском идеализме происходит вследствие наделения Бога теми определениями и свойствами, которые присущи самому разуму. «Бесконечность», «безграничность», «необходимость», «безусловность», «жизненность», «вечность» и т.п. — характеристики именно разума, приписываемые Богу. Получается, что сфера божественного раскрывается в категориях философского идеализма. Но этот абсолютный идеализм, по Фейербаху, кроется в самопротиворечивой, монистической сущности протестантской теологии, ведущей к пантеизму и в конечном счете к атеизму. Вершиной этой новейшей философии Фейербах считает систему Гегеля. У него идея является и ценностным и истинностным мерилom всякого действительного, в том числе, чувственного бытия.

Напротив, согласно Фейербаху, «истинность есть то же самое, что действительное, чувственное». Чувственное — действительно основа и критерий всего идеального. В этом срезе человек рассматривается в качестве реального, чувствующего существа, обладающего мышлением. Само же мышление есть не «абсолютный субъект», а лишь одно из свойств человека.

При таком понимании начало познания «спрятано» в тайне «взаимодействия» конкретных людей друг с другом. Философия и должна заниматься рассмотрением бытия человека и через него — мира не только в аспекте мышления, но в аспектах чувства, созерцания, ощущения и любви. «Любовь есть страсть, и только страсть есть признак бытия». Любовь есть то, что обеспечивает данность объекта в отличие от познающего и вообще отличие между бытием и небытием. Она есть «онтологическое доказательство» наличности предмета вне нашей головы, то, «наличие чего доставляет тебе радость, отсутствие чего доставляет тебе скорбь». Именно «чувственность» есть начало подлинной философии, которая только

оформляется в сознании, но которая реально переживается в сердце. «Истинно и божественно только то, — пишет Фейербах, — что не нуждается ни в каком доказательстве, что непосредственно достоверно через само себя, что непосредственно говорит за себя и к себе располагает, непосредственно сопровождается утверждением, что оно есть нечто безоговорочно определенное, безоговорочно несомненное, ясное, как солнце. Но ясно, как солнце, только чувственное; только там, где начинается чувственное, кончается всякое сомнение и спор. Тайна непосредственного знания сосредоточена в чувственности». Последняя, вместе с разумом, делает познающего действительно цельным существом; делает его действительно «божественным». По Фейербаху; теологический мотив предшествующий философии должен «раствориться» в антропологии, признающей в человеке субъекта всех возможных, даже противоположных качеств, свойств, способностей. Описывая существенные качества человека, Фейербах выделяет такие, как: универсальность, внутреннюю неограниченность, свободу, волю, силу мысли, что делает его «одухотворенным» и «возвышенным», обладающим художественным, моральным и философским смыслом. «Истина — в полноте человеческой жизни и существа». И самое важное: Фейербах считает, что «человеческая сущность налицо только в общении, единстве человека с человеком, в единстве, опирающемся лишь на реальность различия между Я и Ты». «Единство Я и Ты есть Бог». Их диалог и есть «истинная диалектика». Только в коллективной жизни проявляется «тайна триединства».

Я считаю, что в целом философия Фейербаха антропологична. В антропологической парадигме Фейербаха человек обладает изначальной неизменной природой, не зависящей от национальности, социального статуса, эпохи. Характерными чертами этого человека выступают любовь к жизни, стремление к счастью, инстинкт самосохранения, эгоизм, которые и определяют его поведение в культуре. Фейербах исходил из того, что человек изначально естествен и к нему неприменимы оценочные характеристики

(добрий, злой и т.д.) и только условия человеческой жизни делают его тем, кем он становится.

Обращая внимание на произведения Ивана Драча, мы видим, что его концентрирует его антропологический взгляд на красоте человека, его природе. Поэт прославляет не только красоту в ее зримых проявлениях, но и прежде всего красоту души, человеческих чувств. В произведении «Соловейко- Сольвейг» И.Драч поднимает глубокую философскую и этически-общественную проблему, которая издавна волнует художников: как объединить в человеческой личности и метод, и цель, как сделать, чтобы человек, направляясь к объективной высокой цели, постигал вместе с тем и свою индивидуальную мечту, чтобы он максимально реализовывал свои творческие и человеческие потенциальные возможности. В своей драматической поэме И.Драч нарушает и раскрывает чрезвычайно важные проблемы антропологии, человекознания как проявления искусства слова, сосредотачивает внимание в поисках творческой личности и к тому же значительно совершенствует и видоизменяет природу этого традиционного жанра, который сторонится бытовизма, тяготеет к романтической окрыленности, символическим картинам и образам, философским обобщениям.

Интересно, что первая поэма И.Драча «Дума про Вчителя», написанная в 1976 году, была посвящена педагогу В.А.Сухомлинскому. В поэме И. Драч обращается к проблемам педагогики, поднимая вопрос о прошлом, настоящем и будущем образования и культуры, о принципах народного воспитания, которые влияют на формирование внутреннего духовного мира человека, в общем о традициях украинского этнопедагогики, отстаивает новаторские педагогические идеи, эстетико- гуманистические принципы воспитания человека, исповедуемые, в частности, В.Сухомлинским.

В «Слові до читача» И. Драч подчеркивает чрезвычайную важность, значимость основной теме своего произведения - профессии учителя,

поднося ее до общечеловеческих горизонтов, отождествляя всех людей с учениками и учителями: «У кожного з нас вчитель є, читачу, Усі ми - тільки учні й вчителі. Усі ми у добрі своїм і злі Несем чийсь холод і любов гарячу». В " Пролозі" И. Драч отмечает, что каждый учитель - это не просто человек, «це суцільна драма. Це вузол всіх вітрів, що дмуть зівсюди. ...Та ж кожен крок і кожен його намір - Це вибухівка, стиснута, спресована Характером тонким і волею могутньою».

Недаром автор обращается к жанру именно сказки, ведь одним из источников методики изучения языка для В. Сухомлинского была народная педагогика. Народные пословицы, загадки и скороговорки, притчи и рассказы, легенды и предания. Это своеобразная философская притча, в которой высказано мнение, что человек может научиться всему, но «Любові не навчишся, друже. Любов повинен дати хтось...», «Коли ж вона любити не навчиться, Все ж дикуном залишиться, і годі». Это своеобразный гимн любви с элементами дидактики, поучения, это путь к осознанию своего «Я» каждым человеком. И. Драч в драматической поэме «Дума про Вчителя» поднимает такую основную тему - тему учителя, прототипом образа которого является Сухомлинский. Именно поэтому в канве всего произведения прослеживаем основные принципы воспитания В. Сухомлинского: и доброту, и доверие, и любовь к детям, и роль родителей, особенно мамы, в воспитании ребенка, и народные источники, и социум, в котором растет ребенок.

В лиро-эпической поэме «Чернобыльська мадонна» Драч изображает не действия со стороны трагедии, а положение души, которая должна до мелочей все осмыслить, чтобы впредь не допускать таких смертельных ошибок. Автор обращается к читателям, к жителям Земли и просит их проверить свою совесть и свои действия. Центральным образом поэмы является Мадонна. Она проходит в произведении целый ряд вариаций: солдатская мать, крестьянская мадонна, Крещатицкая мадонна, чернобыльская мадонна. Именно она, поседела от горя, несет на руках

больной ребенок. Иносказательно и символически звучат последние строки поэмы: Несе сива чорнобильська мати. Цю планету. Це хворе дитя!

Иван Драч подає чорнобильську трагедію через призму личностних переживань, однак личностне здесь переходить границы «Я» и концентрує в себе ідею общечеловеческой трагической судьбы. Как это удастся автору? С помощью широкого спектра художественных средств: метафоричности, побудованої на асоціативних зв'язях, гіперболізації максималістськи обострених почуттів, побудованої фрази.

Побудовуючи і порівнюючи антропологію трьох представителів різних епох, я можу сказати, що навіть сучасна антропологія шукає підказки, які-то відповіді, способи і методи, щоб допомогти кожному з нас досягти людського «Я», навчитися бути в контакті з природою, бути частиною Всесвіту і виховувати дитину з народження шляхом розкриття особистості, розкрити його потенціальну сутність і показати красу всієї краси людської душі з допомогою світлих і «добрих» спогадів. В цьому процесі не тільки дитина повинна працювати над собою, а також батьки і вчителі повинні брати участь в цьому і нести відповідальність за те, як вони виховали дитину, адже завдяки їх суттєвому внеску формується частина особистості дитини і впливає на його подальше майбутнє.

ШКОЛА ЯК СПРАВЕДЛИВА СПІЛЬНОТА

(ЗА В.О.СУХОМЛІНСЬКИМ)

О.Лісна

«У школі вчать не просто читати, писати, думати, пізнавати навколишній світ і багатства науки і мистецтва. У школі вчать жити. У школі вчаться жити» - говорив відомий педагог В.О.Сухомлинський [1, с. 45].

Як відомо, школа є першою соціальною спільнотою, в яку потрапляє дитина. Тому, для того, щоб виховати в ній ідеї справедливості, гуманізму, духовності, саме школа повинна бути осередком цих якостей як у процесі навчання, так і у процесі взаємодії вчителя та учня.

Педагогічні погляди Сухомлинського базуються на гуманізмі, людяності та добротності. Одне із найголовніших завдань школи і вчителя – це розвиток гуманізму та справедливості, його виховання та реалізація через творення добра. В центра виховання Сухомлинського стоїть особистість. Основними засадами виховання особистості повинні бути довіра і повага до дитини, визнання особливості та унікальності, право на власний вибір. Найнеобхіднішою ланкою виховання педагог вважав навчання дитини самоповаги. Згідно його теорії школа існує доти, доки в її вихованців існує самоповага, одухотворення благородними цілями. Виховання самоповаги займає важливе місце у педагогічній творчості будь-якого вчителя [2, с. 25].

У своїх працях Сухомлинський велику увагу приділяв особистості вчителя. Очевидно, що саме від вчителя залежить зародження та розвиток найкращих якостей дитини. Педагог порівнював вчителя із прапороносцем, наголошуючи, що дитина не буде йти за прапором, якщо його ніхто не несе. Вчитель повинен бути зразком, ідеалом втілення рис справедливості та духовності. Адже дітей неможливо обдурити, вони дуже швидко розпізнають фальш. Ніхто не хоче слідувати прикладу, якщо цей приклад несправжній та наганий [1, 98].

Педагогічна справедливість - неупереджене, об'єктивне ставлення педагога до учнів, яке ґрунтується на любові та повазі до вихованців, абстраговане від особистісних симпатій та антипатій.

Всі відрізняються між собою за характером, темпераментом, фізичним і духовним розвитком, комунікативними можливостями. Найбільш неприємна проблема педагога – це прояв неоднакового ставлення до них, але, незважаючи на це, вчитель має розуміти і усвідомлювати, що кожен учень має право на увагу і поважне ставлення до нього. Нехтування цією проблемою може призвести до зникнення морального авторитету педагога та порушення успішного виконання начально-виховного процесу. Ми говоримо про вчителя як про зразка справедливості у шкільному житті, тому справжній наставник не повинен виокремлювати улюбленців з учнівського кола.

*XIX Міжнародна науково-практична конференція «Освіта і доля нації»,
м.Харків, 2018*

Як осередок недоторканості та освіти, школа повинна проявляти справедливість в таких аспектах: навчальному (оцінювальному), комунікативному та емоційному.

Навчальний, або ж оцінювальний – здатність вчителя адекватно та справедливо оцінити знання учня. Іноді, під час оцінювання вчитель підкоряється не здоровому глузду та встановленим критеріям, а людському чиннику. Через свої почуття, можливо, прихильність до певної дитини, дуже важко тверезо дати оцінку її здібностям та старанням. Також, дуже багато дітей потерпають через упереджену думку про них, потрібно пам'ятати, що як кожен має право на помилку, так кожен і має право на другий шанс.

Справедливість у комунікативному аспекті полягає у обов'язку вчителя вислухати думку кожного учня, дати рекомендацію чи пораду, а також у контролюванні атмосфери у класі. Рівність серед учнів повинна бути присутньою. Дуже часто діти, особливо діти-інтроверти, зазнають цькування та насмішок від своїх однокласників чи дітей більш старшого віку. В такі моменти у психіці дитини руйнується надія та віра у будь-яку справедливість. Насправді, такої віри небагато і в дітей, які здійснюють це насильство. Саме тому вчитель повинен розказувати, пояснювати та власним прикладом доводити, що справедливість існувала, існує і буде існувати. Але, якщо вчитель не намагається відшукати і відродити справедливість, то що можна говорити про учнів.

Емоційний аспект розкриває спроможність вчителя подолати свої почуття та спілкуватися з учнями, не виливаючи на них все, що відбувається за межами школи. Всі ми люди, і у всіх трапляються неприємні ситуації, але треба пам'ятати, що учні чекають позитиву та відкритості, а не поганого настрою та крику.

Отже, зазначені В.О. Сухомлинським думки щодо виховання особистості учня набагато випереджали свій час, є актуальними, багатогранними і потрібними для сьогодення. Своєю творчістю та гуманістичним підходом Сухомлинським довів усьому світові, що гарні

результати дає тільки та школа, яка поважає кожну дитину та виховує її у справедливості як соціальну особистість.

Література.

1. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: В 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1976 – 1977. – Т.4. – С. 43–127.
2. Сухомлинський В. О. Сто порад учителям / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1998. – С. 3–117.

МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ ЗА

В.СУХОМЛИНСЬКИМ

М. Лобусова

Моральне виховання - це один із найважливіших аспектів у повноцінному та всебічному розвитку дітей. Кожне з занять дитини: навчання, праця, гра, читання, свято - залишає свій відбиток у її душі і, врешті-решт, визначає її життєву спрямованість, поведінку серед людей.

Моральний ідеал в розумінні Сухомлинського включає в себе такі риси особистості:

- уміння дорожити святинями своєї країни як особистими цінностями і святинями своєї свідомості і серця;
- гармонійна єдність особистого та громадського, великого і малого в духовному житті особистості;
- багатство духовного світу, інтересів і потреб;
- потреба людини в іншій людині як в носії духовних цінностей;
- почуття людської гідності – повага до самого себе;
- любов до праці, висока моральність трудових відносин;
- відкритість серця до радощів і горя інших людей.

Щоб дитина виросла вихованою морально, потрібно зробити її серце тривожним, чуйним, тендітним, тому що «справжню душевну стійкість, мужність, вірність принципам не можна уявити без тонкості і крихкості». Потрібно, щоб у дитини була глибока віра в людину, щоб поруч з ним була

яскрава людська особистість. І, нарешті, вважає Сухомлинський, потрібно, щоб дитина жила у світі прекрасного, відчувала, створювала і зберігала красу в природі і в людських стосунках, тому що духовне життя в світі прекрасного породжує потребу бути красивим.

У дитинстві людина повинна пройти емоційну школу - школу виховання добрих почуттів; дитинство повинно стати школою доброти, людяності, чуйності.

Уже в дитячі роки дитини педагогу потрібно домогтися того, щоб вихованця хвилювали цивільні думки, почуття, у нього вироблялося почуття громадянської відповідальності - це теж одна з граней морального виховання.

Як домогтися вирішення завдань морального зростання і розвитку дитини? Сухомлинський пише: «Від того, наскільки широка сфера духовного життя вихованців, залежить дієвість двох основних методів морального виховання - переконання і практичного привчання. Майстерність морального виховання ... полягає в тому, щоб дитину з перших кроків його шкільного життя переконували насамперед його власні вчинки, щоб у словах вихователя він знаходив відголоски власних думок, переживань, які народжуються в процесі активної діяльності. Багатство духовного життя починається там, де благородна думка і моральне почуття, зливаючись воедино, живуть у доброму вчинку. Ми спонукаємо вихованців до вчинків, які мають яскраво виражений високоморальний характер. Цей метод морального виховання ми називаємо спонуканням до активного прояву думки і почуття».

Вироблення моральності з самого початку шкільного життя дитини потрібно починати з близького і дорогого їй.

Найсвятіше і найпрекрасніше в житті людини - це його мама. «Любіть маму», - каже вчитель і відразу стає ближчим до дитини. Сухомлинський звертає на цю сторону діяльності педагогів особливу увагу. «Дуже важливо, щоб діти відчували моральну красу праці, яка

приносить радість матері. Поступово у нас в колективі народилася і утвердилася прекрасна традиція - восени, коли земля і праця дають людині щедрі дари, ми стали відзначати осіннє свято матері. Кожен учень приносив матері в цей день те, що створив своєю працею... ». «Бережіть своїх мам» - такий стенд зустрів дітей одразу при вході до школи. Цей стенд нагадував і матері про те, що вона найголовніший учитель. Так виникало єднання школи і сім'ї.

Важливим засобом морального виховання служить слово. Сухомлинський розробив методику морального виховання, в якій виділив такі розділи: любов до Батьківщини, громадянськість; ставлення до людей і відчуття боргу перед ними; ставлення до батьків і близьких; розуміння добра та ін. Уже сам перелік проблем свідчить про ті напрями, в яких необхідно працювати педагогу.

Теми різноманітних бесід, які пропонує педагог учителям, а через нього – і учням, включають найбільш важливі питання, що є актуальними в усі часи. Для педагога важливо мати чисте сумління – оберігати учнів від лицемірства і підлості. Чи бути небайдужим, не завдавати шкоди і болю своєю поведінкою іншим людям, вміти розуміти іншу людину. Вчиняти по совісті, бути відповідальним і скромним, щедрим і безкорисливим. Терпляче ставитися до людських слабкостей. Не миритися з негідними вчинками, вміти відчувати вразливість душі іншого. Дотримуватися законів дружби: не покидати друга в біді, бути турботливим. З Сухомлинським в радянській педагогіці з'являються слова, перш їй невідомі: «спокута», «щастя буття», «благання».

У своїх книгах він розмірковує про духовну готовність людини належати іншій людині; про могутню силу співучасті; про горе, страждання, розпач; про смерть і безсмертя; про сокровенне і недоторкане в людських відносинах; про необхідність недомовок; про дивацтва людини («Людина - дуже складний світ, в ньому може бути не тільки добре чи зле ... але і дивне, важко збагненне»). Тобто Сухомлинський розкриває і

досліджує тонкощі людської душі, без наявності яких педагогу важко розраховувати на успіх у вихованні.

Але моральний розвиток дитини не ізольоване завдання, яке можна вирішити якимось особливо, тільки педагогічними методами. Сухомлинський переконаний: «Виховує кожна хвилина життя і кожен куточок землі, кожна людина, з якою випадково стикається особистість, яка лише формується».

ФІЛОСОФІЯ ДЛЯ ДІТЕЙ

О.Митрофанова

За всю історію свого розвитку людство створило велику кількість етичних систем, теорій і напрямів (абсолютизм, авторитаризм, гедонізм, ірраціоналізм, натуралізм, скептицизм, утилітаризм тощо; релігійна етика; те, що ми називали марксистсько-ленінською етикою і багато інших). Їхні послідовники висловлюють різні погляди, дискутують один з одним в основному щодо теоретичних питань, а саме – про походження і сутність моралі, але, у цілому, що стосується нормативної етики - цінностей, норм і правил поведінки, її категорій (добро, борг, чеснота, совість, гідність, честь тощо), то вони представниками різних напрямів не розділяються, особливо якщо розглядати їх під кутом зору етики і педагогіки, педагогічної етики.

Сьогодні, незважаючи на те, у якому суспільно-політичному і соціальному середовищі піднімаються питання етики, вони стверджують моральність у вихованні, спрямовані на формування моральних переконань, почуттів і звичок відповідно до моральних принципів. У педагогічній етиці за допомогою ідей добра вчитель учить дитину оцінювати все, що відбувається навколо неї – дії найближчих осіб, давати оцінку явищам. Будь-який педагог у будь-якому суспільстві буде вчити дитину, що добро – це увага до людини, турбота один про одного, протарших за віком, добро – це допомога, увага, повага до інших.

Отже, в етичному вихованні принципи і категорії етики, практична мораль зараз, сьогодні, у сучасних умовах настільки близькі між собою

ізіставні, сприймаються всіма цивілізованими людьми, що ми можемо говорити про єдність цілей у вихованні, про об'єднання зусиль у розробленні методів і форм, змісту етичної освіти в навчально-виховному процесі навчальних закладів різних країн. Тому сьогодні правомірно говорити про те, що поєднує педагогів різних країн, які працюють у різних умовах. Плідним шляхом є порівняльний аналіз підходів до етичного виховання в різних країнах, що дасть можливість виявити загальні підходи, відзначити розбіжності і намітити перспективи в їхньому вивченні, освоєнні і, можливо, застосуванні.

Цей досвід тим більш цікавий, що в Україні є свої нароби в навчанні і вихованні дітей у плані філософського пізнання й освоєння світу. Я маю на увазі педагогічну спадщину Василя Олександровича Сухомлинського (1918 - 1970) і, зокрема, написані ним розповіді для дітей і розроблену систему занять, упроваджену в практику керованої ним Павлиської середньої школи в Кіровоградській області на Україні. В.Сухомлинський написав близько 1500 розповідей для дітей, що стосуються різних сторін розвитку, формування і виховання дитини. І серед них розповіді, що будять допитливість, "радість пізнання", як говорить про це Василь Олександрович, що дають уявлення про конкретні чи абстрактні предмети, відображені в словах, діях; процес пізнання в дитячих відчуттях, сприйнятті, уяві. Подивимося на цю педагогічну спадщину в контексті розвитку радянської педагогічної науки крізь призму проблематики, яка нас цікавить – філософії для дітей. Погляди на інтелектуальний розвиток і етичне виховання не залишалися непорушними протягом більш ніж 70-літнього радянського періоду розвитку науки і практики виховання, вони змінювалися разом із трансформаціями, що відбувалися в СРСР.

У другій половині 60-х років, цілком розмежувавшись з офіційною педагогікою, Василь Олександрович створює праці, що не тільки йдуть урозріз, але і кардинально суперечать офіційній педагогіці і школі. Він ставить особистість дитини в центр виховного процесу, а саме: виховання

будує насамперед на довірі і повазі до особистості, говорить про її унікальність і головним інструментом виховання вважає добро. Саму ж навчальну діяльність трактує як насичений творчими відкриттями процес; у своїх педагогічних пошуках він спирається на пробудження внутрішніх сил, потенцій дитини, творить його внутрішній духовний світ, а не шукає засоб впливу на нього в соціумі, як було в повсякденній практиці. І виходячи з цієї виховної парадигми, Василь Олександрович так будує навчально-виховний процес у школі, що виховання торкається сфер, що були тривалий час стороннім тілом у радянській педагогіці. Наприкінці 60-х років В.О.Сухомлинський зосереджує свою увагу на етичній проблематиці, вважаючи її наріжним каменем виховання особистості. Він створює посібник для вчителів «Як виховати справжню людину (Етика комуністичного виховання)» і «Хрестоматію по етиці(розповіді для дітей)». На жаль, Василь Олександрович так і не дочекався виходу цих робіт, вони з'явилися в друці після його смерті. Але протягом усіх 60-х років він упроваджував систему етичного виховання в роботі своєї школи, щоб потім узагальнити і представити у галузі науково-педагогічних посібників. «Хрестоматію з етики», написану Сухомлинським, ми розглядаємо, як філософію для дітей. Насамперед обмовимося, що не всі твори Василя Олександровича, що ввійшли до цього збірника, можна зарахувати до таких праць. Зміст «Хрестоматії з етики» - це розповіді, казки, легенди, притчі, новели, що розкривають сутність пізнання світу через моральність, що стимулює пробудження допитливості, радості відкриття. Через художні образи В.О.Сухомлинський розглянув проблеми розвитку творчої пізнавальної діяльності школярів, формування в дітей моральної свідомості, моральних відносин, моральної діяльності, моральних цінностей. Розповіді для дітей, що входять у Хрестоматію, складаються з художніх мініатюр, що розкривають такі поняття і категорії, як краса, радість, здивування, скорбота, совість, честь, вірність, сором, ганьба, любов, повага, шанування, гідність, добро, зло, доброзичливість, провинна, культура людських бажань і ін. У розповідях

В.О.Сухомлинський також говорить про те, що розум безсердечності, знання без моральності свідчать про бездуховність і бідність особистості. У «Хрестоматії з етики» Василь Олександрович уперше в історії радянської педагогіки звернувся до таких етичних категорій і понять, як народження і смерть людини, сенс життя, зло, горе, лихо, страждання, розпач, любов, совість, терпимість у загальнолюдському понятті цих явищ.

Теми, що піднімаються В.О.Сухомлинським, виступають засобами для формування допитливої, одухотвореної і високоморальної особистості. Їхній зміст націлений на пробудження подиву, міркування про світ, про те, що морально, а що аморально. Кожна казка чи розповідь В.О.Сухомлинського містить у собі питання чи задачу, іноді кілька питань, що учитель разом з учнями можуть творчо вирішувати, пробуджуючи творчі сили дитини. Частина розповідей несуть в собі ситуацію морального вибору, мають на увазі вибір дитини між моральними дилемами: борг і безвідповідальність, жаль і черствість, участь і байдужність, духовність і порожнеча душі і т.д.

Василь Олександрович створив методичний посібник для вчителів з етичного виховання учнів «Як виховати справжню людину», що становить собою єдине ціле з «Хрестоматією з етики». Посібник для вчителя з етики написаний у своєрідній художньо-публіцистичній формі, яка характерна для багатьох праць Василя Олександровича. Він складається з 59 етичних повчань (моралей, заповідей, законів, бесід). Василь Олександрович звичайно планував і проводив на уроці або в позаурочний час одну бесіду, і її зміст доповнювався роздумами, міркуваннями, аналізом здобутків із Хрестоматії з етики. Тому кожне повчання має закінчену форму і значення, а кожне наступне впливає з попереднього. Повчання складається з двох частин: перша - етичне повчання - звернене до дитини, підлітка, юнака, дівчини. Воно розкриває зміст тієї чи іншої моральної категорії, поняття, норми поведінки, цінності тощо. Друга частина - це міркування. Звертаючись до вчителів, В.О.Сухомлинський міркує про шляхи формування мотивів і завдань дитини, про шляхи формування моральної свідомості, пропонує конкретні методи,

прийоми й організаційні форми проведення занять з етики. Велике значення на загальному проблемному тлі книги посідають питання виховання любові, поваги і відданості рідним і близьким, потреби людини в людині, почуттів жалю, співпереживання, співчуття, поваги догоря, чуйності. Василь Олександрович вважав головною задачею вихователя вироблення в дітей таких рис характеру і звичок, як совісність, вірність, відданість, скромність, безкорисливість, непримиренність до зла, переконаність, неприйняття лицемірства, святенництва, байдужості, підлості. Цілий цикл бесід присвячений проблемам життя, смерті, любові між юнаком і дівчиною. Назвемо для прикладу деякі з повчань: “Що таке горе і як учить дітей переборювати його? Людина повинна дорожити пам’яттю своїх предків; Виховання почуття поваги до дідуся і бабусі; Як формувати у вихованця радість пізнання; Совість - чуйний страж вчинків; Як з’єднати у вчинках дитини “треба”, “важко” і “добре”; Як формувати в юнаків і дівчат культуру людських бажань?”. Етичні бесіди доповнюються матеріалами з Хрестоматії з етики, що виступають не тільки як ілюстративний матеріал, але і здебільшого як матеріал для міркування, думки і вибору.

В.О СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО ЗВ’ЯЗОК МОВЛЕННЯ З ПРИРОДОЮ

Т.Очнєва

Усім відомо, що мова є початком усього, що відбувається у світі. Рідна мова єдина та неповторна. Ніколи у житті в людини не буде іншого шансу пізнати нову мову так, як вона пізнавала рідну. Завдяки мові людина може збагачуватись, спілкуватись, висловлювати свої думки. Саме тому найголовніше завдання педагогів – навчити дитину любити мову з дитинства. Природа, на думку Василя Сухомлинського, є невід’ємним джерелом, з якого діти можуть черпати матеріал для майбутніх творів, віршів, картин і тд. Природа допомагає нам виробити певні емоції, без яких мовлення не може існувати. Педагог розглядає природу як своєрідну форму наочності, джерело

думки й логіки мислення, почуття краси й позитивних емоцій, як засіб розвитку поетичного слуху та провідний засіб формування особистості. Саме тому ідеї видатного українського педагога актуальні й нині.

Василь Сухомлинський залишив дуже велику спадщину, тому безліч науковців вивчали його твори, серед них: А.Богущ, М. Вашуленко, Л. Мамчур, І.Баранюк.

В.О.Сухомлинський був учителем-словесником, тому питання ролі слова в житті людини Василь Сухомлинський порушує у багатьох своїх працях. Письменник неодноразово підкреслює цінність слова для кожного. Він наголошує, що дитину необхідно навчати мові змалечку, адже саме в дитинстві вона починає сприймати предмети та явища, мислити та , найголовніше, говорити.

Також необхідно пам'ятати , яку величезну силу має слово. Слово може привернути увагу, надихнути людину, або навпаки – зруйнувати її вщент. Тому силу слова необхідно використовувати задля вироблення в людини любові, доброти, милосердя, чуйності.

У праці «Серце віддаю дітям (Школа під блакитним небом)» Василь Сухомлинський описує важливість природи для розвитку та виховання дитини. Педагог «прагнув, щоб перш ніж розгорнути книжку, прочитати по складах перше слово, діти прочитали сторінки найпрекраснішої в світі книги – книги природи.» Сухомлинський вважає, що тільки у природі дитина може знайти щось справжнє, особливе, що допомагає розвинути її уяву та надихає до творчості. Важливим є те, що за допомогою природи здійснюється принцип наочності, без якого для дитини важко зрозуміти більшість речей. Природа має неабияку силу для розвитку фантазії дитини, а фантазія породжує фрази, а далі – твори мистецтва. Тому Сухомлинський радить вести дитину у світ природи: в сад, ліс, поле, на галявину або до річки. Необхідно звертати увагу на дрібниці(колір,звук,рухи). Він наголошує на тому, що чутливість до змісту і краси мови «виробляється тоді, коли людина

розуміє і відчуває гру слова: його внутрішнє змістове багатство, емоційне забарвлення» .

У своїй практиці Сухомлинський використовував «подорожі у природу», які давали можливість послухати, подивитись, відчутти оточуючий світ. Метою подорожей було спостереження за природою, природними явищами. Це було своєрідними «уроками мислення» для дітей, які давали їм можливість спостерігати за світом, шукати взаємозв'язки між явищами природи, розвивати мовлення . Під час спостережень Василь Олександрович спонукав учнів до висловлення думок, створення розповідей, описування побаченого. Письменник вважає, що такі уроки пробуджують у дітей здібності . Він зазначає, що таке пізнання світу впливає не тільки на розум, але й на почуття, переживання.

«Краса – це радість твого життя. Людина стала Людиною тому, що побачила глибину блакитного неба, мерехтіння зірок, рожевий розлив вечірньої зорі...». Василь Олександрович говорить про те, що саме завдяки спостереженню за природою у людини виробляються найкращі риси характеру: чуйність, любов, милосердя, бажання допомагати. Адже краса завжди у простих речах, треба тільки її розгледіти. Вчений зазначає, що у вихованні краси мають велике значення екскурсії та спостереження напровесні й весною. Також він стверджує, що у кожній дитині закладений певний талант до якоїсь справи, необхідно лише помітити його та розвивати. «Яка обережність і ніжність потрібні для того, щоб, зірвавши квітку, не зронити краплю. Ось така обережність потрібна нам щохвилини: адже ми торкаємося найтоншого і найніжнішого в природі – мислячої матерії організму, що росте.»

В.Сухомлинський вважав, що для дитини важливою є атмосфера, у якій він навчається. Обов'язково повинно бути щось, що заохочує дитину , розвиває її фантазію, щось казкове. Це також пов'язано з природою, яка створює казкову атмосферу. Така обстановка викличе у них бажання не

тільки слухати казку, а й самостійно розповідати її, створювати казку з новими сюжетами.

Отже, Василь Сухомлинський показує нам, що для розвитку мовлення дитини необхідно чимало зусиль. Але все необхідне вже закладено в природі, навколо нас. Роль рідного слова в початковій школі, коли в дітях пробуджується почуття захоплення кожним природним явищем, є вагомою. Вивчення досвіду цього педагога допомагає сучасним педагогам у розвитку і збагаченні мови дітей.

ШКОЛА РАДОСТІ У СУЧАСНОМУ СВІТІ

О. Панченко

Сучасні школі повинні давати учням комфорт, свободу і умиротворення. Але на жаль, сучасна система освіти не може забезпечити цього у повній мірі. Все частіше школа постає в образі нічного кошмару для дітей, через нецікавий виклад матеріалу, некомпетентний персонал, подавлення власного «Я», застаріле шкільне обладнання, де діти, навіть не можуть проводити фізичні або хімічні досліди. Можливо тому, що сучасна система частково базується на старій системі ще з радянського союзу, де в центрі не стояв розвиток особистості.

На жаль, це практикується і сьогодні. Можливо це тому, що вчителі ставлять себе на ступіть вище від дітей, вони не враховують їх побажання та думки, не дають змогу дітям самореалізовуватись. Але це ж неправильно. Якщо дитина хоче стукати по парті бо вона любить музику, підіграй їй, і ти будеш найкращим вчителем в її житті. Дай їй змогу хоча б раз відчути себе рок зіркою, і можливо через пару років ця дитина буде давати концерти по всьому світові. Звичайно не у всьому треба потурати дитині, треба знати міру. Наведу наприклад. У 2013 році UNICEF визнав голландських дітей найщасливішими в світі. До порівняння, Великобританія виявилася на 16-му місці, а США - на 26-му. Рівень щастя оцінювали за п'ятьма категоріями: добробут, здоров'я і безпека, освіта, поведінка і ризики, будинок і оточення.

«Ми закидали ноги на стіл і курили (сигарети) разом з учителями. Було відчуття абсолютної свободи», - розповідає голландська подружка про шкільні часи. Її дочці зараз 14, і вона рада, що система змінилася. Це був період турбулентності і перегинів в освіті. Це можна назвати прикладом цього самого «перегину» в свободі дітей.

На мою думку, метою повної загальної середньої є різнобічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка усвідомлює себе громадянином України, здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, трудової діяльності та громадянської активності. А суть системи освіти - дати дитині можливість отримати задоволення від процесу і розкрити себе.

Треба розуміти що досягнення не завжди ведуть до щастя, зате щастя може привести людину до досягнень; що людину і її індивідуальність ні в якому разі не можна ламати, і дитині для відчуття щастя необхідно право вибору.

ГІДНІСТЬ ДИТИНИ ЗА В.О.СУХОМЛИНСЬКИМ

О. Профатілова

«Виховуючи свою дитину,
ти виховуєш себе,
затверджуєш свою людську гідність.

В.О. Сухомлинський

«Дитина—це дзеркало родини, як у краплі води відбивається сонце, так у дітях відбивається моральна чистота матері і батька».

Філософія, педагогіка, психологія вивчають моральний розвиток підростаючого покоління. Виховання молодого покоління є особливо актуальним в наш час. Вчителів завжди засмучували «проблемні» підлітки. Потреба в психологічній допомозі особлива висока тому що «проблемних»

підлітків стає все більше. Егоїзм, брутальність, неврахування інтересів інших—це основні риси характеру молоді.

В.О. Сухомлинський писав: «Виховання дітей, що ми називаємо важкими—це одне з найважливіших завдань. З цими дітьми ми маємо справу щодня. Труднощі, які виникають із класом, майже завжди виникають через важких дітей».

Він зазначав, що причиною неуспішності частини дітей та важкої адаптації до школи є несприятлива спадковість, незадовільний стан здоров'я, складні сімейні стосунки.

У своїй праці «Сто порад учителеві» він писав, що влада педагога має бути особливо обережною. Не придушити й зламати, а підняти й підтримати духовні сили дитини.

Говорячи словами В.О. Сухомлинського, найважливішим інструментом є поважне ставлення до людської гідності учня. Це дає змогу зберегти всі людські якості, що були закладені у дитини від народження.

Виховання в учнів бажання бути хорошими Василь Олександрович вважав головним завданням виховного процесу.

Робота з підлітками повинна спрямовуватись на допомогу у збагаченні уявлень про власну гідність, реалістичному оцінюванні себе та формуванні позитивної концепції, збагаченні знань про себе, усвідомленні власної значущості, набутті впевненості у власних можливостях.

В оповіданні Василя Сухомлинського «Гідність» говориться, що є така тонка і ніжна, сильна і мужня, недоторкана і незламна річ гідність людської особистості. У житті людина зустрічається із красою і підлістю, радістю і горем, у її духовному житті бувають години торжества і години страждання; душу її стрясає всепоглинаюча любов і відчуття мерзенності; бувають такі повороти і збіги обставин, коли треба відмовитися від задоволення й піти на жертву в ім'я блага рідної, близької людини».

Я погоджуюсь з думкою В. О. Сухомлинського який вважав, що діти живуть своїми уявленнями про добро і зло, про людську гідність, про чесність і безчестя, у них свої критерії краси.

Я вважаю, що для того ,щоб у дитини з'явилося почуття власної гідності, вона повинна мати успіхи у навчанні.

Вчителі у школі повинні поважати гідність дитини, адже дитина—це особистість, без любові і поваги до вихованців за переконаннями В. О. Сухомлинського будь-які розмови про гуманність і людяність стають марними.

Я вважаю, що покарання боляче ранить, принижує та ображає гідність дитини.

Особливо боляче ранить гідність дитини покарання в початкових класах. Дитина може зневіритися через негативні оцінки. Оцінка у В.О. Сухомлинського завжди оптимістична, це винагорода за працю, а не покарання за лінь.

Для того, щоб сформувати почуття власної гідності у дитини вчитель повинен зробити так, щоб дитина повірила в себе, поважала себе. Саме набуття цієї важливої риси за В.О. Сухомлинським є першочерговим завданням учителя.

Педагог вважав, що колектив позитивно впливає на становлення кожного вихованця лише тоді, коли сам колектив має насичене духовне життя. Це допомагає у розвитку гідності дитини.

В.О. Сухомлинський вважав, що ставлення до матері й батька, це перша школа честі, гідності.

За словами В.О. Сухомлинського для того, щоб розвинути у дитини гідність потрібно дати школярам радість праці, радість успіху у навчанні, збудити в їхніх серцях почуття гордості, гідності за себе. Це є важливою заповіддю виховання.

Я вважаю, що у школі не повинно бути нещасливих учнів, яких турбує думка, що вони нінащо не здібні. Успіх у навчанні—це джерело внутрішніх

сил дитини, які допомагають та породжують енергію для подальшого переборення труднощів та бажання вчитися.

Для того, щоб у дитини розвинути почуття гідності вона повинна бути щасливою, веселою, повинна вміти спілкуватися з іншими людьми для того, щоб зрозуміти цей світ, пристосуватися до нього, втриматися в ньому, дитині потрібно вміти налагоджувати контакти з іншими людьми, що живуть поруч.

«Жива істота, яка з вашою допомогою пізнає світ, поступово стає особистістю,--пише В.О. Сухомлинський у праці «Сто порад вчителю»(2).

На мою думку, щоб розвинути у дитини почуття гідності потрібно любити дитину, поважати її, давати поради, знати про її життя, почуття, бути вимогливою до неї, але не принижувати її, не брехати їй, не критикувати. Це основні умови виховання в дитині гідності.

Таким чином, на мою думку, поважне ставлення до людської гідності, людської особистості учня—це найважливіший педагогічний інструмент, тому що він дає змогу зберегти всі добрі людські якості, що були закладені у школяра від народження—доброта, людяність.

Я вважаю, що виховання людської особистості, тобто індивіда, що поєднує в собі риси загальнолюдського, суспільно значущого -це насамперед виховання власної гідності.

**«СКАЛЧЕНА МОВА ОТУПЛЯЄ. ОГЛУПЛЯЄ ЛЮДИНУ, ЗВОДИТЬ ЇЇ
МИСЛЕННЯ ДО ПРИМІТИВА. БО МОВА – ЦЕ ЛАД МИСЛЕННЯ, ЦЕ
ВІКОНЦЯ, ЧЕРЕЗ ЯКІ ЛЮДИНА БАЧИТЬ СВІТ»**

(В.СУХОМЛИНСЬКИЙ)

А. Рябуха

Так, як Василь Олександрович Сухомлинський був учителем української мови й літератури, слово для нього – головний інструмент у навчально – виховному процесі. Він говорить про значимість, насамперед рідної мови, адже вона буде рідною на все життя, тому її треба знати, берегти та збагачувати. У своєму записнику В.Сухомлинський занотував: «Дві рідні

мови – це так само безглуздо, якби ми намагалися уявити, що одну дитину народили дві матері. У дитини є одна мати. Рідна. До смерті. До останнього подиху» [1, с. С. 201-202.]. В цих словах висловлено педагогічне кредо педагога.

Природна українсько-російська двомовність, яка сформувалася на Україні, вимагає доброго знання як української, так і російської мов. «Для нас, українців,— читаємо у Сухомлинського, — рідною є українська мова. Проте історична доля нашого народу склалася так, що українцям, дуже близька мова російського народу. Дві споріднені мови переплітаються багатьма нитками. Це не тільки не полегшує, але й затруднює оволодіння і рідною, і російською мовою. Сотні слів, які однаково звучать в обох мовах, мають різне значення. У сотнях випадків одне й те ж слово в українській мові має один емоційний відтінок, у російській — інший. Досконало знати обидві мови — потреба нашого сьогодення. Кожному приємно слухати людину високої культури мовлення. Та, на жаль, так буває не завжди. Не раз можемо бути свідками того, що мовець як слід не володіє ні українською, ні російською мовами. «Особливу тривогу викликає те, — писав вчений, — що молоді люди, які вважають себе навіть культурними, у побуті, буває, користуються такою жахливою сумішшю двох мов, що якби написати отут кілька прикладів з їхньої «мови», то, мабуть, папір не витримав би сорому — загорівся б... Користування сумішшю з двох мов — це одно з найтривожніших явищ... Говорити такою скаліченою мовою — це все одно, що грати... на розстроєній скрипці. Все одно, що з дерева красуню різьбити... тупою щербатою сокирою»[2, с. 2]. Видатний учений-педагог палко закликав досконало вивчати і російську, і українську мови.

В. О. Сухомлинський велику увагу приділяв також вивченню іноземних мов. Але багатство, втілене у скарбах мов інших народів, за його словами, залишається для людини неприступним, якщо вона не оволоділа рідною мовою, не відчула її краси. Чим глибше людина пізнає тонкощі рідної мови, чим тонша її сприйнятливість до гри відтінків рідного слова, тим

більше підготовлений її розум до оволодіння мовами інших народів, тим активніше сприйме її серце красу слова. Роль рідної мови у духовному становленні людини незаперечна. «Оволодіння рідною мовою,— пише В.О. Сухомлинський, — визначає багатство, широту інтелектуальних і естетичних інтересів особистості»[3. с. 96] . «Без поваги, без любові до рідного слова не може бути ні всебічної людської вихованості, ні духовної культури»[2, с. 2] , — ось повчальний висновок ученого.

По-справжньому оволодіє мовою той, хто постійно прагне до цього. І роль самовиховання тут незаперечна. Самовиховання дисциплінує думку, спонукає запам'ятовувати й складати самостійно довершені мовні зразки, відкидати недолугі вислови. Мовне самовиховання обов'язково приведе до словника, до книги — наймогутнішого фактора мовного самовдосконалення!

Список використаної літератури:

1. Сухомлинський В.О. Народження громадянина // Вибрані твори: В 5-ти т. – Т. 3. – К.: Рад. школа, 1977 – 670 с.
2. Сухомлинський В. О. Слово рідної мови. – Укр. мова і література в школі, 1968. - №12. – С. 2-19.
3. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: В 5-ти т. – Т. 3. – К.: Рад. школа, 1977 – 560 с.

ВАСИЛЬ СУХОМЛИНСЬКИЙ ЯК ВИДАТНИЙ ПЕДАГОГ

Ю. Артемова

Василь Олександрович Сухомлинський дуже любив дітей, тому і став педагогом. 35 років свого життя він віддав школі.

Василь Сухомлинський (1918-1970) - український радянський педагог, публіцист, письменник, поет. Народився Василь Сухомлинський в селі Василівці в бідній селянській сім'ї. В родині було 4 дітей, і всі стали вчителями.

Особливий вплив на маленького Василька мав дід Сухомлинського Омелян. У діда була велика бібліотека. Помираючи, всі свої книжки він віддав Василеві. Ставши дорослим, Василь Олександрович часто згадував, як

*XIX Міжнародна науково-практична конференція «Освіта і доля нації»,
м.Харків, 2018*

дід йому багато читав і його заохочував до читання, і ніколи не забував дідові слова: «Хто дітей любить, той добрий чоловік».

В. Сухомлинський мав неабияку силу волі, вирізнявся поміркованістю, надзвичайною скромністю, людяністю, працездатністю (вставав щодня о четвертій годині ранку й писав власні твори до восьмої).

Сухомлинський створив оригінальну педагогічну систему, що ґрунтується на принципах гуманізму, на визнанні особистості дитини найвищою цінністю, на яку повинні бути орієнтовані процеси виховання і освіти, творча діяльність згуртованого колективу педагогів - одноступенів та учнів. Сухомлинський будував процес навчання як радісну працю, велику увагу він приділяв формуванню світогляду учнів, важлива роль у навчанні відводилася слову вчителя, художньому стилю викладу твору разом з дітьми казок, художніх творів. Сухомлинський розробив комплексну естетичну програму «виховання красою». У радянській педагогіці свого часу став розробляти гуманістичні традиції вітчизняної і світової педагогічної думки. Його ідеї втілені в практиці багатьох шкіл.

Були створені Міжнародна асоціація В.О.Сухомлинського і Міжнародне об'єднання дослідників Сухомлинського, педагогічний музей Сухомлинського у Павлівській школі (1975). Сухомлинський - автор близько 30 книг і понад 500 статей, присвячених вихованню і навчанню молоді. Книга його життя - «Серце віддаю дітям» (Державної премії УРСР - 1974, посмертно).

Його життя - виховання дітей, особистості. Він виховував у дітях особисте ставлення до навколишньої дійсності, розуміння своєї справи і відповідальності перед рідними, товаришами і суспільством і, що головне, перед власною совістю.

ОПТИМІЗМ І ВІРА В ЛЮДИНУ В.СУХОМЛИНСЬКОГО

О. Харди́ков

Оптимі́зм, віра в людину

- невичерпне джерело творчої енергії,
нервових сил, здоров'я вихователя і вихованця.

Недоброзичливість - небезпечна недуга душі,
яка відбивається і на серці, і на нервах.

В. Сухомлинский.

Не можна не погодитися з цим по істині розумною людиною. Простіше кажучи, в цій цитаті він описав знайомий всім «принцип бумеранга». Що оптимізм-приносить тобі гарне і позитивне, а недоброжелательность- всілякі проблеми. І я впевнений що кожен з цим погодиться. Педагог завжди повинен вірити в своїх учнів, і учні повинні бачити і розуміти це. В такому випадку учні будуть поважати і любити свого педагога. Адже хто якщо не вчитель буде вірити в дітей. Звичайно, вдома батьки плачуть своїх дітей, кажуть їм що вони найкращі. Але ж всі батьки так роблять, і через це правдивість цих слів трохи примарна. А ось педагог, як людина незацікавлена, може показати своєю вірою в дітей, що вони дійсно чогось варті, тим самим дати їм поштовх, стимул вдосконалюватися. Оптимізм дає і вчителю і учням безмежну кількість енергії для роботи над предметами і над ними самими. Адже коли ти приходиш на уроки, і вчитель активний, веселий, всім посміхається, все його радує, то це дійсно заразливо. Діти підхоплюють це настрій, які триває у них до кінця навчального дня, і це дійсно важливо. Адже саме вчитель задає тон усього навчального процесу, і в якій атмосфері він буде проходити. Учитель виразно повинен бути ходячою посмішкою і банком прекрасного настрою, щоб учні могли дивитися на нього з радістю. Звичайно, Сухомлинський так само говорив і про недоброзичливість.

Я чесно кажучи не розумію, звідки у людей взагалі береться це якість, ця злість, це ненависть до оточуючих. Адже ми всі живемо в цивілізованому суспільстві, і давно пора було вже всім стати толерантними і навчитися поважати і уживатися один з одним. Але для вчителя просто недозволено бути таким. Як можна прийти на роботу до дітей, і не любити їх, не хотіти завжди їх вислухати і допомогти в будь-якій ситуації, що не хочеть чогось їх навчити і стати прикладом для них. Недоброзичливість, як будь-яка вірусна хвороба, поїдає людину зсередини, і людина, яка не може це побороть- не гідний бути педагогом і вчителем. Як ми бачимо, Сухомлінській цілком зрозуміло виділив якості якими повинен володіти педагог, і які якості йому просто не можуть бути притаманні, з чим я абсолютно згоден..

ПОРІВНЯННЯ ФІЛОСОФСЬКИХ МОТИВІВ Л.КОСТЕНКО ТА В.СУХОМЛИНСЬКОГО

А.Сусленко

Порівнюючи філософські мотиви Ліни Костенко та Василя Сухомлинського, можна сказати, що вони ставили різну мету та завдання для себе як для філософів.

Василь Олександрович Сухомлинський – скромний сільський учитель, філософ, мудрець, учений, чиє ім'я знане далеко за межами України. Він навчав дітей добра, справедливості, людяності, любові до людей, сприйнятливості до краси природи та світу. Це Людина з великої літери, яка є взірцем служіння своїй професії, гуманізму, високої моральності.

Василь Сухомлинський у своїх роздумах про завдання педагогів сказав: «Наша праця – формування людини, і це покладає на нас особливу відповідальність, яку ні з чим не зіставити».

Основний філософський мотив поетичної творчості Ліни Костенко — це мотив неперервного зв'язку часів («мій прадід, і прапрадід, і пра-пра — усі ідуть за часом, як за плугом»). Це незбагненне відчуття дає її віршам силу генетичної пам'яті, до якої прилучається читач. Воно також дає віру в

майбутнє, у те, що ми продовжимося у прийдешніх поколіннях. Поетеса часто замислюється над проблемами буття і небуття — що вони для людини. Це наче відгомін шекспірівського «бути чи не бути», проіснувати чи відбутися як особистість у цьому складному світі. Ліна Костенко не має сумнівів: здатність прожити гідно, чесно, жертвовно, дбаючи не лише про власний комфорт, але й про внесок кожного у скарбницю найвищих вселюдських цінностей є найкращою запорукою безсмертя людського духу:

Не треба думати мізерно.

Безсмертя є ще де-не-де.

Хтось перевіяний, як зерно,

У ґрунт поезії впаде.

Говорячи про В. Сухомлинського, слід зазначити, що творча думка педагога постійно розвивалася, збагачувалася, поглиблювалася, вибудувалася цілісна концепція шкільно-сімейного виховання.

Виключно цілеспрямовано Сухомлинський працював над зростанням професійної майстерності кожного учителя, постійно підкреслював, що вчитель творить людину.

У роботі з дітьми використовувалися найрізноманітніші виховні дії: привчання та вправлення, різноманітні вправи як спосіб закріплення стійкості відповідних навичок і умінь, заохочення, навіювання, осуд, покарання тощо. Справжня батьківська любов, на думку Василя Олександровича, полягає в тому, щоб навчити дитину бачити, відчувати, розуміти й переживати те, що вона живе серед людей і відповідальна перед ними за свої вчинки. Культ Матері в духовному житті школярів сприяв виховання у дітей поваги, любові, шанобливого й турботливого ставлення до неї. Культ Батька формував у дітей повагу до батька як голови й годувальника сім'ї.

Власне, поезії, Слову вона надає найбільшого значення у сенсі збереження для історії, незнищенності людини, роду, народу, людства. І тому такими серйозними і болісними є роздуми авторки над відповідальністю

митця за те, що він залишить по собі, за непідкупність, мудрість і сміливість поетичної Музи.

Світ справді складний і жорстокий. Часом одній людині буває забагато його випробувань, його зла. Надто якщо ця людина переймається ближніми і дальніми, дрібними незгодами оточуючого життя і глобальними проблемами світу. Але є ліки проти втоми, розпачу, розчарованості, депресії. Вони — у спілкування з природою, розуміння якої у поезії Ліна Костенко також виявляє завдяки глибокому філософському мисленню і просто людяності:

Чому ліси чекають мене знову,
На щит піднявши сонце і зорю?
Я їх люблю. Я знаю їхню мову.
Я з ними теж мовчанням говорю.

Поетеса серед спокою природи— як удома. Це нагадує новелу М. Коцюбинського «Infermezzo», у якій письменник (ліричний герой), перевтомившись від людських нещасть і нарікань, утікає далеко від міста, щоб викупатися у сонці, тиші, польових пахощах і з новими силами — повернутися до людей і до робочого столу. У віршах Костенко також знаходимо цей мотив:

Поїдемо поговорити з лісом,
А вже тоді я можу і з людьми.

Але як би невідворотно не наближалася час від часу безнадія чи смуток, скорбота чи гнів, все ж наскрізним мотивом тематично різних віршів поетеси є віталізм, уславлення життя. Навіть якщо воно випробовує людину, навіть якщо змінює білі смуги — чорними, все одно подарунком небес є щастя жити, відчувати, мислити, любити:

Мій білий світ, міцні твої тенета, -
Страждаю, мучусь, гину, а живу!
Страждаю, мучусь, і живу, і гину,
Благословляю біль твоїх тенет.

Цю грудочку тепла — у

Всесвіті — людину!

І Всесвіт цей — акваріум планет.

Філософією доброти і людяності пронизані усі літературні твори талановитого педагога, спрямовані до дітей. Твори великого педагога вводять дітей у складний світ людських взаємин, дають можливість дітям знайти своє місце та позицію в них, спонукають їх до роздумів, до аналізу вчинків героїв, до відповідних висновків, викликають бажання наслідувати поведінку героїв або ж, навпаки, чинити по-іншому.

В казках В. Сухомлинського, виховна цінність яких підсилюється тим, що автор наділяє тварин, птахів, комах певними людськими рисами, способами поведінки. Це допомагає маленьким слухачам глибше зрозуміти складні моральні поняття – дружби, працелюбності, сміливості тощо.

Вагоме місце у роботі з дітьми посідає казка. «Казка – це, образно кажучи, свіжий вітер, що роздмухує свіжий вогник дитячої думки й мови», - писав В.О. Сухомлинський. Казка це активна естетична творчість, що захоплює всі сфери духовного життя дитини – її розум, почуття, уяву, волю, Без казки не можливо уявити дитинство. Сухомлинський вважав, що без казки живої, яскравої, яка заволоділа свідомістю й почуттям дитини неможливо уявити мислення і дитячого мовлення, як певного ступеня людського мислення й мови. Завдяки казці дитина пізнає світ не тільки розумом, а й відгукується на події і явища навколишнього світу, висловлює своє ставлення до добра і зла.

В. Сухомлинський не тільки розкрив високу мудрість казки, а й показав, що казка це друг і вчитель дівчорни, вона допомагає їм пізнати навколишній світ, робить їх добрішими. За переконанням В. Сухомлинського, саме казка є духовним багатством народної культури. Сам великий педагог склав масу мудрих, цікавих казок. Його казки близькі дітям

дошкільного віку, зрозумілі, легко сприймаються, допомагають пізнати навколишній світ.

За мотивами казок вихованці можуть створюють малюнки, придумувати нове закінчення казки. Такі форми дають можливість розвинути мовлення дошкільнят, фантазування, активізувати творчість та креативність, навчити людяності та любові до ближнього.

Філософська лірика Ліни Костенко — велика частина поетичного доробку автора. Усі найважливіші філософські питання так чи інакше порушено в її творах: це і питання сенсу людського життя, швидкоплинності часу, діалектики духовного та матеріального, проблеми спадковості поколінь та патріотизму. Патріотизму — не як пафосних розмов, а як філософської категорії. Мені подобається, з якою щирістю та життєвою мудрістю підходить лірична героїня творів Ліни Костенко до пошуку відповідей на ці питання. На жаль чи на щастя, кожен має власним шляхом прийти до висновків щодо перелічених питань, нам не допоможуть чийсь роздуми та міркування, але лірика Ліни Костенко — немов філософський трактат у віршах — наблизить кожного читача до відкриття власних неповторних істин.

Освідомив усе сказане, можемо зробити висновок, що філософські мотиви Ліни Костенко та Василя Сухомлинського були спрямовані на різні аспекти, але в той же час вони мали спільні риси. Філософи уславлювали людяність та любов до ближнього, віру у себе та власні сили, шанували духовне багатство та мудрість.

**ЩО ОЗНАЧАЄ ВИСЛОВЛЮВАННЯ А.КАМЮ: «ОСНОВНЕ
ПИТАННЯ ФІЛОСОФІЇ ПОЛЯГАЄ В ТОМУ, ЧИ ВАРТЕ ЖИТТЯ
ТОГО, ЩОБ ПРОЖИТИ»?**

Г. Корсак

Задля відповіді на дане питання нам потрібно звернутися, власне, до першоджерела, та зрозуміти, з чого випливає дилема. Основною категорією філософії Камю є абсурд, який він означив як єдиний можливий вид зв'язку між людиною та навколишнім світом. Абсурд є протиріччя, що народжується у боротьбі питаючої, прагнучої до пізнання людини та безмовного, відірваного від індивіду Всесвіту. Камю вважає, що поза цим абсурдом немає нічого, стосовно людської свідомості. І далі слідує резонне питання – приймати дані правила гри чи ні? У своїй праці «Миф про Сизифа. Есе про абсурд» Камю моделює різні способи обійти абсурд (наприклад, податися до релігійної псевдоясності, тим самим пішовши від сучасності та її запитів, а може бути, як К'єркегор, зануритися у цей вир хаотичного руху розколотих частин цілого, позабувши про власне «Я»), та всі вони неодмінно призводять до повернення у вихідну точку, саме так як і камінь, доручений Сизифу, неодмінно скочується з гори до низу.

Людина, що дійшла до цього рубікону, де усвідомлює своє положення у цьому світі, неминуче задається питанням, що було підняте у багатьох творах минулого – «бути чи не бути». За екзистенціалістською інтерпретацією Камю це означає обрати шлях або відмовитися від нього. Обрати шлях вільної, але усвідомлюючої свої межі у часі, людини, що приймає абсурд або ж обрати небуття (або несправжнє буття), що тотожно як фізичному самогубству, котре Камю взагалі вважає лише посиленням замкнутого кола, так і безтурботному умиротворенню з неминучим створенням для себе так званих «божків» (необов'язково в релігійній площині) для опори.

Отже, підсумовуючи все вищесказане, та беручи до уваги умови задачі, змальованої у філософії французького екзистенціалісту (неможливість виходу з абсурду), можна сказати, що питання «чи варте життя того, щоб прожити» є риторичним.

**ФІЛОСОФІЯ СЕРЦЯ, АБО ГУМАНІЗМ ВАСИЛЯ
СУХОМЛИНСЬКОГО**

А. Фалько

Особлива заслуга Василя Сухомлинського полягає в тому, що він одним з перших вітчизняних педагогів вдало об'єднав ідею всебічного розвитку особистості з ідеєю гармонійного розвитку суспільства. Він постійно наголошував — навчально-виховний процес покликаний зберегти функціональну єдність, якою природа наділила кожного з нас: душу, дух, тіло.

Роботи Василя Сухомлинського дають особливий матеріал в аспекті гармонізації сімейного виховання учнів. Навіть побіжного погляду досить, щоб зрозуміти основну дилему, яку вирішував учитель-патріот у родинях селян: або подолання анархії в сімейно-шкільному вихованні молоді, або поступовий розпад існуючих соціальних відносин, як мінімум, на рівні селища.

В. Сухомлинський, усю багатогранну спадщину якого пронизують ідеї справжнього гуманізму, звертав увагу на піклування людини про людину, відповідальність людини за людину, відповідальність людини перед суспільством. На його думку, гуманізація зумовлена моральними нормами та цінностями становлення людини в суспільстві доброзичливим ставленням до людей, колективу, живих істот, суспільства, взаємодопомогою, співучастю, співпрацею, гармонією колективного, культурою людських стосунків і культурою розуміння особою своєї ролі в цих стосунках. Гуманність, за ним, це справедливість, доброзичливість і чуйність, поєднання поваги й довіри до вихованця з розумною й тактовною вимогливістю, яку він вбачав у піклуванні про духовне збагачення вихованця, в допомозі йому само реалізуватися у взаєминах із навколишнім середовищем.

В. Сухомлинський наголошував на тому, щоб батьки були вимогливими до самих себе, оскільки там, де немає мудрості, де батьки самі

не виховані, їхня любов може понівечити дитячу вдачу. Мене вражає глибоке передбачення Василем Олександровичем згубних наслідків деформованої батьківської любові. Пам'ятаєте, любов-замилювання без серйозного передбачення перспективи, чи любов-деспотизм із вічним повчанням і завищеною вимогливістю. Або ж любов-відкуп, коли матеріальне забезпечення дитини знімає інші проблеми з батьків. А справжня батьківська любов, на думку Василя Олександровича, полягає в тому, щоб навчити дитину бачити, відчувати, розуміти й переживати те, що вона живе серед людей і відповідальна перед ними за свої вчинки. І знаєте, що важливо: у спектрі моральних цінностей родинного виховання для нашого земляка центральною дійовою особою була мати. Культ матері в духовному житті школярів передбачав виховання у дітей поваги, любові, шанобливого й турботливого ставлення до неї, благоговіння перед нею. Але при цьому культ матері забезпечувався вихованням у дітей поваги до батька як голови й годувальника сім'ї.

У педагогічній спадщині Сухомлинського високий статус займає сила духу — велика національна й загальнолюдська цінність, яка в останні століття в багатьох українців була послаблена. Виховуючи у дітей цю шляхетну якість, він підкреслював, що сила духу як моральна доблесть починається з віри в моральні святощі рідного народу.

Досягнення єдності почування й мислення — це постійна турбота Сухомлинського. Безперечно, жоден з педагогів сучасності не приділяв стільки уваги формуванню найтоншої сфери особистості, тобто почуттів. «Виховання великого, доброго серця, — писав він, — це, образно кажучи, турбота про ту гілку, на котрій зеленіють пишні паростки людяності, гуманності». Василь Олександрович мав чітке переконання, що без емоційної вихованості марними будуть всі слова про формування й утвердження високих почуттів громадянина, про естетику життя, про етичні основи спілкування. Говорив про це чітко й переконливо: «Емоційна культура — це, образно кажучи, правильно налаштована скрипка. Тільки тоді, коли скрипка

*XIX Міжнародна науково-практична конференція «Освіта і доля нації»,
м.Харків, 2018*

настроєна, на ній можна грати. Тільки тоді, коли людина осягнула азбуку емоційної культури, її можна виховувати».

Природу великий гуманіст розглядав як важливий засіб емоційного, естетичного, морального аспектів виховного процесу. І при цьому наполягав на повноцінному включенні природи і в навчальну, і у виховну роботу. Але згадаймо його застереження: природа не повинна лишатися простим фоном розумових зацікавлень. Саме тому він вбачав необхідність талановито й уміло, глибоко й продумано включати силу краси оточуючого світу в процес виховання розуму й почуттів. Його переконання, що вміння читати й розуміти мову природи виховується так само, як і вміння читати, і сьогодні апелює до нас у процесі виховання дитини в прекрасному світі гармонії.

Привселюдне зізнання, винесене в назву книги «Серце віддаю дітям», підтверджене трудами і щоденними діяннями великого вчителя. Він писав: «Що було найголовнішим у моєму житті? Не роздумуючи, відповідаю: Любов до дітей». Ця теза має стати програмною для нашого вчительства і для наших державотворців.

ЗМІСТ

1. Прокопенко І.Ф. Сковородинівські ідеї у творчості В. О. Сухомлинського.....	4
2. Slawomir Szto Bryn Uzasadnienie badań filozoficznych w pedagogice.....	6
3. Култаєва М.Д. Філософська педагогіка В. Сухомлинського у контексті завдань духовного оновлення України.....	12
4. Фельдман О.Б. Альтруїзм як константа української ментальності...	14
5. Пономарьова Г.Ф. Виховання духовності майбутнього педагога засобами освітнього процесу.....	16
6. Якушко Н.М. Дитина у просторі сучасної початкової освіти: до актуалізації педагогічної спадщини В. Сухомлинського.....	22
7. Бережна С.В. Виховний потенціал педагогічного краєзнавства у формуванні національної свідомості майбутніх вчителів історії (на прикладі історичного факультету ХНПУ імені Г. С. Сковороди).....	24
8. Алієв Е.М. Образ В.О. Сухомлинського в кіно.....	27
9. Біланов О.С. Розвиток навчальної активності і самостійності студентів при вивченні філософії.....	28
10. Бурлука О.В. Знання в контексті філософсько-педагогічних поглядів В.О. Сухомлинського на самоосвіту особистості.....	30
11. Варич Н.І. Демократичні школи в сучасних реаліях.....	32
12. Васильєва Л.А. Публічне буття як соціальне утвердження сучасної особистості.....	35
13. Васильченко Р.В. Життєвий світ військовослужбовців: радість як чинник подолання стресу та запобігання агресивних форм поведінки.....	38
14. Григорова Н.В. В. Сухомлинський у Німеччині: європейські цінності у філософсько-педагогічній спадщині українського педагога.....	40
15. Грицай О.М. Форми і методи розвитку особистості в педагогічних ідеях В.О.Сухомлинського.....	41
16. Довженко Т.О., Гавриш І.В. Концептуальні засади реалізації STEM-освіти в початковій школі науково-педагогічного проекту «Інтелект України».....	44
17. Долженко О.О. Антитерористична діяльність на шляху врегулювання ціннісних конфліктів в умовах гібридної війни.....	46
18. Дольська О.О. Трансконтекстуальність як метод наукового дослідження педагогіки миру.....	49
19. Доля А.С. В.О.Сухомлинський і економічна освіта.....	51
20. Зерній О. Роль музеїв в збереженні історичної пам'яті.....	53
21. Кобзева І.О. Людська тілесність в концепті ідеалу калокагатії.....	55
22. Кобзева Ю.Ю. Творчество как терапия: сквозь призму эссеистики.....	59
23. Корж Г.В. Садівник, який промовчав (Як студенти читали твори В.Сухомлинського).....	60
24. Корніленко Г.К. Громадянське виховання в європейській школі: український погляд на литовський досвід.....	64
25. Кравцов А.В. Патріотичне виховання: досвід США.....	67

26. Куницький М. П. Особливості політичної поведінки в умовах демократичної трансформації суспільства.....	70
27. Лаврова – Рейнфельд І.А. Слово як подія: когнітивні та чуттєві модули суб'єктів сучасної освіти.....	74
28. Литвинюк Л.В. Біографічне навчання і педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського.....	77
29. Viktoria Lobas "Guru- Adept" relationships – ancient way of educating...	81
30. Марчак О. Ю. Г. Сковорода як популяризатор європейських цінностей на Слобожанщині XVIII ст.....	84
31. Мороз Є.В. В.Сухомлинський як дитячий правозахисник.....	87
32. Muradian Vartan Identity of a migrant in psychosocial aspect of arrival to new environment.....	90
33. Подчерняєва Н.Д. Упровадження громадянського виховання старшокласників через діяльність шкільного євроклубу (з досвіду роботи євроклубу «Бджілка» Харківської спеціалізованої школи № 73).....	93
34. Проценко О.П. Этические приоритеты профессиональной деятельности в образовательной стратегии высшей школы.....	96
35. Радіонова Н.В. В.Сухомлинський і слобожанська філософська традиція.....	99
36. Разуменко О.О. Педагогічна антропологія І.Канта та В.Сухомлинського.....	101
37. Роговський О.М. Свобода в системі європейських цінностей.....	104
38. Сагуйченко В.В. Філософія виховання особистості громадянина у спадщині В.Сухомлинського	107
39. Садоха О.В. Освіта як життєве проектування.....	110
40. Сімон І.А. Аристотель про фундаментальні цінності демократії....	113
41. Слепцова О.В. Музика і спів - вагомі складові естетичного виховання у «Школі радості» В.Сухомлинського.....	114
42. Тищенко Т.І. Літературна спадщина В.О.Сухомлинського.....	115
43. Ткаченко Л.П. Педагогічна спадщина В.О. Сухомлинського як запорука розбудови нової української школи.....	117
44. Триняк М.В., Руденко С.О. Особливості інтеркультурної комунікації в умовах розбудови демократичного суспільства.....	118
45. Фінін Г.І., Калагін Ю.А., Панфілов О.Ю. Творче впровадження спадщини В.Сухомлинського у процесі формування толерантності майбутніх педагогів.....	119
46. Шевченко В.Я. Створення візуальних образів засобами цифрової графіки.....	123
47. Шищенко В.О. Шляхи мотивації української молоді до наукової роботи.....	126

Філософсько-педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського очима студентів.....128

*XIX Міжнародна науково-практична конференція «Освіта і доля нації»,
м.Харків, 2018*

Г.Святцева, Т.Азадов, Я.Удод, Р.Айвазова, В.Ареф'єва, К.Байбарак,
Ю.Гайворонська, Н.Семененко, И.Довженко, Н.Силенко, А.Божко,
Н.Гаріпова, В.Дегтяр'єва, А.Делевська, Л.Голосниченко, К.Євтухова,
Ю.Еременко, І.Кодола, О.Лісна, М.Лобусова, О.Митрофанова, Т.Очнева,
О.Панченко, О.Профатілова, А.Рябуха, Ю.Артемова, О.Харди́ков,
А.Сусленко, Г.Корсак, А.Фалько.